

**Tieto- ja viestintäteknologian välityksellä tapahtuva lapsen
houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin**

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Maisteritutkielma
Silvia Autio
Oikeusinformatiikka
Rikosoikeus
2016

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Tieto- ja viestintäteknologian välityksellä tapahtuva lapsen houkuttelemisen seksuaalisiin tarkoituksiin

Tekijä: Silvia Autio

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Oikeustieteen maisteri. Oikeusinformatiikka Rikosoikeus

Työn laji: Tutkielma Laudaturtyö Kirjallinen työ

Sivumäärä: 72 + I-X

Vuosi: 2016

TIIVISTELMÄ:

Rikoslain (39/1889) uusi kriminalisointi on 20 luvun 8 b §:ssä rangaistavaksi säädetty lapsen houkuttelemisen seksuaalisiin tarkoituksiin, myös niin kutsuttu houkuttelurikos, jota koskeva rangaistussäännös tuli voimaan 1.6.2011. Säännös perustuu Euroopan neuvoston yleissopimukseen koskien lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (ETS 201, 25.10.2007). Teknologian kehitys on mahdollistanut tuntemattomille aikuisille entistä helpomman tavan tutustua lapsiin ja saavuttaa sitä kautta heidän luottamuksensa. Houkuttelurikoksena on kriminalisoitu jo tapaamisen tai muun kanssakäymisen ehdottaminen, kun tekijän tarkoituksena on tehdä lapseen kohdistuva hyväksikäyttörikos tai valmistaa pornografisia kuvia. Kyse on siten varsinaista rikosta edeltävistä toimista eli toimista, jotka suoritetaan, ennen kuin teko on edennyt yrityksen asteelle. Houkuttelurikoksen valmisteluluontoisuuden takia sillä onkin läheinen yhteys eräisiin muihin lapsen seksuaalisiin hyväksikäyttörikoksiin, ja rajanveto näiden välillä on liukuva.

Vuonna 1.1.2014 voimaan tulivat uusi pakkokeinolaki (806/2011) ja poliisilaki (872/2011). Lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia tehdään enenevässä määrin informaatioteknologiaa hyväksikäyttäen, ja niiden selvittämisen on katsottu muodostuvan hankalaksi. Uutta pakkokeinolakia (1069/2014) ja poliisilakia (1168/2013) on niiden hyväksymisen jälkeen täydennetty, ja lakimuutoksella on laajennettu telepakkokeinojen käyttöalaa lapsiin kohdistuvien seksuaalisten hyväksikäyttörikosten tutkinnassa. Lakimuutoksen mukaan lupa televalvontaan voidaan antaa myös silloin, kun henkilöä on syytä epäillä tai hänen voidaan perustellusti olettaa syyllistyvän lapsen houkuttelemiseen seksuaalisiin tarkoituksiin. Lisäksi pakkokeinolain mukainen telekuuntelu mahdollistettiin lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä. Uusilla sääntelyillä pyritään parantamaan käytännön mahdollisuuksia puuttua lapsiin kohdistuvaan rikollisuuteen paremmin ja parantaa lasten suojaa seksuaalirikoksia vastaan.

Asiasanat: grooming, houkuttelu, houkuttelurikos, internet, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, tieto- ja viestintäteknologia, telepakkokeinot.

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin hovioikeuden käyttöön

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

SISÄLLYSLUETTELO

SISÄLLYSLUETTELO	III
LÄHTEET	V
LYHENTEET	X
I Lapsen houkuttelemisen seksuaalisiin tarkoituksiin	1
1. Johdanto	1
1.1 Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset informaatioyhteiskunnassa.....	1
1.2 Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset lainsäädännössä.....	3
1.3 Tutkielman tarkoitus ja rajaus.....	5
2. Kansainvälinen sääntely	6
2.1 Euroopan ihmisoikeussopimus.....	6
2.2 YK:n lapsen oikeuksien sopimus	7
2.3 Euroopan neuvoston yleissopimus.....	9
2.3.1 Yleissopimuksen ratifiointi.....	10
2.3.2 Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate	12
2.3.3 Houkuttelurikos Pohjoismaissa.....	14
3. Houkuttelurikoksen kansallinen sääntely	16
3.1 Tieto- ja viestintäteknologian välityksellä tapahtuva houkuttelu.....	16
3.2 Lapsen tapaaminen tai muu kanssakäyminen viestintäteknologian välityksellä ...	17
3.3 Rikoksentehtäjän ehdotus ja tarkoitus kohdistaa lapseen seksuaalirikos	18
3.3.1 Rikoksentehtäjän tietoisuus lapsen iästä.....	20
3.4 Rikoksentehtäjä.....	22
4. Houkuttelurikoksen suhde muihin seksuaalirikoksiin	24
4.1 Rikoksen yritys.....	24
4.2 Sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittäminen ja sen yritys	26
4.3 Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	27
4.3.1 Lapselle vahingollinen seksuaalinen teko.....	29
4.3.2 Suojaikäraja	31
4.4 Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritys.....	32
4.4.1 Törkeä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritys	33
4.5 Seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta ja sen yritys.....	34
4.6 Sukupuolisiveellisyyttä loukkaava järjestetty esitys.....	36
5. Syyteoikeus ja sen vanhentuminen	37
II Rikosten selvittäminen ja estäminen	40
1. Telepakkokeinot houkuttelurikoksen tutkinnassa	40
2. Salaiset pakkokeinot ja salaiset tiedonhankintakeinot	42
2.1 Salaisten pakkokeinojen käytön yleiset edellytykset.....	44
2.2 Pakkokeinojen käytön periaatteet	45
2.2.1 Suhteellisuusperiaate	46
2.2.2 Vähimmän haitan periaate.....	48

2.2.3 Tarkoitussidonnaisuuden periaate	49
3. Telepakkokeinot lapsen kohdistuvien seksuaalirikosten tutkinnassa	49
3.1 Televalvonta	49
3.1.1 Televalvonta rikoksen selvittämiseksi ja estämiseksi	50
3.1.2 Houkuttelurikos	51
3.2 Televalvonta telepäätelaitteen haltijan suostumuksella	53
3.2.1 Rikoksen selvittäminen ja estäminen	54
3.2.2 Televalvonta vai suostumusperusteinen televalvonta	55
3.3 Sijaintitietojen hankkiminen epäillyn tavoittamiseksi	56
3.4 Televalvonnasta päättäminen	57
3.5 Tukiasematietojen hankkiminen	59
3.6 Telekuuntelu	60
3.6.1 Rikoksen selvittäminen	62
3.6.2 Telekuuntelun suhde muihin pakkokeinoihin	64
3.7 Tietojen hankkiminen telekuuntelun sijasta	65
3.8 Telekuuntelusta päättäminen	66
3.9 Kuuntelu- ja katselukiellot	67
4. Ylimääräinen tieto	69
4.1 Ylimääräisen tiedon käyttäminen rikosten selvittämiseksi	69
4.2 Ylimääräisen tiedon käyttäminen rikoksen estämiseksi, toimintaa suuntaavassa tarkoituksessa ja syyttömyyden tukena	71
5. Lopuksi	72

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

Frände, Dan: Yleinen rikosoikeus. Helsinki 2005/2012.

Dahlström, Mats – Strand-Westerlund, Anette – Westerlund, Gösta: Brott & påföljder. En lärbok i straffrätt om Brottsbalken. 4:e upplagen. Göteborg 2014.

De Godzinsky, Virve: Kohti lapsiystävällisempää oikeudenkäyttöä. Lakimies 6/2015. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen aikakauskirja.

Haapamäki, Juha: Lausunto eduskunnan lakivaliokunnalle esitutkinta-, pakkokeino-, ja poliisilaista 9.12.2010 (dnro 4095/5/10).

Haapamäki, Juha: Poliisin salaisen tiedonhankinnan valvonnasta. Teoksessa Eduskunnan oikeusasiamies 90 vuotta juhlakirja. Helsinki 2010, s. 191- 201.

Hankilanoja, Arto: Poliisin salainen tiedonhankinta. Helsinki 2014.

Helminen, Klaus – Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko: Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki 2012/2014

Helminen, Klaus – Kuusimäki, Matti – Rantaeskola, Satu: Poliisilaki. Helsinki 2012.

Hinkkanen, Ville: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tutkimus rangaistuskäytännöstä ja seksuaalirikosten uusimisesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 92. Helsinki 2009.

Hirvelä, Päivi: Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Helsinki 2007.

Hirvelä, Päivi: Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Helsinki 2006.

Holmqvist, Lena – Leijonhufvud, Madeleine – Träskman, Per Ole – Wennberg, Suzanne: Brottsbalken. En kommentar. Stockholm 2013.

Humppi, Sanna-Mari – Ellonen, Noora: Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö. Tapausten tunnistaminen rikosprosessi ja viranomaisten yhteistyö. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 40/2010. Tampere 2010.

Jokela, Antti: Rikosprosessi. Helsinki 2008.

Kimpimäki, Minna: Kansainvälinen rikosoikeus. Helsinki 2015.

Laiho, Mari: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat. Moniammatillinen yhteistyö. Pelastakaa lapset ry:n julkaisusarja n:o 8. Forssa 2007.

Matikkala, Jussi: Seksuaalirikokset. Teoksessa Frände. Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Walberg, Markus: Keskeiset rikokset. Helsinki 2010/2013.

Marshall, Kathleen – Parvis, Paul: Honouring Children. Edinburgh, UK 2009.

Melander, Sakari: Rikosoikeuden peruskysymyksiä. Helsinki 2015.

Metsäranta, Tuomas: Poliisin salaiset tiedonhankintakeinot ja yksityiselämän suoja. Turku 2015.

Niemi, Johanna: Esitutkinta. Teoksessa Frände, Dan – Havansi, Erkki – Helenius, Dan ym.: Prosessioikeus. Helsinki 2012.

Nuutila, Ari-Matti: Rikoslain yleinen osa. Helsinki 1997.

Ojala, Timo: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Helsinki 2012.

Ojala, Timo: Seksuaalirikokset. Helsinki 2014.

Saarenpää, Ahti: Informaatioväkivalta. Teoksessa Väkivalta, seuraamukset ja haavoittuvuus. Helsinki 2006.

Saarenpää, Ahti: Oikeusinformatiikka. Teoksessa Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja. Sarja C 59. Rovaniemi 2012.

Saarenpää, Ahti: Oikeusinformatiikka. Teoksessa Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja. Sarja C 64. Rovaniemi 2016.

Salmi, Venla: Väkivalta sähköisten viestimien kautta. Teoksessa Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 71/2008 oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 87. Helsinki 2008.

Stridbeck, Ulf: Norges rapport om ny lagstiftning – Grooming. Teoksessa Nordisk Workshop för Straffrätt 23.-25.3.2007. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja. Sarja C 50. Rovaniemi 2007.

Surakka, Jani: Seksuaalinen hyväksikäyttö saa alkunsa yhä useammin internetissä. Edilex 2006.

Tolvanen, Matti – Kukkonen, Reima: Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Helsinki 2011.

Tolvanen, Matti – Forss, Marko: Lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin. Edilex 2013.

Utriainen, Terttu: Rikosoikeus. Teoksessa Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja. Sarja C 61. Rovaniemi 2013.

Utriainen, Terttu: Seksuaalirikosten muutokset vuonna 2011. Edilex 2014.

VIRALLISLÄHTEET

- HE 52/1970 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle siveellisyyteen kohdistuvien rikosten rankaisemista koskevan lainsäädännön uudistamisesta
- HE 309/1993 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta
- HE 22/1994 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle telekuuntelua- ja valvontaa sekä teknistä tarkkailua koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 6/1997 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi
- HE 52/2002 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden niihin liittyvien lakien muuttamisesta.
- HE 34/2004 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi
- HE 282/2010 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymiseksi ja siihen liittyviksi laeiksi
- HE 222/2010 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 224/2010 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle poliisilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 14/2013 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain muuttamisesta sekä eräksi niihin liittyviksi laeiksi.
- HE 16/2013 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi poliisilain sekä eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta
- HE 221/2013 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle tietoyhteiskuntakaareksi sekä laeiksi maankäyttö- ja rakennuslain 161 §:n ja rikoslain 38 luvun 8 b §:n muuttamisesta
- HE 46/2014 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi
- HE 285/2014 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valitusmenettelyä koskevan valinnaisen pöytäkirjan hyväksymisestä ja laiksi pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta
- LaVM 11/1970 vp: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 52/1970) siveellisyyteen kohdistuvien rikosten rankaisemista koskevan lainsäädännön uudistamisesta
- LaVM 3/1998 vp: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 6/1997) oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi
- LaVM 28/2002 vp: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 44/2002) rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi
- LaVM 43/2010 vp: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 282/2010) lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymiseksi ja siihen liittyviksi laeiksi
- LaVM 44/2010 vp: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 222/2010) esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

- KM 2009:2: Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan mietintö. Esitutkintalain, pakkokeinolain ja poliisilain kokonaisuudistus.
- OM 32/2010: Käräjäoikeuksien työtilastoja vuodelta 2009. Oikeusministeriö. Mietintöjä ja lausuntoja 32/2010.
- OM 34/2010: Lasten suojeleminen seksuaaliselta riistolta ja hyväksikäytöltä. Oikeusministeriö. Mietintöjä ja lausuntoja 34/2010.
- OM 67/2010: Lasten suojeleminen seksuaaliselta riistolta ja hyväksikäytöltä. Oikeusministeriö. Mietintöjä ja lausuntoja 67/2010.
- OM 61/2012: Esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistaminen. Oikeusministeriö. Mietintöjä ja lausuntoja 61/2012.
- PeVM 25/1994 vp: Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 309/1993) perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta
- PeVL 27/1998 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 42/1998) laiksi yksityisyyden suojasta työelämässä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- PeVL 19/2000 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 20/2000) laeiksi Suomen osallistumisesta Yhdistyneiden kansakuntien ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön päätökseen perustuvaan rauhanturvatoimintaan annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- PeVL 26/2001 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 80/2001) radiolaiksi sekä laeiksi televisio- ja radiotoiminnasta annetun lain ja yksityisyyden suojasta televiestinnässä ja teletoinnin tietoturvasta annetun lain 4 §:n muuttamisesta.
- PeVL 36/2002 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 52/2002) laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta.
- PeVL 37/2002 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 95/2002) laeiksi tullilain muuttamisesta.
- PeVL 30/2010 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 17/2010) valvontarangaistusta ja sähköistä valvontaa avolaitoksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- PeVL 66/2010 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 222/2010) esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi
- PeVL 67/2010 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 224/2010) poliisilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- PeVL 23/2013 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 23/2013) eduskunnalle pysäköinninvalvonnassa avustamista koskevaksi lainsäädännöksi.
- PeVL 32/2013 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 14/2013) esitutkintalain ja pakkokeinolain muuttamisesta sekä eräksi niihin liittyviksi laeiksi
- Poliisihallitus (2014): Poliisihallituksen kertomus sisäministeriölle poliisin salaisesta tiedonhankinnasta ja sen valvonnasta vuonna 2014.
- Proposition 2008/09:149: Ruotsin hallituksen esitys eduskunnalle. Vuxnas kontakter med barn i sexuella syften.
- PTK 126/2010 vp. Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja.

MUUT LÄHTEET

Kurttila, Tuomas: Lasten oikeusturva paranee – yksilövalitukset YK:lle voimaan. Lapsiasiainvaltuutettu. Tiedote 12.2.2016. <http://lapsiasia.fi/tata-mielta/tiedotteet/2016-2/lasten-oikeusturva-paranee-yksilovalitukset-ykille-voimaan/>.

Lameng, Kristine: Straffeloven § 210 a – ”grooming”. 2008.
<http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/4728/thesis.pdf?sequence=1>

Vanhanen, Pekka: Internetin pimeä puoli on salainen Tor-verkko, jossa myydään piriä ja kysytään vinkkejä itsemurhaan. Helsingin sanomat. Kuukausiliite 7.11.2015

Safer Internet -sivusto: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/self-regulation-better-internet-kids>.

OIKEUSTAPAUKSET

Korkein oikeus

KKO 2014:54

KKO 2007:7

KKO 2007:58

KKO 2006:49

KKO 2005:54

KKO 2005:53

KKO 2005:40

KKO 2004:71

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

A v. The United Kingdom 23.9.1998.

Bykov v. Venäjä 10.3.2009.

X and Y v. The Netherlands 26.3.1985.

LYHENTEET

AOA	eduskunnan apulaisoikeusasiamies
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EIS	yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (Euroopan ihmisoikeussopimus, SopS 18–19/1990)
ETL	esitutkintalaki (805/2011)
EU	Euroopan Unioni
HE	hallituksen esitys
KKO	korkein oikeus
KM	komiteanmietintö
KO	käräjäoikeus
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
OK	oikeudenkäymiskaari (4/1734)
OM	oikeusministeriö
PeVL	perustuslakivaliokunnan lausunto
PeVM	perustuslakivaliokunnan mietintö
PKL	pakkokeinolaki (806/2011)
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
PoLL	poliisilaki (872/2011)
PTK	täysistunnon pöytäkirja
RL	rikoslaki (39/1889)
SopS	sopimussarja
vp	valtiopäivät
YK	Yhdistyneet kansakunnat

I Lapsen houkuttelevuus seksuaalisiin tarkoituksiin

1. Johdanto

1.1 Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset informaatioyhteiskunnassa

Lasten suojeleminen seksuaaliselta hyväksikäytöltä on viime aikoina tehostunut sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Tähän ovat vaikuttaneet lisääntynyt tietoisuus lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten vahingollisuudesta sekä rikosten lukumäärän merkittävä lisääntyminen viimeisten vuosien aikana. Toimenpiteiden tehostamisen tarve liittyy erityisesti informaatio- ja kommunikaatioteknologian kehitykseen, joka on tuonut uusia haasteita ja muuttanut rikosten tekotapoja.¹ Verkkoyhteiskuntaan siirtymisen myötä rikoslakia on jouduttu useaan otteeseen täydentämään, sillä tietoverkkojen ja tietovälineiden yleistyminen ovat huomattavasti lisänneet niissä tapahtuvaa rikollisuutta. Tietoverkot ovat yleistyessään muuttuneet uusien rikostyyppien teon foorumeiksi ja osoittaneet sekä oikeudentunnon niukkuuden että helpon rikosten teon houkuttavuuden yhteiskunnallisena ilmiönä.²

Digitaalisessa verkkoyhteiskunnassa oikeusinformatiikka on yksi merkittävimmistä oikeudenaloista. Yksi sen keskeisimmistä tehtävistä on olemassa olevaan informaatioon liittyvä sääntelyn arviointi. Kun tieteen tehtäviin kuuluu asioiden järjestäminen sekä näkymättömän tekeminen näkyväksi, informaatio-oikeudella on tänä päivänä välttämätön tilaus verkkoyhteiskunnan tärkeänä oikeudenalana.³ On mahdollista pohdita informaatiota ja sen käsittelyä myös lapsiin kohdistuvan väkivallan näkökulmasta. Oikeusinformatiikkaa on kuvattu monitieteelliseksi oikeudenalaksi, joka ylittää perinteisen staattisen oikeussystematiikan rajat. Peruslähtökohtana onkin tunnistaa oikeusinformatiikan yhteys muihin tieteenaloihin, kuten tässä tutkielmassa rikosoikeuteen.⁴

¹ OM 34/2010, s. 16–17.

² Saarenpää 2016, s. 236.

³ Saarenpää 2006, s. 553.

⁴ Saarenpää 2006, s. 553, Saarenpää 2012, s. 422.

Viime vuosien tietotekninen kehitys on mahdollistanut sen, että myös hyvin nuoret lapset käyttävät internetiä, keskustelukanavia ja muuta tietoteknistä viestintää aktiivisesti. He ovat tavoitettavissa milloin ja missä vain tietokoneiden, matkapuhelinten ja pelikonsoleiden kautta. Myös visuaalinen kontakti on yksinkertaista järjestää digikameroiden, kamerapuhelinten ja nettikameroiden avulla. Uusien mahdollisuuksien myötä on syntynyt uudenlaisia vaaroja ja haittoja, jotka kohdistuvat etenkin lapsiin karulla tavalla. Tietoteknisen kehityksen kuten muun muassa web-kameroiden yleistymisen myötä tulee tuomioistuimien arvioitavaksi uudenlaisia lapsiin kohdistuvia seksuaalirikosten tekemuotoja, joissa lapselle vahingolliseksi katsottava seksuaalinen teko voi tapahtua ilman fyysistä kontaktia.⁵

Internetin avulla virtuaalinen, hyväksikäyttöön tähtäävä kontakti on mahdollista luoda sellaisiinkin lapsiin, joihin muuten olisi vaikea tai mahdoton saada yhteyttä. Kanssakäyminen tuntemattoman kanssa voi internetissä muodostua nopeasti välittömän ja läheisen tuntuiseksi. Hyväksikäyttäjille internet tarjoaa myös mahdollisuuden tavoitella samanaikaisesti lukuisia lapsia.⁶ Teknologian avulla tapahtuva, sen kautta tai sen vuoksi alkava lasten seksuaalinen hyväksikäyttö onkin huolestuttava ongelma, ja rikoksen suorittaminen on entistä helpompaa. Selvää on, ettei lasten hyväksikäyttöä voida hyväksyä missään muodossa, tapahtui se sitten on-line tai off-line.⁷

Lasten houkuttelu seksuaalisiin tarkoituksiin, myös niin kutsuttu grooming-toiminta, tapahtuu yleensä internetin tai muun viestintäteknologian välityksellä. Rikoksenteijä pyrkii saamaan yhteen tai useampaan lapseen kontaktin tarkoituksenaan yleensä päästä lapsen kanssa seksuaaliseen kontaktiin joko internetin välityksellä tai fyysisesti. Grooming-käsitettä on käytetty kuvaamaan hyväksikäyttäjän tekoja, jotka luovat pohjan myöhemmälle lapsen seksuaaliselle hyväksikäytölle. Rikoksenteijä pyrkii rakentamaan luottamussuhteen lapseen, ja vähitellen lapsi voi uskoa suhteeseen merkityksellisenä ja itselleen tärkeänä. Rikoksenteijä ja lapsi voivat olla toisilleen täysin tuntemattomia tai tuntea entuudestaan, jolloin aikaisempi tuttavuus voi kääntyä eroottiseen suuntaan sen jälkeen, kun rikoksenteijä on ensin luonut luottamuksellisen suh-

⁵ Surakka 2006, Laiho 2007, s. 25–27.

⁶ Laiho 2007, s.27.

⁷ Safer Internet -sivusto, <http://ec.europa.eu/digital-agenda/self-regulation-better-internet-kids>.

teen lapseen.⁸ Kyse on lapsen alistamisesta, joka tapahtuu epätasa-arvoisessa vuorovaikutussuhteessa. Hyväksikäyttäjän tarkoituksena on luottamussuhdetta rakentamalla oikeuttaa ja neutralisoida myöhemmin tapahtuvat seksuaaliset teot. Puhutaan prosessista, jossa hyväksikäyttäjä häivyttää teoillaan, sanoillaan ja olemuksellaan normaalin ja epänormaalin rajan sekä suostuttelee ja taivuttelee lapsen tai nuoren hyväksikäytösuhteeseen.⁹

1.2 Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset lainsäädännössä

Lasten suojeleminen seksuaaliselta riistolta ja seksuaaliselta hyväksikäytöltä liittyy perus- ja ihmisoikeuksien suojaamiseen. Henkilökohtainen koskemattomuus turvataan perustuslain (731/1999) 7 §:ssä. Säännöksellä on läheinen yhteys perustuslain 1 §:ään, jonka mukaan valtiosääntö turvaa ihmisarvon koskemattomuuden. Lasten kohdalla säännöksellä on kiinteä yhteys myös yhdenvertaisuussäännökseen, jonka mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan iän perusteella. Perustuslain 6 §:n 3 momenttiin sisältyy nimenomainen lapsen oikeuksia koskeva säännös, joka edellyttää, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä. Perusoikeuksien subjektiivisuus ei siten riipu henkilön iästä, vaan perusoikeudet kuuluvat yhdenvertaisesti kaikille, myös lapsille.

Perustuslain 22 § velvoittaa julkisen vallan turvaamaan perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisen myös yksilöiden välisissä suhteissa. Perus- ja ihmisoikeuksien turvaaminen aiheuttaa siten julkiselle vallalle velvoitteita. Valtion on tarjottava suojaa yksilöille muiden yksilöiden taholta kohdistuvia loukkauksia vastaan. Lasten katsotaan aikuisia heikompana ryhmänä tarvitsevan erityistä suojelua ja huolenpitoa, joka turvaa heidän oikeutensa tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin. Käytännössä yhteiskunta toteuttaa näitä velvoitteita kriminalisoimalla loukkaukset. Rikoslainsäädäntö toimii siten ylhäältä perus- ja ihmisoikeuksien turvaamiskeinona – toisaalta perus- ja ihmisoikeudet asettavat samalla myös rajat kriminalisoinnille. Arvioitaessa yksittäisen

⁸ HE 282/2010 vp, s. 106.

⁹ Laiho 2007, s. 31–34.

kriminalisoinnin sallittavuutta joudutaan samalla punnitsemaan, millaisia perusoikeuksien rajoituksia kriminalisointi aiheuttaa.¹⁰

Seksuaalirikosten kohdalla suojeltava oikeushyvä on lähtökohtaisesti seksuaalinen itsemääräämisoikeus. Tämä koskee luonnollisesti vain niitä henkilöitä, jotka voivat määrätä seksuaalisesta käyttäytymisestään. Lapsiin kohdistuvien rikosten kohdalla suojeltava oikeushyvä ei olekaan seksuaalinen itsemääräämisoikeus, vaan lapsen terveyden suojeleminen. Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset ovat erittäin vahingollisia lapsen terveydelle ja psykososiaaliselle kehitymiselle.¹¹

Rikoslaisissa on säädetty rangaistavaksi tiettyä ikärajaa nuorempien kanssa tapahtuvat seksuaaliset kanssakäymiset. Lapsi ei ole kehittymättömyytensä ja kokemattomuutensa vuoksi kelpoinen itse päättämään sukupuolielämästään. Suomessa rikoslain suojaikäraja on 16 vuotta. Suojaikäraja tarkoittaa, että seksuaalinen kanssakäyminen alle 16-vuotiaan kanssa on rangaistavaa riippumatta aloitteentekijästä tai osapuolen mahdollisesta yhteisymmärryksestä. Alle 16-vuotiaan suostumus tekoon ei vapauta tekijää vastuusta. Periaatteellista merkitystä ei myöskään ole alle 16-vuotiaan mahdollisella seksuaalisella kokeneisuudella. Suojaikärajaa vanhemmat lapset voivat suostua sukupuoliyhteyteen ja muihin seksuaalisiin tekoihin.¹²

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kiellon tarkoituksena on suojata lasta sellaisilta teoilta, jotka ovat omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä.¹³ Tällaiset teot on säädetty rangaistavaksi lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä (RL 20:6) ja törkeänä lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä (RL 20:7). Rangaistavaa on myös seksipalvelujen ostaminen alle 18-vuotiaalta. Tässä sääntelyssä suojeltava oikeushyvä on myös lapsen suojeleminen, vaikka hän olisikin jo yli 16-vuotias. Täysin yksiselitteinen rikosoikeudellisen vastuun perustava suojaikäraja ei kuitenkaan ole, sillä nuorten keskinäiset seksuaalisuhteet eivät kuulu rangaistavuuden piiriin (RL 20:6.2).

Myös rikoslain 17 lukuun sisältyy merkittäviä rangaistussäännöksiä lasten suojelemiseksi. Rikoslain 17 luvussa säädetään rangaistavaksi muun muassa lapsipornografian

¹⁰ HE 309/1993 vp, s. 45, 75, Hirvelä 2006, s. 40.

¹¹ HE 52/1970 vp, s. 1–2, LaVM 43/2010 vp, s. 4.

¹² HE 282/2010 vp, s. 62, Ojala 2012, s. 7, Hirvelä 2006, s. 449, Matikkala 2013, s. 118–119.

¹³ Ojala 2012, s. 8, Hirvelä 2007, s. 25.

valmistaminen. Näillä rangaistussäännöksillä suojellaan myös lasta joutumasta seksuaalisen riiston kohteeksi.

1.3 Tutkielman tarkoitus ja rajaus

Tämä maisteritutkielma on oikeusdogmaattinen tutkimus, jossa perehdyn uuteen rikoslaisissa kriminalisoituun houkuttelurikokseen eli lapsen houkuttelemiseen seksuaalisiin tarkoituksiin. Käsittelen lyhyesti, miten lapsen hyväksikäytön kieltä ilmaistaan kansainvälisissä sopimuksissa, sekä tuon esille houkuttelurikoksen kansainvälisen taustan. Tarkastelen kansainvälisten velvoitteiden perusteella voimaansaatettua houkuttelurikosta koskevaa kansallista sääntelyä, jonka tarkoituksena on parantaa käytännön mahdollisuuksia puuttua lapsiin kohdistuvaan rikollisuuteen paremmin ja parantaa lasten suojaa seksuaalirikoksia vastaan. Tutkimuksen ote on lapsilähtöinen, ja tutkimuskohteenä on erityisesti se, millaista suojaa voimaansaatettu kansallinen lainsäädäntö tarjoaa lapsille.

Houkuttelurikosta käyn läpi pykälän rakenteen mukaisesti tuoden esille rikoksen läheisen suhteen muihin lapsiin kohdistuviin hyväksikäyttörikoksiin. Houkuttelurikosta on luonnehdittu valmisteluluonteiseksi rikokseksi, ja sen suhde muihin lapsiin kohdistuviin hyväksikäyttörikoksiin on liukuva. Koska houkuttelurikokselle on tyypillistä, että se tehdään informaatioteknologiaa käyttäen, käsittelen pääasiassa tieto- ja viestintäteknologian välityksellä tehtyjä rikoksia. Perehdyn tutkielmassa myös salaisiin telepakkokeinoihin, joita voidaan käyttää lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten selvittämiseksi ja estämiseksi. Pääpaino on houkuttelurikoksen tutkinnassa, mutta houkuttelurikoksen valmisteluluontoisuuden vuoksi käsittelen myös houkuttelurikokseen läheisessä suhteessa olevien muiden lapsien kohdistuvien seksuaalirikosten tutkintaa.

Kun rangaistavaksi on säädetty jo lapsen houkuttelemisen seksuaalisiin tarkoituksiin ja pakkokeinojen käyttö on entistä laajemmin mahdollistettu lapsien kohdistuvien seksuaalirikosten tutkinnassa, pystytään tilanteisiin puuttumaan entistä tehokkaammin, jopa ennen kuin houkuttelu etenee kanssakäymisen asteelle. Aikaisemmin poliisin on ollut hyvin vaikea puuttua tällaiseen toimintaan, ja lasten lähestyminen esimerkiksi internetin avulla on ollut tuntemattomille aikuisille helppoa.

2. Kansainvälinen sääntely

Paineita seksuaalilainsäädännön uudistamiseen on tullut erityisesti Suomen ulkopuolelta. Ennen kaikkea tähän on vaikuttanut Suomen liittyminen Euroopan neuvostoon ja Euroopan unioniin. Rikoslain seksuaalirikoksia koskeva 20 luku uudistettiin rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä vuonna 1998 (563/1998). Samassa yhteydessä pornografiasäännökset otettiin yleistä järjestystä vastaan tehtyjä rikoksia koskevaan rikoslain 17 lukuun. Vain muutamat seksuaalirikoksia koskevat säännökset ovat enää vuonna 1998 saamassaan muodossa.¹⁴

Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten sääntelyyn on viime aikoina kohdistunut useita EU:n puitepäätöksiä ja muita kansainvälisiä sopimuksia. Seksuaalirikosten sääntely ei ole enää yksin kansallisella tasolla päätettävissä, vaan sääntelyssä tulee ottaa huomioon Suomea velvoittavat kansainväliset sopimukset.¹⁵ Sopimuksissa on jopa sängen yksityiskohtaisia säännöksiä siitä, millaisen suojan kriminalisointien tulee lapselle antaa.¹⁶ Lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevassa sääntelyssä on siten kyse taustaltaan pääosin kansallisesta lainsäädännöstä, jota on muutettu ja täydennetty moneen eri otteeseen.¹⁷

2.1 Euroopan ihmisoikeussopimus

Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 19/1990) 1 artiklan mukaan sopimuspuolet takaavat jokaiselle lainkäyttövaltaansa kuuluvalla yleissopimuksessa määritellyt oikeudet ja vapaudet. Valtioilla on velvollisuus omaksua tehokkaat rikosoikeudelliset säännökset ja soveltaa näitä säännöksiä tehokkaasti.¹⁸ Vaikutuksiltaan tehokkaaksi ihmisoikeusasiakirjaksi EIS:n tekee sopimukseen liittyvä tehokas valvontakeino, yksilövalitus. Tämän perusteella valtio voi joutua Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa vastuuseen, mikäli kansallinen lainsäädäntö ei tarjoa sopimuksen edellyttämää suojaa yksilölle oikeudenloukkauksia vastaan. Vastaajana ihmisoikeustuomioistuimessa on

¹⁴ Utriainen 2014, s. 271.

¹⁵ Hirvelä 2006, s. 46.

¹⁶ OM 34/2010, s. 17.

¹⁷ Kimpimäki 2014, s. 196.

¹⁸ Kimpimäki 2014, s. 188.

aina valtio, ja tuomioistuimessa sovellettava säännöstö on Euroopan ihmisoikeussopimus.¹⁹

Henkilökohtaisen koskemattomuuden suoja koskee ennen kaikkea ihmisoikeussopimuksen 3 artikla, jossa on perustuslain 7 §:ää vastaavat inhimillisen kohtelun vaatimukset. Euroopan ihmisoikeussopimukseen ei sisälly lasta koskevia erityismääräyksiä eikä erityistä säännöstä lasten ihmisoikeuksista. Sopimuksen oikeudet koskevat sen sijaan jakamattomasti ja yhtäläisesti kaikkia, niin aikuisia kuin lapsiakin.²⁰ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on eräissä tapauksissa ottanut kantaa sopimuksen ulottuvuuteen lapsiin ja käytännössään vahvistanut, että valtioilla on velvollisuus omaksua tehokkaat rikosoikeudelliset säännökset seksuaalirikosten vastustamiseksi ja velvollisuus soveltaa näitä säännöksiä tehokkaasti.²¹

2.2 YK:n lapsen oikeuksien sopimus

Ihmisoikeuskysymysten kansainvälisessä sääntelyssä YK:lla on maailmanlaajuisena järjestönä yliverlainen rooli. Yhdistyneissä kansakunnissa on laadittu useita asiakirjoja, joilla on merkitystä lasten oikeuksien kannalta. Perustavin näistä on Lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991). Sopimusta pidetään erityisenä lasten ihmisoikeussopimuksena. Yleissopimus on hyväksytty YK:n yleiskokouksessa 20.11.1989 ja se on tullut kansainvälisesti voimaan 2.9.1990. Lähes kaikki maat ovat ratifioineet sopimuksen. Yhdysvallat on allekirjoittanut sopimuksen, mutta ratifiointi puuttuu. Yhdysvaltain oma lainsäädäntö poikkeaa sopimuksesta esimerkiksi lasten elinikäisten vankeustuomioiden osalta. Suomessa sopimus on lain tasoisena ollut voimassa 20.7.1991 lähtien.²²

¹⁹ Hirvelä 2006, s. 40.

²⁰ Hirvelä 2006, s. 42–43.

²¹ *Jutussa A v. The United Kingdom* (23.9.1998) EIT totesi haavoittuvilla yksilöillä olevan oikeus saada valtiovalta suoja henkilökohtaiseen koskemattomuuteen kohdistuvia loukkauksia vastaan ja katsoi isäpuolen ylittäneen laillisen rankaisemisen rajan. Tapauksessa *X and Y v. The Netherlands* (26.3.1985) EIT katsoi, että 16-vuotiaaseen lapseen kohdistuneessa seksuaalisessa hyväksikäytössä valtion vastuulla on, että teko voidaan saattaa rikosprosessuaaliseen käsittelyyn ja se, että tapausta koskee soveltuva rangaistussäännös.

²² Hirvelä 2006, s. 46.

Sopimuksessa määritellään lapsi. Lapsella tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä. Sopimuksessa ei tehdä eroa lapsuuden ja nuoruuden välillä, vaan kaikkia alle 18-vuotiaita henkilöitä kutsutaan lapsiksi. Konvention vaikutukset ulottuvat kaikkiin lapsiin täysin riippumatta siitä, missä päin maailmaa he varttuvat. Lapsen oikeuksien sääntelyn lähtökohtana voidaan pitää Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksen 34 artiklaa, jonka mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat suojelemaan lasta kaikilta seksuaalisen riiston ja hyväksikäytön muodoilta. Sopimusvaltioiden tulee ryhtyä tarkoituksenmukaisiin toimenpiteisiin estääkseen lasten houkuttelemisen tai pakottamisen osallistumaan laittomiin seksuaalisiin tekoihin, lasten hyväksikäytön prostituutiossa tai muussa laittomassa seksuaalisen toiminnan harjoittamisessa ja lasten hyväksikäytön pornografisissa esityksissä tai aineistoissa.²³

Sopimuksen 4 artikla velvoittaa sopimusvaltiot toimenpiteisiin sopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi. Sopimus on perinpohjainen ja statukseltaan valtiota sitova valtiosopimus, joka Suomessakin on osa maan sisäistä oikeutta. Sen tulee heijastua lainsäädäntöön ja käytännön viranomaistoimintaan. Tästä huolimatta sopimuksen artiklat ovat tunnusmerkistöltään verraten väljiä, ja ne on useissa kohdin muotoiltu siten, että valtiot ”pyrkivät” toteuttamaan tietyt lasten oikeuksia turvaavat toimenpiteet ja niitä toteutetaan ”voimavarojen mukaan”. Sopimuksen ehdot edustavat vain minimitasoa vaatimuksia. Lasten oikeuksien yleissopimuksen valvontamekanismiaan ei ole ollut yhtä tehokas kuin Euroopan ihmisoikeussopimuksen yksilövalitusmahdollisuus. Sopimuksen toteutumista seurataan joka viides vuosi raportoimalla YK:n lapsen oikeuksien komitealle. Lapsen oikeuksien yleissopimus on kuitenkin keskeisin lapsen oikeuksien kodifikaatio, ja siihen sisältyvät yleisperiaatteet, määritelmät ja määräykset saavat kannattavuutta siten, että ne heijastuvat tulkinnassa muihin kansainvälisiin sopimuksiin ja niiden valvontajärjestelmiin. Kaikissa lasta koskevissa sopimuksissa esimerkiksi lapsen käsite on lasten oikeuksien sopimuksen mukainen, ja sopimukset koskevat kaikkia alle 18-vuotiaita.²⁴

Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen määräyksiä laajentaa ja täsmentää valinnainen pöytäkirja lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta (SopS 40 ja 41/2012). Suomessa pöytäkirja tuli voimaan vuonna 2012. Pöytäkirjan kri-

²³ OM 34/2010, s. 17, Kimpimäki 2014, s. 183.

²⁴ Hirvelä 2006, s. 48, Marshall & Parvis 2004, s. 31.

minalisointivelvoitteet koskevat sellaista lasten seksuaalista hyväksikäyttöä, joka liittyy lapsikauppaan, lapsiprostituutioon, tai lapsipornografiaan. Pöytäkirja on rajattu vain asiayhteyksiin, joihin esimerkiksi internetin hyväksikäytön vuoksi liittyy yhteistyötarpeita ja kansainvälisiä toimintamuotoja. Sopimusvaltiot velvoitetaan kriminalisoimaan sopimuksen alaan kuuluvat toimet riippumatta siitä, onko rikokset tehty valtion sisällä vai valtion rajat ylittäen.²⁵

Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen perinteiseen valvontamekanismiin, eli viiden vuoden välein tapahtuvaan sopimusvaltioiden määräaikaissäraporttiin, on lisätty valitusmekanismi (4 ja 5/2016). YK:n yleiskokous hyväksyi valitusmenettelyn mahdollistavan valinnaisen lisäpöytäkirjan 19.12.2011. Suomi allekirjoitti lisäpöytäkirjan ensimmäisten maiden joukossa 28.2.2012, ja se tuli ensimmäisenä Pohjoismaana Suomessa voimaan 12.2.2016. Pöytäkirja tulee edistämään lapsen oikeuksien toteutumista vahvistamalla sopimuksen valvontaa. Pöytäkirjan mukaan jokainen Suomessa asuva alle 18-vuotias henkilö, joka väittää valtion loukanneen hänen sopimuksella turvattuja oikeuksiaan, saa tehdä valituksen YK:n lapsen oikeuksien komitealla. Valituksen voi tehdä yksityinen henkilö tai henkilöryhmä. Valitus saa koskea kaikkia oikeuksia, jotka Suomi on tunnustanut ratifioimalla lapsen oikeuksien sopimuksen.²⁶

2.3 Euroopan neuvoston yleissopimus

Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (SopS 88/2011) on johtanut viimeisimpään laajaan, 1.6.2011 voimaan tulleeseen lapseen kohdistuvia hyväksikäyttörikoksia koskevaan rikoslain 20 luvun lainsäädäntömuutokseen. Suomi allekirjoitti yleissopimuksen 25.10.2007. Yleissopimuksen tavoitteena on luoda suurempi yhtenäisyys jäsenvaltioiden kesken. Päämääränä on suojella lapsia seksuaaliselta riistolta ja seksuaaliselta hyväksikäytöltä ennaltaehkäisevin, suojelevin, rikosoikeudellisin menetelmin. Sopimus kattaa hyvin laajasti erilaiset lasten seksuaalisen hyväksikäytön muodot.²⁷

²⁵ Kimpimäki 2014, s. 184

²⁶ HE 285/2014 vp, s. 7, Godzinsky 2015, s. 858–859, Lapsiasiainvaltuutettu Kurttila 2016.

²⁷ HE 282/2010 vp, s. 15, Kimpimäki 2014, s. 186.

Yleissopimuksessa velvoitetaan ensimmäisenä kansainvälisenä asiakirjana kriminalisoimaan lapsen houkuttelemisen seksuaalisiin tarkoituksiin eli ns. grooming.²⁸ Sopimuksen 23 artiklan mukaan rangaistavaksi tulee säätää tapaamisen ehdottaminen suojaikärajaa nuoremmalle lapselle tieto- ja viestintätekniiikan välityksellä silloin, kun se tapahtuu tarkoituksessa käyttää lasta seksuaalisesti hyväksi tai käyttää häntä lapsipornografian tuottamisessa. Rangaistavuuden edellytyksenä on, että ehdotusta on seurannut tapaamiseen johtavia konkreettisia toimia. Rangaistavaksi tulee säätää myös toiminta, jossa aikuinen tieto- ja viestintätekniiikan välityksellä yrittää houkutellessa suojaikärajaa nuorempaa lasta tarjoamaan lapsipornografiaa. Rikoksista tulee määrätä tehokkaat, suhteelliset ja varoittavat rangaistukset, joita määrättäessä otetaan huomioon sopimuksen alaan kuuluvien rangaistusten vakavuus. Rangaistusten tulee sisältää vapausrangaistuksia, jotka voivat johtaa rikoksentehtäjän luovuttamiseen.²⁹

2.3.1 Yleissopimuksen ratifiointi

Oikeusministeriö asetti keväällä 2009 työryhmän valmistelemaan esitystä lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan ja sitä koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaan saattamisesta, sekä arvioimaan nykyisten kansallisten toimenpiteiden riittävyyttä lasten seksuaalisen riiston ja hyväksikäytön ehkäisyssä. Työryhmän tehtäväksi annettiin arvioida yleissopimuksen edellyttämiä lainsäädännön muutostarpeita ja sitä, miten sopimuksen velvoitteet muuten vastaavat Suomessa hyväksytyjä menettelytapoja.³⁰ Valmisteluasiakirjoissa katsottiin olevan kriminaalipoliittisia perusteita yleissopimuksen edellyttämää rangaistussäännöstä laajemmalle kriminalisoinnille.³¹

²⁸ Vuonna 2004 annettu Euroopan neuvoston puitepäätös lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja lapsipornografian torjumisesta (2004/68/YOS) korvattiin vuonna 2011 lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisen riiston sekä lapsipornografian torjumisesta annetulla direktiivillä (93/2011/EU). Direktiivin 6 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee säätää rangaistavaksi toiminta, jossa aikuinen tieto- tai viestintäteknologian välityksellä ehdottaa seksuaalisen toiminnan suojaikärajaa nuoremmalle lapselle tapaamista seksuaalisen hyväksikäytön tarkoituksessa tai tarkoituksessa tuottaa lapsipornografiaa. Jotta ehdotuksen tekeminen olisi rangaistavaa, edellytetään lisäksi, että ehdotusta on seurannut tapaamiseen johtavia olennaisia tekoja. Direktiivi poikkeaa Euroopan neuvoston yleissopimuksesta ennen kaikkea siinä suhteessa, että direktiivin rangaistuksia koskevat määräykset ovat huomattavasti yleissopimuksen määräystä yksityiskohtaisempia. Kimpimäki 2014, s. 191–192.

²⁹ HE 282/2010 vp, s. 62, OM 34/2010, s. 103, Kimpimäki 2014, s. 187.

³⁰ OM 34/2010, s. 59.

³¹ HE 282/2010 vp, s. 60–61.

Oikeusministeriön työryhmän esityksen pohjalta ehdotettujen lakien säätämiseksi ja yleissopimuksen ratifioimiseksi hallitus teki eduskunnalle esityksen (HE 282/2010) 7.12.2010.³² Yleissopimuksen perusteella säädetty kriminalisointi lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin tuli kansallisesti voimaan 1.6.2011. Rikoslain (540/2011) 20 luvun 8 b §:n mukaan:

Joka ehdottaa tapaamista tai muuta kanssakäymistä lapsen kanssa siten, että ehdotuksen sisällöstä tai olosuhteista muuten ilmenee tekijän tarkoituksena olevan 17 luvun 18 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla valmistaa kuvia tai kuvataallenteita, joissa sukupuolisiveellisyyttä loukkaavasti esitetään lasta, taikka kohdistaa lapseen 6 tai 7 §:ssä tarkoitettu rikos, on tuomittava lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

Jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin tuomitaan myös se, joka houkuttelee kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön ryhtymään sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon 8 a §:ssä tarkoitettulla tavalla taikka esiintymään sukupuolisiveellisyyttä loukkaavassa järjestetyssä esityksessä.

Edellä 2 momentissa tarkoitettun rikoksen yritys on rangaistava.

Yleissopimuksen 23 artikla velvoitti houkuttelurikoksena kriminalisoimaan teot, joilla pyritään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja lapsipornografian valmistamiseen. Tämän artiklan perusteella säädettiin rikoslain 20 luvun 8 b §:n ensimmäinen momentti. Näissä tapauksissa kysymys on teosta, jossa kohteena on lapsi, jota houkutellaan *lapsipornografian* kohteeksi tai jota aiotaan käyttää *seksuaalisesti hyväksi*. Jos teko on jo edistynyt lapsipornografian valmistamisrikoksen taikka hyväksikäyttörikoksen yritysasteelle, tekijää ei rangaistaisi erikseen houkuttelemisesta, koska se sisältyy yritysrikokseen.³³

Myös säädöksen toinen momentti perustuu yleissopimuksen voimaan saattamiseen. Yleissopimuksen 19 artikla koskee lapsiprostituutioon liittyviä rikoksia ja 21 artikla lapsen osallistumista pornografisiin esityksiin. Kysymyksessä on siten säännös, jossa on kriminalisoitu alle 18-vuotiaiden houkuttelemisen *lapsiprostituutioon* tai *pornogra-*

³² Täysistunnon pöytäkirja PTK 126/2010, s. 37.

³³ HE 282/2010 vp, s. 106.

fiseen esitykseen osallistumiseen. Yritys on rangaistavaa vain 2 momentin tekemuodossa. Säännös on toissijainen eli sitä ei sovelleta, jos teosta muualla on säädetty ankarampi rangaistus.³⁴

2.3.2 Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate

Houkuttelurikoksen valmistelutöissä kiinnitettiin erityistä huomiota rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen.³⁵ Periaatteen ydinsisältönä on, että rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi (*nulla poena sine lege*). Kyseessä on vaatimus siitä, että jokaisen rangaistustuomion on perustuttava lakiin. Positiivista muotoilua käyttäen voidaan puhua kirjoitetun lain vaatimuksesta (*praeter legam* -kielto). Nykyisin periaate ymmärretään sekä valtiosääntöoikeudelliseksi että rikosoikeudelliseksi periaatteeksi.³⁶

Laillisuusperiaate ilmaistaan perustuslain 8 §:ssä:

Ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen tai tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole säädetty laissa rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty.

Laillisuusperiaate on otettu myös rikoslain 3 luvun 1 §:ään:

Rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaisesti säädetty rangaistavaksi. Rangaistuksen tai muun rikosoikeudellisen seuraamuksen on perustuttava lakiin.

Periaate vaatii, että rikoksen tunnusmerkistön on ilmettävä suoraan rikoslain pykälästä ja oltava riittävän tarkkarajainen. Rangaistuksen tuomitseminen edellyttää, että teko täyttää ehdot, jotka sisältyvät käsillä olevaan tapaukseen sovellettaviin rangaistussäännöksiin. Rangaistusvastuun perustaminen tekoon, jota rikoslaki ei sisällä, on kielletty. Tästä johtuen tietotekniikan käyttöön liittyviä haitallisia tekoja ei aina ole ollut mahdollista katsoa rikoksiksi ilman rikosten tunnusmerkistön uudistamista.³⁷ Lakiin tukeu-

³⁴ Utriainen 2014, s. 279, HE 282/2010 vp, s. 60–61, 106.

³⁵ Ks. HE 282/2010 vp, s. 60.

³⁶ Melander 2015, s. 48–49, Frände 2012, s. 27–29.

³⁷ Ks. KKO 2005:40.

tumisen vaatimus koskee kuitenkin yksinomaan langettavia tuomioita eikä estä vapauttavaa tuomioita kirjoittamattoman oikeussäännöksen nojalla.³⁸

Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen osana epätäsmällisyyskielto edellyttää, että rikoslainsäädäntö on riittävän täsmällistä eli selvää ja ymmärrettävää. Lähtökohta on, että kenen tahansa on kyettävä säännöksen sanamuodon perusteella ennakoimaan, onko jokin toiminta rangaistavaa ja kuinka ankarasti.³⁹ Tällaiset näkökohdat korostuvat erityisesti valmistelutyypisten tekojen kriminalisoinnin yhteydessä, jolloin erityisesti rangaistavan käyttäytymisen alarajan määrittämiseen saattaa liittyä ongelmia. Selvää on, että rikostunnusmerkistön tarkkarajaisuus liittyy myös rangaistussäännöksen toimivuuteen ja mahdollisuuksiin saavuttaa tavoitteensa.⁴⁰ Käytännössä kuitenkin lain voimaantulemisen jälkeen on osoittautunut, että houkuttelupykälä on melko monimutkainen, ja poliisilla on ollut suuria ongelmia soveltaa pykälää käytännössä. Esimerkiksi osa hyväksikäyttörikoksista ja niiden yrityksistä on pykälän voimaantulon jälkeen kirjattu houkuttelurikoksina. Tämä herättää kysymyksen siitä, onko pykälä nykyisessä muodossaan sellainen, jota on pidettävä laillisuusperiaatteen mukaisesti tarkkarajaisena ja täsmällisenä.⁴¹

Taannehtivan lainsäädännön kielto on keskeinen osa rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyvää oikeusturva-ajatusta. Se kieltää yksiselitteisesti kaikki uskriminalisoinnin muodot, jotka on tarkoitettu sovellettavaksi ajassa taaksepäin. Teon on oltava tekohetkellä rangaistavaksi säädetty, jotta sen perusteella voitaisiin tuomita rikosoikeudelliseen rangaistukseen.⁴² Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että niissä tilanteissa, joissa loukattu oikeushyvä on henkilöön erottamattomasti liittyvä, rikoksia on niin monta kuin on loukatun oikeushyvän omaavia henkilöitä. Tilanteissa, joissa tekijä pyrkii houkuttelemaan useampia lapsia samanaikaisesti, on houkuttelurikoksia yhtä monta kuin on uhrejakin.⁴³

³⁸ HE 282/2010 vp, s. 60, Frände 2012, s. 29–30.

³⁹ Melander 2015, s. 52.

⁴⁰ OM 64/2010, s. 41, HE 282/2010 vp, s. 60.

⁴¹ Tolvanen & Forss 2013, s. 1, 22.

⁴² Melander 2015, s. 55, Frände 2012, s. 41–42.

⁴³ Nuutila 1997, s. 376–377, Matikkala 2010, s. 139. Tätä tulkintaa voidaan pitää lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa täysin vakiintuneena lähtökohtana. Ks. KKO 2005:54, KKO 2005:53.

Tapauksissa, joissa yhteen lapseen kohdistuu useampia osatekoja, voidaan puhua jatketuista rikoksista. Mitä yhtenäisemmän ajallisen ja tekotavallisen kokonaisuuden osateot muodostavat, sitä luontevampaa on pitää säännöllisesti toistuvia osatekoja yhtenä rikoksena.⁴⁴ Yhteen lapseen kohdistuvaa houkuttelua pidetään siten yleensä yhtenä rikoksena, vaikka yksittäisten yhteydenpitojen välillä saattaisi olla huomattaviakin ajallisia katkoksia. Jatketuissa rikoksissa tekoon sovelletaan lähtökohtaisesti sitä lakia, joka on voimassa rikollisen toiminnan päättyessä. Korkein oikeus on kuitenkin oikeuskäytännössään katsonut, että rikoslain taannehtivan soveltamisen kieltö estää uuden ankaramman lain soveltamisen ainakin niiden osatekojen osalta, jotka on tehty ennen lainmuutosta. Toisaalta ei ole perusteltua soveltaa myöskään vanhaa lakia enää niiden osatekojen osalta, jotka on tehty vasta lain muututtua ankarammaksi. Näin korkein oikeus ei ole nähnyt estettä sille, että yhteen rikokseen sovelletaan siihen kuuluvien tekojen tekoajoista riippuen myös useampaa kuin yhtä lakia.⁴⁵

Näin ollen ennen lain voimaantuloa tehdystä houkuttelurikoksesta ei voida rangaista. Kuitenkin jos rikoksentekijä jatkaa lapsen houkuttelemista uuden lain tultua voimaan, hänet tuomitaan lain voimaantulon jälkeiseltä ajalta rikoslain 20 luvun 8 b §:n mukaisesti lapsen houkuttelusta seksuaalisiin tarkoituksiin sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi. Hallituksen esityksessä yhden vuoden vankeusrangaistusta perusteltiin teon valmisteluluontoisuudella,⁴⁶ vaikka valmisteluasiakirjoissa esitettiin perusteluja myös ankaramman rangaistusasteikon puolesta.⁴⁷

2.3.3 Houkuttelurikos Pohjoismaissa

Pohjoismaissa käyttöön otetuilla rangaistussäännöksillä on oikeusjärjestelmien samankaltaisuuden vuoksi erityistä merkitystä kansainvälisen vertailun kannalta. Pohjoismaissa houkuttelurikoksen kriminalisointia on tarkasteltu laajimmin Ruotsissa ja Nor-

⁴⁴ Ojala 2012, s. 41–42, Frände 2012, s. 280–281.

⁴⁵ Ojala 2012, s. 47.

⁴⁶ HE 282/2010 vp, s. 69.

⁴⁷ Ankaramman rangaistusasteikon puolella olivat muun muassa Valtakunnansyyttäjänvirasto ja Suomen Syyttäjähdistys ry. Esille tuotiin, että raja rikoksen valmistelun ja yrityksen välillä on häilyvä. Säännöksen 1 momentissa tarkoitettujen hyväksikäyttörakosten yrityksestä voidaan tuomita yli 2 vuotta vankeutta ja sukupuolisiveellisyttä loukkaavan kuvan levittämisen yrityksestä yli puolitoista vuotta vankeutta. Lisäksi houkuttelurikos on aina tahallinen ja hyvin suunnitelmallinen rikos, joka vaatii tekijältään pitkäjänteisyyttä. Näiden perusteella esitettiin perusteluja sen puolesta, että enimmäisrangaistus houkuttelurikoksesta olisi vähintään puolitoista vuotta vankeutta. Sakkorangaistusta ei pidetty riittävänä seurauksena, vaan teoista tulisi aina olla seurauksena vankeusrangaistus. OM 67/2010, s. 40–42.

jassa. Ruotsi allekirjoitti yleissopimuksen lasten suojelemiseksi seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan samaan aikaan kuin Suomi 25.10.2007.⁴⁸ Vuonna 2009 Ruotsissa lisättiin rikoskaaren 6 luvun 10 a §:ään rangaistussäännös, joka kriminalisoi sen, että seksuaalisessa tarkoituksessa ollaan yhteydessä alle 15-vuotiaaseen lapseen (*kontakt med barn i sexuellt syfte*). Säännöksen suojaikäraja on siten 15 vuotta.

Rikoskaaren 6 luvun 10 a §:n mukaan:

Den som, i syfte att mot ett barn under femton år begå en gärning för vilken straff föreskrivs i 4, 5, 6, 8 eller 10 §, träffar en överenskommelse med barnet om ett sammanträffande samt därefter vidtar någon åtgärd som är ägnad att främja att ett sådant sammanträffande kommer till stånd, döms för kontakt med barn i sexuellt syfte till böter eller fängelse i högst ett år.

Kysymys on teosta, jolla pyritään lapsen tapaamiseen tarkoituksessa tehdä tapaamisen aikana lapsen kohdistuva raiskaus, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, lapsen kohdistuva seksuaalinen väkivalta, lapsen hyväksikäyttö seksuaaliseen poseeraukseen tai seksuaalinen häirintä. Rangaistukseksi tuomitaan sakkoa tai enintään yksi vuosi vankeutta.⁴⁹ Houkuttelurikoksella tavoiteltavien rikosten joukkoon on otettu vain sellaisia rikoksia, jotka kohdistuvat alle 15-vuotiaisiin. Ruotsissa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ikäraja on siis alhaisempi kuin Suomessa.⁵⁰

Ruotsin lainsäädännössä on useita säännöksiä lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista. Lainsäätäjä on lähtenyt siitä, että lapsen kohdistuvia seksuaalirikoksia on vahingollisuudeltaan erilaisia. Ruotsissa omaksuttu lähestymistapa mahdollistaa sen, että erilaisien tekotapojen vahingollisuus voidaan ottaa huomioon myös rangaistusasteikossa. Sukupuoliyhteys on säädetty kokonaan omassa rangaistussäännöksessään, ja tällöin teon erityinen vahingollisuus lapsen kannalta tulee huomioiduksi jo rangaistussäännöksen tasolla.⁵¹

⁴⁸ Proposition 2008/09:149 kohta 10.

⁴⁹ Dahlström- Strand- Westerlund 2014, s. 179.

⁵⁰ Holmqvist ym. 2012, BrB 10 a, s. 1–3.

⁵¹ Ojala 2012, s.35.

Vuonna 2007 Norjan rikoslakiin lisättiin 201 a §:n rangaistussäännös, jonka mukaan lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin tuomitaan se, joka on sopinut tapaamisen alle 16-vuotiaan lapsen kanssa tarkoituksenaan tehdä tähän kohdistuva rikoslain 195 §:n (seksuaalinen kanssakäyminen alle 14-vuotiaan kanssa), 196 §:n (seksuaalinen kanssakäyminen alle 16-vuotiaan kanssa) tai 200 §:n (seksuaalinen toiminta siihen suostumattoman alle 16-vuotiaan kanssa) mukainen rikos, jos teko on edistynyt tapaamisasteelle tai on muuten varteenotettava. Rangaistukseksi tuomitaan sakkoa tai enintään yksi vuoksi vankeutta.⁵²

3. Houkuttelurikoksen kansallinen sääntely

3.1 Tieto- ja viestintäteknologian välityksellä tapahtuva houkuttelu

Yleissopimuksen 23 artiklassa on kyse tieto- ja viestintäteknologian avulla tehdyn ehdotuksen kriminalisoinnista. Suomessa houkuttelurikoksia ei ole rajattu koskemaan vain viestintäteknologian avulla tapahtuvia tekoja, vaikka grooming ensisijaisesti liittyy internetiin, sähköpostiin ja matkapuhelinten tekstiviesteihin. Valmisteluasiakirjoissa todettiin, että rangaistussäännöksen rajaaminen vain tapauksiin, joissa yhteydenpitoa rikosentekijän ja lapsen välillä käydään tieto- ja viestintäteknologian keinoin, voidaan selkeästi pitää liian suppeana, eikä tällaista rajoitusta voida pitää lasten suojelemisen kannalta asianmukaisena. Merkitystä ei tule antaa sille, millä keinoin houkuttelu tapahtuu.⁵³ Ruotsissa ja Norjassa päädyttiin myös samaan johtopäätökseen, eikä rangaistussäännöksen soveltamisalaa rajattu koskemaan ainoastaan tieto- ja viestintäteknologian välityksellä tapahtuvaa houkuttelua.

Vain tieto- ja viestintäteknologian keinoin tapahtuvaan yhteydenpidon käyttämiseen rajattu rangaistussäännös ei ota huomioon, että osa houkuttelusta tapahtuu myös muulla tavoin. Hallituksen esityksessä todetaan, että ehdotus siihen liittyvine pyrkimyksineen voisi ilmetä myös tilanteessa, jossa tekijä ja lapsi ovat jo tosiasiallisesti tavanneet tai olleet muuten kanssakäymisessä.⁵⁴ Käytännössä esiintyy tilanteita, joissa henkilö

⁵² Lameng 2008, s. 4, Stridbeck 2007 s. 129.

⁵³ OM 34/2010, s. 161–162.

⁵⁴ HE 282/2010 vp, s. 107

lasta tapaamalla todellisen tarkoituksensa salaamalla luo luottamussuhteen lapseen. Rikoksentehtäjänä tällaisissa tapauksissa voi olla esimerkiksi lapsen sukulainen, tuttava tai opettaja. Tällöin lapsi ja rikoksentehtäjä voivat tavatessaan keskustella tai jopa sopia tulevasta tapaamisesta, jolloin rikoksentehtäjän tarkoituksena on kohdistaa lapseen seksuaalirikos.⁵⁵

Esimerkki on loogisessa ristiriidassa rikoksen yrityksen kanssa. Ojalan mukaan tapauksissa, joissa tekijä ja lapsi ovat jo fyysisesti tavanneet ja kasvotusten sopineet tapailun jatkosta ja tekijän tavoitteena on päästä lapsen kanssa seksuaaliseen kanssakäymiseen, kysymys on groomingia ankarammin rangaistavasta lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yrityksestä. Ojala pitää Euroopan neuvoston yleissopimuksessa olevaa rajausta groomingista pelkästään viestintäteknologian välityksellä tapahtuvaan ehdotteluun tästä näkökulmasta perusteltuna.⁵⁶ Parhaiten lapsen oikeuksien toteutumista kuitenkin edistää tulkinta, jossa lähdetään siitä, että toiminta rangaistaan groomingina, ellei lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yrityksen tunnusmerkistö täyty.⁵⁷ Kun kansallisessa laissa ei päädytty rajoittamaan groomingin rangaistavuutta vain tapauksiin, joissa yhteydenpito tapahtuu tieto- ja viestintäteknologian välityksellä, tulee tuleva oikeuskäytäntö lopulta näyttämään, miten lakia näissä tilanteissa sovelletaan.

3.2 Lapsen tapaaminen tai muu kanssakäyminen viestintäteknologian välityksellä

Yleissopimus velvoittaa kriminalisoimaan vain viestintäteknologian välityksellä tapahtuvan houkuttelun, joka pyrkii lapsen tapaamiseen. Valmisteluasiakirjoissa ei pidetty riittävänä vain sellaisten tapausten kriminalisointia, joissa tavoitteena oleva rikos voidaan tehdä ainoastaan tapaamalla lapsi. Tapaamisella tarkoitetaan tässä yhteydessä fyysistä olemista samassa paikassa.⁵⁸ Kansallisessa rangaistussäännöksessä kriminalisointi koskeekin lapsen houkuttelua, jonka tarkoitus on johtaa lapsen tapaamiseen tai

⁵⁵ HE 282/2010 vp, s. 60–61, 107

⁵⁶ Ks. Ojala 2012, s. 97–98, 151–152.

⁵⁷ Tolvanen ja Forss ovat katsooneet, ettei tapaamisessa tehtävä ehdotus myöhemmästä tapaamisesta yleensä vielä riitä yrityksen edellyttämään vaaraan rikoksen täyttymisestä. Kuitenkin tilanteissa, joissa tekijä ja lapsi ovat jo fyysisesti tavanneet, on vaara ehdotetun seuraavan kanssakäymisen toteutumisesta selvästi korkeampi. Houkuttelurikoksen ja yrityksen suhdetta on arvioitava aina tapauskohtaisesti. Tolvanen & Forss 2013, s. 4. Ks. I jakso 4.4.

⁵⁸ OM 34/2010, s. 161.

muuhun kanssakäymiseen lapsen kanssa siten, että tekijän tarkoituksena on kohdistaa lapseen säädöksessä mainittu rikos.⁵⁹

Tapaamiseen pyrkimyksen lisäksi kyseeseen voi tulla pyrkiminen muuhun kanssakäymiseen, jolloin rikoksen tekemisessä hyödynnetään nykyaikaista viestintäteknologiaa.⁶⁰ Lapsipornografian valmistamiseen tai lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön voidaan syyllistyä muutenkin kuin lapsi tapaamalla. Kyseisiä rikoksia voidaan tehdä siten, että rikosentekijä ja uhri ovat kuvayhteydessä keskenään esimerkiksi internetiä ja web-kameraa hyödyntämällä. Suurin osa internetissä tapahtuvasta kanssakäymisestä ei johda fyysiseen kontaktiin.⁶¹ Tämänkaltaisissakin tilanteissa rikoksen tekijä voi pyrkiä luomaan myöhemmän rikoksen mahdollistavaa luottamusta itsensä ja uhrin välille.⁶²

3.3 Rikosentekijän ehdotus ja tarkoitus kohdistaa lapseen seksuaalirikos

Houkuttelurikoksen täyttyminen ei edellytä, että tekijä ja lapsi tapaavat tai ryhtyvät muuhun kanssakäymiseen. Rangaistavuuden edellytyksenä ei myöskään ole tapaamisesta tai myöhemmästä kanssakäymisestä sopiminen. Rangaistavalta tekijän menettelystä edellytetään vain sitä, että tekijä on aktiivinen ja ehdottaa tapaamista tai kanssakäymistä. Vaikka aloite tapaamiseen tai kanssakäymiseen tulisi lapselta, rikosentekijän tarttuminen aktiivisesti aloitteeseen voisi osoittaa tekijän tarkoitusta kohdistaa lapseen hyväksikäyttörikos. Tällaisissakin tilanteissa voidaan sanoa tekijän olleen aktiivinen ja tosiasiaassa tehneen ehdotuksen.⁶³ Ruotsissa ja Norjassa rangaistussäännöstä on tulkittu suppeammin, ja rangaistavuuden edellytyksenä on lähtökohtaisesti pidetty tapaamisesta sopimista. Tällöinkin riittävää on se, että tapaamisen sopiminen on tapahtunut lapsen tai tekijän aloitteesta.⁶⁴

⁵⁹ Ojala 2012, s. 152.

⁶⁰ OM 34/2010, s. 161.

⁶¹ Salmi 2008, s. 133.

⁶² HE 282/2010 vp, s. 62.

⁶³ OM 34/2010, s. 161, HE 282/2010 vp, s. 62.

⁶⁴ Proposition 2008/09:149 esityksen pääasiallinen sisältö, Stridbeck 2007, s. 129.

Houkuttelurikos ei kata tilanteita, joissa kysymys on tekijän ja uhrin muusta syystä tapahtuvasta tapaamisesta. Tällaisia toistuvia tapaamisia ilman kanssakäymisestä sopimista voi olla erilaisissa harrastuksissa, sukulaisten välisissä kanssakäymisissä tai muissa vastaavissa tilanteissa, joissa tekijä ja uhri tapaavat muussa yhteydessä. Ojala näyttää korostavan, että lapsen tapaamisen tarkoituksen tulee nimenomaan olla seksuaalinen, jotta kysymys olisi groomingista.⁶⁵ Näin esimerkiksi urheiluharrastuksen valmentajaan ei voi tulla sovellettavaksi groomingia koskeva rangaistussäännös, koska valmentaja ja lapsi ovat tavanneet aina harrastuksen merkeissä ilman, että tapaamisista olisi erikseen sovittu tai että tekijä olisi tapaamista ehdottanut. Ellei valmentajan katsota syyllistyneen lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, ei häntä voida rangaista myöskään groomingista. Tilanne on toinen, jos valmentaja pyrkii sopimaan harrastuksesta erillisestä tapaamisesta pyrkimyksenään päästä seksuaaliseen kanssakäymiseen lapsen kanssa.

Rikoksen rangaistavuus edellyttää rikosentekijän tarkoitusta kohdistaa lapseen seksuaalirikos. Käytännössä rikosentekijä salaa tai suorastaan pyrkii peittämään tämän tarkoituksen, koska ilmaiseminen vaarantaisi tavoitellun rikoksen toteutumisen. Tekijän tarkoitus täytyykin voida presumoida ulkonaisten olosuhteiden perusteella edellyttämättä näyttöä tekijän subjektiivisesta tarkoituksesta, jonka näyttäminen voi olla lähes mahdotonta. Kuitenkaan pelkästä tarkoituksesta tehdä lapseen kohdistuva seksuaalirikos ei voida rangaista, vaan tekijän tarkoituksen on ilmettävä objektiivisesti havaittavissa ja todennettavissa olevista seikoista. Tällöin voidaan edellyttää, paitsi artiklan mukaisesti rikosentekijän tekemää ehdotusta, myös tekijän tarkoituksen ilmenemistä teko-olosuhteista.⁶⁶

Tekijä voi tapaamista ehdottaessaan selvästi ilmaista pyrkimyksenään olevan seksuaalinen kanssakäyminen lapsen kanssa, jolloin tekijän tarkoituksen päättelemisen ei tuota ongelmia. Toisin on tilanteissa, joissa tapaamisesta on sovittu käyttämättä ilmaisuja, jotka viittaavat tapaamisen seksuaaliseen luonteeseen. Näissä tilanteissa tekijän tarkoitus joudutaan päättelemään objektiivisesti kokonaisharkintana ottaen erityisesti huomioon, onko epäillyn käytökselle tai toiminnalle osoitettavissa uskottava ja hyväksyttävä syy. Huomioon otettavia objektiivisia seikkoja ovat muun muassa tekijän ja lap-

⁶⁵ ks. Ojala 2012, s. 97–98, 151–152.

⁶⁶ OM 64/2010, s. 39, HE 282/2010, s. 61.

sen välisen viestittelyn sisältö, se miten tekijä ja lapsi tuntevat toisensa entuudestaan, mikä syy tapaamiselle on esitetty ja missä yhteydessä tekijän ja lapsen välinen yhteydenpito on tapahtunut. Jos tekijä ja lapsi eivät tunne toisiaan ja tapaaminen tapahtuu nuorten yleisesti käyttämässä nettipalvelussa, olosuhteiden perusteella voidaan todeta, että tapaamisen seksuaalisesta tarkoituksesta ei jää järkevää epäilyä, ja ehdotuksen tarkoitus tulee näytetyksi.⁶⁷

Houkuttelurikokselle tyypillisinä piirteinä, joista tunnusmerkistön toteutuminen voidaan päätellä, hallituksen esityksessä mainitaan myös se, että rikoksentekijä esiintyy väärällä profiililla esimerkiksi esiintyen todellista ikäänsä huomattavasti nuorempana, tai että tapaamispaikaksi valitaan poikkeuksellinen tila kuten hotellihuone. Tapaamis-aika ja tapaamispaikka voidaan myös järjestää niin, ettei saapuvilla tule olemaan muita henkilöitä, esimerkiksi tavataan syrjäisessä paikassa tai myöhäisenä ajankohtana. Rikoksentekijä voi myös hankkia lapsipornografian valmistamiseen tarvittavaa aineistoa, kuten kuvauslaitteita, tarvittavia tiloja tai lavasteita.⁶⁸

Rangaistussäännöstä voidaan verrata Ruotsin houkuttelurikosta koskevaan rikoskaaren 6 luvun 10 a §:n rangaistussäännökseen. Ruotsin rangaistussäännös vaatii, että tapaamisesta sopimisen jälkeen tekijä ryhtyy johonkin toimiin, jotka osoittavat tapaamisen todella tapahtuvan. Kysymys on tekijän toimista, jotka osoittavat tekijän tarkoitusta tehdä lapseen kohdistuva seksuaalirikos. Esimerkkinä tällaista toimista voidaan mainita tapaamiseen tarkoitetun hotellihuoneen varaaminen, matkustamiseen tarkoitetun lipun maksaminen lapselle tai tapaamispaikalle tapahtuvan matkan aloittaminen.⁶⁹

3.3.1 Rikoksentekijän tietoisuus lapsen iästä

Rikoslain 3 luvun 5 §:n mukaan rikosoikeudellinen vastuu edellyttää tahallisuutta, ellei ole säädetty, että huolimattomuuskin on riittävää. Tahallisuus on toimintaa tietoen tahtoon. Tahallisuuden ja huolimattomuuden erilainen arvostelu perustuu siihen, että tahallisesti toimiva on tehnyt tietoisesti päätöksen toimia suojeltua oikeushyvää vas-

⁶⁷ Ojala 2012, s. 154

⁶⁸ HE 282/2010 vp, s. 58–61, 106–107, OM 34/2010, s. 162.

⁶⁹ Dahlström – Strand – Westerlund 2014, s. 178–179.

taan. Huolimattomassa suhtautumisessa tämänlaista päätöstä ei ole tehty.⁷⁰ Lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa tunnusmerkistön täytyminen edellyttää henkilön toimivan tahallisesti.

Tahallisuutta koskee niin sanottu peittämisperiaate. Tahallisuuden on katettava koko oikeudenvastainen teko eli teonhetkiset olosuhteet ja teon seuraukset. Peittämisperiaatetta tarkastellaan suhteessa sovellettavaan rikostunnusmerkistöön. Olosuhdetahallisuudella on ratkaiseva merkitys lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Rikoslaista ei löydy olosuhdetahallisuuden määritelmää, vaan se on määriteltävä rikoslain 4 luvun 1 §:n tunnusmerkistöerehdyttä koskevien sääntöjen perusteella. RL 4:1:n mukaan teko ei ole tahallinen, jos tekijä ei teon hetkellä ole selvillä kaikkien niiden seikkojen käsilläolosta, joita rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen edellyttää, tai jos hän erehtyy sellaisesta seikasta.⁷¹ Tekijä erehtyy tunnusmerkistössä tarkoitetun seikan vallitsemisesta, jos hän ei pitänyt tietyn olosuhteen olemassaoloa varsin todennäköisenä.⁷²

Rikoksen kohteen ikä – alle 16 tai alle 18 vuotta – on tyypillinen olosuhde. Rangaistavuuden edellytyksenä on, että tekijä on tietoinen siitä, että tekee seksuaalisen teon säädettyä ikärajaa nuoremman lapsen kanssa. Jos tekijä on ymmärtänyt kohteen iän, esimerkiksi lapsen kehitysvaiheen tai tapaamisolosuhteiden perusteella, tahallisuusvaatimuksen asettama edellytys tekijän tietoisuudelle täyttyy. Tällöin tahallisuutta ei poista se, että teon kohde ilmoittaa olevansa täyttänyt 16 vuotta.⁷³ Teko on aikaisemmin katsottu tahalliseksi myös tilanteissa, joissa tekijältä puuttuu varma tieto lapsen iästä, mutta jossa tekijälle on syntynyt epäily siitä, ettei teon kohde ole vielä saavuttanut laissa säädettyä ikää.⁷⁴ Nyt korkein oikeus on uudemmassa oikeuskäytännössään määritellyt olosuhdetahallisuuden alarajan todennäköisyystahallisuuden mukaan. Tekijän olosuhteita arvioidaan näin sen mukaan, onko hän pitänyt jonkin olosuhteen käsilläoloa varmana tai varsin todennäköisenä.⁷⁵

⁷⁰ Frände 2012, s. 109.

⁷¹ Melander 2015, s. 111.

⁷² LaVM 28/2002 vp, s. 9.

⁷³ HE 6/1997 vp, s. 182, laVM 28/2002 vp, s.9–10.

⁷⁴ HE 52/1970 vp, s. 10. Ks. LaVM 11/1970 vp, s. 6.

⁷⁵ KKO 2014:54 tahallisuusvaatimus ei tunnusmerkistössä tarkoitetun olosuhteen osalta täyttynyt, kun syytetty ei voinut teko hetkellä pitää varsin todennäköisenä sitä, että lapsi oli alle 16-vuotias.

On esiintynyt kysymys myös siitä, millaisissa olosuhteissa tietoisuusvaatimuksen iästä voidaan katsoa toteutuvan näköyhteyttä vailla olevissa viestimissä, kuten television keskustelukanavilla, internetin chat-palstoilla, sähköpostissa tai matkapuhelinviesteissä. Seuraavassa tapauksessa tahallisuus voitiin todeta olosuhteista.

Tapauksessa 11-vuotias tyttö oli television keskustelukanavalla ilmoittanut halunsa päästä keskusteluihin 11–13-vuotiaiden poikien kanssa. Vastaja, 29-vuotias mies vastasi asianomistajan viestiin ja liitti viestiinsä koodin M13. Asianomaisten viestintä jatkui tämän jälkeen tekstiviesteillä, joissa vastaajan katsottiin tavoitelleen seksuaalista kiihotusta ja tyydytystä. Vastaja kiisti tahallisuuden, ilmoittaen olleensa tietämätön keskustelukumppaninsa iästä. Vastaajan voitiin katoa vakuuttuneen asianomistajan iästä tämän viestien sisällön perusteella, ja siitä että asianomistajan ilmaisema kiinnostus kohdistui oman ikätason keskustelukumppaneihin. Vastaajan tahallisuus osoitti, että hän oli tietoisesti haikunut yhteyteen asianomistajaan tekeytyen nimimerkin suojassa 13-vuotiaaksi.⁷⁶

Tilanteessa, jossa tekijä väittää erehtyneensä lapsen iästä ja olettaneensa lapsen olevan vanhempi, keskeisessä asemassa on näytön arvioinnin lisäksi se, onko tekijä voinut uskottavasti erehtyä lapsen ikää koskevasta olosuhteesta. Näyttönä voi olla ensinnäkin asianosaisten kertomukset siitä, mitä keskustelua iästä on käyty tai mitä muuta tekijä ja lapsi ovat keskustelleet.⁷⁷

3.4 Rikoksentekijä

Yleissopimus velvoitti kriminalisoimaan vain täysi-ikäisten tekemät rikokset. Suomessa ei pidetty perusteltuna rangaistussäännöksen rajaamista koskemaan vain aikuisten tekemiä rikoksia. Tällainen kriminalisoinnin rajaaminen olisi ollut vieras Suomen rikosoikeudelliselle järjestelmälle.⁷⁸ Rikoslain 3 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan rikoksen tekijän tulee olla rikosoikeudellisesti vastuunalainen eli täyttänyt teon hetkellä 15 vuotta ja olla syyntakeinen.⁷⁹ Vaikka lapsiin kohdistuviin seksuaalirikoksiin ja erityisesti kyseessä oleviin houkuttelutapauksiin syyllistyvät tyypillisesti aikuiset, käytän-

⁷⁶ Hirvelä 2007, s. 145.

⁷⁷ Ojala 2012, s. 92.

⁷⁸ HE 282/2010 vp, s. 59.

⁷⁹ Utriainen 2013, s. 534.

nössä niihin voivat syyllistyä myös alle 18-vuotiaat henkilöt, jotka ovat rikosoikeudellisesti vastuunalaisia.⁸⁰ Ruotsissa ja Norjassa päädyttiin samalle kannalle, eikä rangaistussäännöstä rajattu koskemaan vain aikuisten tekemiä rikoksia.

Perustilanteessa houkuttelurikoksen tekijä on normaalisti yli 16-vuotias, eikä teon rikosoikeudelliseen arviointiin liity tekijän ikään koskevia tulkintaongelmia muutoin kuin sen harkinnassa, soveltuuko tekoon rikoslain 20 luvun 7 a §:n rajoitussäännös. Kyse on nuorten seurustelusuhteita koskevasta rajoitussäännöksestä. Rajoitussäännöksen tarkoituksena on tehdä lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä⁸¹ rankaisemattomaksi sellaiset nuorten keskinäiseen yhteisymmärrykseen perustuvat teot, joissa toinen osapuolista on yli 16-vuotias ja toinen puolestaan alle 16-vuotias.⁸²

Aikaisemmin edellytyksenä oli, ettei osapuolten iässä tai henkisessä ja ruumiillisessa kypsytydessä ole suurta eroa. Lakiuudistuksessa sana ”tai” muutettiin sanaksi ”sekä”. Esitöiden mukaan tarkoituksena on korostaa sitä, ettei suurta eroa tule olla sen enempää iässä kuin kypsytydessäkään. Rajoitussäännöksen soveltaminen edellyttää, ettei teko loukkaa kohteen seksuaalista itsemääräämisoikeutta, ja on korostettu sitä, ettei lapsen tahdonmuodostukseen saa vaikuttaa epäasiallisin keinoin.⁸³ Selvää siten on, ettei rajoitussäännös koske tekoja, joissa yli 16-vuotias tekijä kohdistaa tekonsa alle 16-vuotiaaseen, joka ei ole antanut suostumustaan tekoon.⁸⁴ Houkuttelurikoksen osalta laissa näyttäisi olevan aukko, sillä rajoitussäännös ei koske lapsen seksuaalista hyväksikäyttör rikosta selvästi lievemmin rangaistavaa houkuttelurikosta. Tulkinnassa on perusteltua kuitenkin ottaa huomioon se, ettei tavoite suojata lasta seksuaalisilta hyväksikäyttör rikoksilta, kuten houkuttelurikokselta, vaadi rajoittamaan nuorten toimia keskinäisissä seurustelusuhteissa silloin, kun ne eivät sisällä toisen hyväksikäyttämistä.⁸⁵

Myös oikeushenkilön rangaistusvastuun piiriin lisättiin grooming. Rikoslain 20 luvun 13 §:ään lisättiin toinen virke, jolla oikeushenkilön rangaistusvastuu ulotettiin koskemaan rikoksia, joissa ehdotetaan tapaamista tai muuta kanssakäymistä lapsen kanssa

⁸⁰ HE 282/2010 vp, s. 59.

⁸¹ Rajoitussäännös käsittää siten RL 20:6:n mukaiset seksuaaliset teot että RL 20:7.1 1 kohdan sukupuoliyhteyden.

⁸² Ojala 2012, s. 16–17.

⁸³ HE 282/2010 vp, s. 105–106.

⁸⁴ Ojala 2012, s. 16–17.

⁸⁵ Ks. HE 6/1997 vp, s. 183.

tarkoituksena valmistaa lapsipornografiaa. Tätä pidettiin perusteltuna sillä, että lapsipornografiarikokset oli jo aikaisemmin saatettu oikeushenkilön rangaistusvastuuseen.⁸⁶ Muiden RL 20:8 b:ssä mainittujen rikosten saattamista oikeushenkilön vastuun piiriin ei pidetty perusteltuna, sillä niitä ei voida luontevasti katsoa sellaisiksi rikoksi, jotka tehdään oikeushenkilön puolesta tai hyväksi. Nämä muutkin rikokset usein kuitenkin liittyvät rikoksiin, jotka on jo saatettu oikeushenkilön vastuun piiriin. Lapsiprostituutorikoksissa, lapsipornografiarikoksissa ja pornografisiin esityksiin liittyvissä rikoksissa on yleensä samalla kysymys lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä.⁸⁷

4. Houkuttelurikoksen suhde muihin seksuaalirikoksiin

4.1 Rikoksen yritykset

Lapsen houkuttelemista seksuaalisiin tarkoituksiin voidaan perustellusti luonnehtia valmisteluluonteiseksi rikokseksi. Kysymyksessä on lapseen kohdistuvan hyväksikäyttörikoksen yritystä ja lapsipornografian valmistamisen yritystä edeltävä teko.⁸⁸ Houkuttelurikos voi täytyä tietyissä tilanteissa ennen yritystä, mutta joissakin tilanteissa jo houkuttelu voidaan katsoa yritykseksi, jolloin tekijää ei lainkonkurensisääntöjen perusteella rangaista erikseen houkuttelusta, vaan houkuttelemisen katsotaan sisältyvän yritykseen.⁸⁹ Houkuttelurikoksen osalta rikos täyttyy siis varhaisemmassa vaiheessa kuin esimerkiksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritys. Tämän houkuttelurikoksen ja rikoksen yrityksen välillä joudutaan tekemään arviointia, milloin kysymys on vielä houkuttelurikoksesta ja milloin ankarammin rangaistavasta yrityksestä.⁹⁰

Yritys on säädetty rangaistavaksi kaikissa rikoslain 20 luvun mukaisissa lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa lukuun ottamatta 20 luvun 8 b §:n 1 momentin mukaista

⁸⁶ Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevia säännöksiä lisäksi paritukseen ja törkeään paritukseen, sukupuolisiveellisyttä loukkaavan kuvan levittämiseen, törkeään sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittämiseen, sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapitoon ja sukupuolisiveellisyttä loukkaavaan markkinointiin. Kimpimäki 2015, s. 197.

⁸⁷ HE 282/2010 vp, s. 67.

⁸⁸ HE 282/2010 vp, s. 60.

⁸⁹ Utriainen 2014, s. 279.

⁹⁰ Ojala 2012, s. 143.

lapsen houkuttelemista seksuaalisiin tarkoituksiin. Rikoslain 5 luvun 1 §:n 2 momentissa säädetään, että rikos on edennyt rikoksen yritykseksi, kun tekijä on aloittanut rikoksen tekemisen ja saanut aikaan vaaran rikoksen täyttymisestä. Rikoksen yritys on kysymyksessä silloinkin, kun tällaista vaaraa ei aiheudu, jos vaaran syntymättä jääminen on johtunut vain satunnaisista syistä.⁹¹

Rikoksen yritys näyttäytyy eri tavoin erilaisissa rikostyypeissä, ja yrityksen rangaistavuuden soveltamisala riippuu paljon siitä, miten varhaisessa vaiheessa rikos kussakin rikostyyppissä katsotaan täytyneeksi. Toisaalta, mitä varhaisemmassa vaiheessa rikos katsotaan täytyneeksi, sitä varhaisempaan vaiheeseen siirtyy myös rikoksen alkupiste. Rangaistavan yrityksen alkupisteen määrittelyssä on muistettava, että erilaiset yritystä edeltävät valmistelutoimet eivät ole rangaistavia, ellei rikoksen valmistelua ole erikseen säädetty rangaistavaksi. Valmistelu on vielä yrityksen alkupistettäkin varhaisempi vaihe. Houkuttelurikoksessa ei ole kysymys valmistelurikoksesta vaan omanlaisestaan rangaistavaksi säädetystä teosta.⁹²

Houkuttelurikoksen osalta hyväksikäyttörikoksen yrityksen edellyttämä vaara on olemassa lähinnä tilanteissa, joissa ehdotettu kanssakäyminen on saman tien toteutettavissa. Esitöiden mukaan tämä koskee lähinnä tilanteita, joissa on kysymys säännöksessä tarkoitettusta *muusta kanssakäymisestä*, jolloin kanssakäyminen on heti mahdollinen esimerkiksi web-kamerayhteyden kautta. Tieto- ja viestintäteknologian välityksellä tapahtuva ehdotus myöhemmästä kasvokkain tapahtuvasta tapaamisesta ei vielä riitä vaaraan hyväksikäyttörikoksen yrityksen täyttymisestä. Sen sijaan tapaamisessa tehtävä ehdotus tai sopiminen myöhemmästä tapaamisesta on arvioitava aina tapauskohtaisesti.⁹³

⁹¹Utriainen 2013, s. 532, Hirvelä 2006, s. 462, Frände 2012, s. 136–137.

⁹²Valmistelurikoksen kriminalisointi perustuu Suomessa aina itsenäisiin, päärikosta ja yritystä koskevista säännöksistä riippumattomiin valmistelutunnusmerkistöihin. Houkuttelurikosta on luonnehdittu seksuaalirikosten valmistelun välilliseksi kriminalisoinniksi. Rikoslaisissa ei kuitenkaan nimenomaisesti ole säädetty rangaistavaksi edes törkeiden seksuaalirikosten valmistelua. Ks. OM 15/2012, s.51.

⁹³Merkitystä on annettu sille onko kyse vain rikosentekijän ehdotuksesta vai sovitaanko konkreettisesti tapaamisesta, jolloin vaara rikoksen täyttymisestä on suurempi. Tolvanen ja Forss ovat lähteneet siitä, ettei tapaamisessa tehtävä ehdotus myöhemmästä tapaamisesta yleensä vielä riitä yrityksen edellyttämään vaaraan rikoksen täyttymisestä. Tolvanen & Forss 2013, s. 4.

Ojalan kanta sen sijaan näyttää olevan, että tilanteissa, joissa tekijä ja lapsi kasvotusten sopivat tapaamisesta on kysymys lähtökohtaisesti groomingia ankarammin rangaistavasta hyväksikäyttörikoksen yrityksestä. Ojala 2012, s. 97-98, 151-152. Hallituksen esityksessä korostetaan sitä, että houkuttelurikoksen ja yrityksen suhdetta on arvioitava joka tilanteessa erikseen. HE 282/2010 vp, s. 69.

4.2 Sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittäminen ja sen yritys

Sukupuolisiveellisyttä loukkaavan kuvan levittäminen ja sen yritys on säädetty rangaistavaksi rikoslain 17 luvun 18 §:ssä. Rikokseen syyllistyy se, joka valmistaa, pitää kaupan tai vuokrattavana taikka muulla tavoin tarjoaa tai asettaa saataville, pitää saatavilla, vie maasta, tuo maahan tai Suomen kautta muuhun maahan taikka muuten levittää kuvia tai kuvatallenteita, joissa sukupuolisiveellisyttä loukkaavasti todellisuuspohjaisesti tai todenmukaisesti esitetään esimerkiksi lasta. Rangaistusuhkana on sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta.⁹⁴

Yrityksen rangaistavaksi säätämiseen johtaneessa hallituksen esityksessä (HE 34/2004) on todettu, että yrityksen rangaistavuutta edellyttää varsinkin Euroopan unionin puitepäätös lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja lapsipornografian torjumisesta. Käytännössä voi esiintyä tilanteita, joissa pornografian valmistaminen jää yritykseksi, joskin tällaisen yrityksen tapahtumista lienee vaikea näyttää toteen.⁹⁵ Valmistamisen yritykseksi rikos on edennyt, esimerkiksi kun tekijä ryhtyy värväämään kuvauksiin lapsia, ja tämä on jo edennyt siihen, että tekijä ja uhri sopivat konkreettisesta tapaamisesta tai etäyhteyden avulla tapahtuvasta kuvien valmistamisesta.⁹⁶

Rikoslain 20 luvun 8 b §:n mukaan houkuttelurikoksesta tuomitaan rangaistukseen se, joka ehdottaa tapaamista tai muuta kanssakäymistä lapsen kanssa siten, että ehdotuksen sisällöstä tai olosuhteista muuten ilmenee tekijän tarkoituksena olevan 17 luvun 18 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla valmistaa kuvia tai kuvatallenteita, joissa sukupuolisiveellisyttä loukkaavasti esitetään lasta.

Houkuttelurikos on siten käsillä jo tekijän ehdottaessa kuvan tai kuvatallenteen tekemistä ilman, että teko on edennyt rangaistavan yrityksen asteelle. Toisaalta etäyhteyden kautta kuvaus- ja videointikohteeksi houkuttelu täyttää yleensä jo sukupuolisiveellisyttä loukkaavan kuvan levittämisen yrityksen tunnusmerkistön. Yrityksen ulkopuo-

⁹⁴ Säädöksen sisältöä täsmennettiin viimeksi vuoden 2011 lakiuudistuksen yhteydessä. HE 282/2010 vp, s. 53.

⁹⁵ HE 34/2004 vp, s. 77.

⁹⁶ Ojala 2012, s. 155.

lelle ja siten houkuttelurikoksen soveltamisalaan jäävät lähinnä tapaukset, joissa ehdotetaan kuvien ottamista vasta mahdollisessa myöhemmässä kasvokkain tapaamisessa.⁹⁷ Tällöin kyseessä on lapsipornografian valmistamisen yritystä edeltävä teko, jolloin yrityksen edellyttämää vaaraa rikoksen täyttymisestä ei voida katsoa vielä olevan.

Rikoslain 17 luvun 18 §:n 4 momentin mukaan lapsena pidetään kahdeksaatoista vuotta nuorempaa henkilöä taikka henkilöä, jonka ikää ei voida selvittää, mutta jonka on perusteltua olettaa olevan kahdeksaatoista vuotta nuorempi. Sääntely on osittain epälooginen seksuaalisen kanssakäymisen 16 vuoden ikärajan takia, sillä lapsipornografiksi luokiteltavien kuvien ottaminen tai sen yritys alle 16-vuotiaasta täyttää aina hyväksikäyttörikoksen tai sen yrityksen tunnusmerkistön. Siten alle 16-vuotiaiden osalta tulee aina sovellettavaksi houkuttelu hyväksikäyttörikokseen, joten lapsipornografian kuvauskohteeksi houkuttelun soveltamisalaan jäävät tilanteet, joissa nuori on 16- tai 17-vuotias.

Eriyistä huomiota ansaitsee se, ettei laki kiellä seksuaalista kanssakäymistä 16 vuotta täyttäneen kanssa. Tällöin toinen osapuoli voi myös olla reilusti vanhempi. Jos tällöin 16-vuotiaasta osapuolesta otetaan sukupuolisiveellisyttä loukkaavia kuvia ja seksuaalinen kanssakäyminen ja kuvataallenteiden valmistaminen perustuu aitoon suostumukseen, ei kyseessä ole rangaistava teko.⁹⁸ Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lapsipornografisen materiaalin valmistamisen kohteeksi houkuttelu ei välttämättä tule lainkaan kyseeseen tapauksissa, joissa teon kohde on 16- tai 17-vuotias.⁹⁹

4.3 Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Kaikkiaan yritystä koskeva oikeuskäytäntö on jäänyt vähäiseksi varsinaisissa lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Tekijä tuomitaan yleensä täytetystä teosta, koska seksuaalisesti latautunut sanallinen vihjailu on oikeuskäytännössä helposti katsottu täytetyksi teoksi.¹⁰⁰ Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö voi tapahtua myös tieto- ja viestintäteknologian välityksellä ilman, että tekijä ja lapsi edes tapaavat fyysisesti toi-

⁹⁷ Tolvanen & Forss 2013, s. 6.

⁹⁸ Ojala 2012, s. 179.

⁹⁹ Tolvanen & Forss 2013, s. 4.

¹⁰⁰ Hirvelä 2006, s. 461.

siaan.¹⁰¹ Sanallisessa ehdottelussa tulee esille rajanveto houkuttelurikokseen.¹⁰² Käytännössä rajankäyntiä käydäänkin usein rikoksen valmistelun, yrityksen ja täytetyn teon välillä.¹⁰³

Rikoslain 20 luvun 6 §:ssä säädetään lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä:

Joka koskettelemalla tai muulla tavoin tekee kuuttatoista vuotta nuoremalle lapselle seksuaalisen teon, joka on omiaan vahingoittamaan tämän kehitystä, tai saa tämän ryhtymään sellaiseen tekoon, on tuomittava lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.¹⁰⁴

Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan myös se, joka on sukupuoliyhteydessä kuuttatoista vuotta nuoremman lapsen kanssa, jos rikos ei 7 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla ole kokonaisuutena arvostellen törkeä. Lisäksi lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan se, joka menettelee 1 momentissa tai edellä tässä momentissa tarkoitettulla tavalla kuusitoista mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneen lapsen kanssa, jos tekijä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa lapseen nähden sekä asuu lapsen kanssa samassa taloudessa.

Lapsen seksuaalisen hyväksikäyttörikoksen tunnusmerkistö siten edellyttää, että 1) teko kohdistuu alle 16-vuotiaaseen lapseen,¹⁰⁵ 2) lapselle tehdään seksuaalinen teko tai 3) lapsi saadaan tekemään tällainen teko ja 4) teko on omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä.¹⁰⁶

¹⁰¹ Hinkkanen 2009, s. 62.

¹⁰² Huomionarvoista on, että jos seksuaalissävytteisten asioiden kertomisen yhteydessä täyttyy hyväksikäyttörikoksen tunnusmerkistö, voi tämän lisäksi tulla kyseeseen houkuttelurikos, jos keskustelusta on erotettavissa myöhempää tapaamista tai muuta kanssakäymistä koskeva ehdotus. HE 282/2010 vp, s. 106–107.

¹⁰³ Vaikka lain esitöissä on mainittu, että houkuttelurikos on lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritystä edeltävä teko, tulee rajanveto useammin kyseeseen suhteessa täytyneeseen hyväksikäyttörikokseen. Ks. Tolvanen & Forss 2013, s. 17.

¹⁰⁴ Vuoden 2011 lainuudistuksen jälkeen rangaistusuhkana on vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta.

¹⁰⁵ 2 momentin mukaisissa tapauksissa alle 18-vuotiaaseen.

¹⁰⁶ Matikkala 2013, s. 116.

4.3.1 Lapselle vahingollinen seksuaalinen teko

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön seksuaalitekoja ovat sukupuoliyhteys lapsen kanssa ja lapseen kohdistuvat seksuaaliset teot. Seksuaaliteoksi katsotaan myös se, että tekijä saa lapsen ryhtymään seksuaaliseen tekoon. Seksuaalisen teon määritelmä on rikoslain 20 luvun 10 §:n 2 momentissa, jonka mukaan seksuaalisella teolla tarkoitetaan sellaista tekoa, joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen.¹⁰⁷ Seksuaalisen teon määritelmää muutettiin samanaikaisesti houkuttelupykälän kanssa, ja teon määritelmästä poistettiin vaatimus tekijän seksuaalisen kiihotuksen tai tyydytyksen tavoittelusta.¹⁰⁸ Muutoksen taustalla on saman käytännön ongelman poistaminen kuin ylempänä mainittu objektiivisuuden vaatimus houkuttelurikoksen taustalla olevan tarkoituksen arvioinnista. Aikaisemmin ongelma oli, että vaikka teko voitiin arvioida lapsen kehitykselle vahingolliseksi, se saattoi jäädä rankaisematta sen vuoksi, ettei näyttöä ollut seksuaalisesta tarkoituksesta tai tekijän seksuaalisesta kiihottumisesta teon aikana.¹⁰⁹

Tolvanen jakaa sosiaalisessa mediassa tehtyjen seksuaalisten tekojen ilmenemismuodot kolmeen eri menettelyyn: 1) seksuaalissävytteinen viestittely, 2) seksuaalissävytteisten kuvien tai videoiden lähettäminen ja linkittäminen, ja 3) reaaliaikainen webkamerayhteys, jossa esiinnyttään tekijän tai uhrin toimesta seksuaalisen teon edellyttämällä tavalla.¹¹⁰

Oikeuskäytännössä on katsottu, että lapsen kanssa tieto- ja viestintäteknologian välityksellä käydyt seksuaalissävytteiset keskustelut voivat joutua arvioitavaksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön kannalta myös tilanteissa, joissa niihin ei liity mitään kuvayhteyttä ja siinä toteutettuja viestejä vahventavia seksuaalitekoja.

Vastaaja oli lähettänyt tv:n keskustelupalstalta tavoittamalleen tytölle matkapuhelimella seksuaaliviritteisiä tekstiviestejä, joissa hän oli kuvannut omia seksuaalikokemuksiaan yhdynnöistä sekä kokemuksiaan miesten ja naisten kanssa, suuseksistä, anaaliryhdynnästä ja omista seksifantasioistaan tytön kanssa. Lisäksi vastaaja oli kuvaillut omaa sukupuoli-

¹⁰⁷ Hirvelä 2006, s. 60.

¹⁰⁸ HE 282/2010 vp, s. 8–9, 61.

¹⁰⁹ LaVM 43/2010 vp, s. 9.

¹¹⁰ Tolvanen & Forss 2013, s. 6.

lielintään. Viestejä oli kaikkiaan 30 kappaletta. Käräjäoikeuden mukaan kyse oli seksuaalisesta teosta ja vastaaja syyllistyi lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden ratkaisua.¹¹¹

Tällaisissa tilanteissa, joissa tieto- ja viestintäteknologian välityksellä tapahtuvaan yhteydenpitoon liittyy seksuaalifantasioiden sanallista kuvailua tai kuvailua siitä, mitä yhdessä voitaisiin tehdä, tai ehdottajan lähettäessä seksuaalisävytteisiä kuvia tai videoita, on sanallinen viestintä jo yksistään sellaista, että se täyttää seksuaalisen teon tunnusmerkistön. Epäselvää ei ole se, että web-kameran välityksellä tapahtuva tekijän ja lapsen välinen yhteydenpito ja sen aikana tapahtuvat teot voivat myös tulla arvioitavaksi lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä. Tekoon voi sisältyä joko lapsen riisumista tai tekijän riisumista taikka molempien riisumista.¹¹² Tilanteessa, jossa tekijä saa lapsen riisuutumaan web-kameran edessä ja katselee samalla lasta, tekijä on saanut tunnusmerkistön edellyttämällä tavalla lapsen tekemään seksuaalisen teon. Samoin tilanteessa, jossa tekijä itse riisuutuu ja lapsi katselee riisuutuvaa tekijää, teko täyttää lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön.¹¹³

Teon vahingollisuuden edellytys kuvaa tunnusmerkistön perustarvetta suojella lasta vahingoittavalta seksuaaliselta teolta ja se samalla myös rajoittaa säännöksen soveltamista monessa suhteessa.¹¹⁴ Kriteeri ”on omiaan vahingoittamaan hänen kehitystään” sisältää abstraktiin vaaraan viittaavan ”on omiaan” -ilmaisun. Abstrakti vaara edellyttää sen arvioimista, johtaako tietty olosuhdekombinaatio tyypillisesti tai yleensä vahinkoon. Ei edellytetä, että lapsen kehitys todella vahingoittui, eikä myöskään, että kehitys oli konkreettisesti vaarassa.¹¹⁵ Yleistäen siis todetaan, että lapseen kohdistuva seksuaalinen teko vahingoittaa aina lasta.¹¹⁶

Tapauksessa KKO 2006:40 vuonna 1981 syntynyt A oli KO:ssa tuomittu lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Hän oli 1.7.–3.11.2003 ollut sähköpostin, puhelimen ja web-kameran avulla yhteydessä Yhdysvalloissa asuvaan 13-vuotiaaseen tyttöön. A oli keskustellut tytön kanssa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ja kysellyt tämän fyysisestä kehittyneisyydestä. A oli esiintynyt tytölle ainakin kerran kameran välityksellä alasti mas-

¹¹¹ Hirvelä 2006, s. 460–461.

¹¹² HE 6/1997 vp, s. 181.

¹¹³ Ojala 2012, s. 99.

¹¹⁴ Hirvelä 2006, s. 449, HE 6/1997 vp, s. 181.

¹¹⁵ Matikkala 2013, s. 118.

¹¹⁶ LaVM 3/1998 vp, s. 23.

turboiden sekä saanut tytön esiintymään itselleen alasti. Tapauksessa korkein oikeus katsoi, että web-kameran edessä tapahtuneessa masturboinnissa ja tytön alastomassa esiintymisessä on kyse seksuaalisesta teosta, joka on omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä, siitä huolimatta, että A ja tyttö ovat olleet eri mantereella.

Rikoslain 20 luvun 8 b §:n mukaan lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin tuomitaan se, joka ehdottaa tapaamista tai muuta kanssakäymistä lapsen kanssa siten, että ehdotuksen sisällöstä tai olosuhteista ilmenee tekijän tarkoituksena olevan kohdistaa lapseen 20 luvun 6 tai 7 §:ssä tarkoitettu rikos.

Houkuttelurikos tulee kyseeseen sellaisten ilmausten kohdalla, joita ei voida pitää seksuaalisina tekoina. Kyse voi olla houkuttelurikokselle tyypillisistä vihjailevista puheista, kuten lapsen kehuminen ilman hyväksyttävää syytä ”kuumaksi”, ”söpöksi”, ”seksikkääksi”, ”hottikseksi”, tai muilla vastaavilla tavoilla. Tällaiset ilmaisut voivat ilmentää houkuttelurikoksen tunnusmerkistön edellyttämällä tavalla tekijän tarkoitusta kohdistaa lapseen hyväksikäyttörikos. Samanlainen tilanne on myös se, jossa lapselle on ehdotettu seksin harrastamista ilman, että siitä muuten on kerrottu mitään seksuaalisävytteistä. Tällöin pelkkää seksin harrastamisen ehdotusta ei ole pidettävä lasta vahingoittavana seksuaalisena tekona.¹¹⁷

4.3.2 Suojaikäraja

Lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä on siis omaksuttu 16 vuoden suojaikäraja, ja sukupuoliyhteys ja muut seksuaaliset teot alle 16-vuotiaan kanssa merkitsevät lähtökohtaisesti rangaistavaa tekoa.¹¹⁸ Houkuttelurikosta koskevista valmisteluasiakirjoista erityiskysymyksenä nousi esiin se, pitäisikö houkuttelemalla tavoiteltavien rikosten joukkoon lisätä rikoksia, joissa lapsen iän perusteella lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ei enää tule kysymykseen. Rangaistavuus kattaisi näin kontaktit aina 18 vuotta täytäneisiin henkilöihin saakka, eli teon kohteena olisi pääsääntöisesti 16- tai 17-vuotias lapsi.

¹¹⁷ Tolvanen & Forss 2013, s. 9.

¹¹⁸ Matikkala 2013, s. 116. Ks. I luvun 1.2 jakso.

Perusteltuna pidettiin kuitenkin sitä, että uudessa rangaistussäännöksessä säilytetään 16 vuoden suojaikäraja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön osalta. Tätä perusteltiin sillä, ettei houkuttelurikoksen tekohetkellä olisi vielä selvillä, tuleeko se mahdollinen tapahtuma, johon pyritään, olemaan rikos vai ei. Rangaistavuus riippuisi nuoren asennoitumisesta ja tahdosta. Tekijän tarkoitus käyttää väkivaltaa kanssakäymisen toteutumisen turvaamiseksi ilmenisi lähtökohtaisesti vasta, jos rikos todellisuudessa tapahtuu, eikä tällöin tekijää tuomittaisi erikseen houkuttelusta.¹¹⁹

4.4 Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritys

Lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön voidaan syyllistyä jo tietyn tyypin puheina, joten rikoksen yrityksen alkupiste on tätäkin vaihetta varhaisempi.¹²⁰ Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön säännöstä koskevassa hallituksen esityksessä ei ole annettu tarkempaa määrittelyä rikoksen yrityksen toteutumisesta.¹²¹ Kyseistä säännöstä lähellä olevan rikoslain 20 luvun 5 §:n seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön kohdalla rangaistavuuden on todettu alkavan jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Hyvin epämääräinen viha ei kuitenkaan vielä ole seksuaalisen hyväksikäytön yritys.¹²² Houkuttelurikoksen suhde rikoksen yritykseen on aina tapauskohtainen.

Ratkaisussa KKO 2004:71 huomattavasti vanhempi mies oli 11-vuotiaalle tytölle lähettämässään sähköpostiviesteissä käyttänyt ilmauksia, jotka osoittivat, että hän oli pyrkinyt seksuaaliseen kanssakäymiseen. Korkein oikeus katsoi, ettei lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritys ollut käsillä, koska yhteystiedot puuttuivat ja siten myös vaara rikoksen täyttymisestä. Aiheutunutta vaaraa arvioidessaan oikeus totesi viestittelyn loppuneen ilman, että mies olisi ehdottanut tapaamista, puhelinyhteyttä tai sähköpostiviestejä läheisempää yhteydenpitoa.

Tapauksessa vastaajaa ei ollut nimenomaisesti syytetty seksuaalisväritteiseen keskusteluun liittyvästä täyttyneestä hyväksikäyttörikoksesta, jollaisena tällainen viestittely voisi jo sellaisenaan tulla arvioitavaksi. Syyttäjä oli tässä tapauksessa syyttänyt siitä, että syytetty oli yrittänyt taivuttaa tytön olemaan kanssaan sukupuoliyhteydessä tai

¹¹⁹ HE 282/2010 vp, s. 60.

¹²⁰ Ojala 2012, s. 143.

¹²¹ HE 6/1997 vp, s. 180.

¹²² Hirvelä 2006, s. 463.

ainakin tekemään sellaisen seksuaalisen teon, joka on omiaan vahingoittamaan tytön kehitystä. Nykypäivän tekniikkaa vasten ratkaisua tulee kuitenkin tulkita varovasti, sillä internetin avulla on helppoa kohdistaa johdattelua ja taivuttelua lapsiin, joiden kyky vaaran torjumiseen on vähäinen.¹²³ Yrityksen edellyttämä vaara rikoksen täyttymisestä on olemassa ainakin tilanteissa, joissa kuvan ja äänen kanssa luotava kanssakäyminen on saman tien toteutettavissa. Esimerkiksi web-kameran avulla yhteys on luotavissa nopeasti.

Hallituksen esityksen mukaan houkuttelurikos ei edellytä, että tapaamisen tapahtumisen tulisi olla jollakin tavoin varteenotettava mahdollisuus, vaan houkuttelurikoksen täyttymiseen riittää pelkkä ehdotuksen tekeminen. Lapsen joutuminen hyväksikäyttöön tähtäävän taivuttelun kohteeksi on jo sinänsä vaarallista.¹²⁴ Ojalan mukaan rangaistavalta houkuttelurikokselta täytyy kuitenkin vaatia sitä, että jotkin tekijän toimet osoittavat, että tapaaminen tai muu kanssakäyminen voisi tosiasiasa joidenkin toimenpiteiden jälkeen tapahtua. Tapaamisesta tai muusta kanssakäymisestä ehdottaminen pitää sisällään sen, että ehdotus on sillä tavoin konkreettinen, että tapaamisen tai muun kanssakäymisen toteutumisen muoto voidaan siitä päätellä. Pelkkä ehdotus, että tekijä ja lapsi voisivat tavata, ei riitä tunnusmerkistön täyttymiseen, jos tapaamisen ajankohta, paikka tai muut konkreettiset yksityiskohdat jäävät epäselviksi. Ojalan mukaan tapauksessa voisi siten olla kysymys houkuttelurikoksesta, jos tapaamisen konkreettisesta tapahtumisesta olisi sovittu.¹²⁵

4.4.1 Törkeä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritys

Rikoslain 20 luvun 7 §:ssä säädetään törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, jossa rangaistusuhka on 1–10 vuotta vankeutta. Säännös pohjautuu lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevaan perustekomuotoon. Ankaruuden kannalta keskeinen tekijä on, sisältyykö tekoon sukupuoliyhteyttä vai ei.¹²⁶ Pelkästään viestintävälineen kautta tapahtuva sukupuoliyhteydestä puhuminen ja siitä fantasiointi tulee lähtökohtaisesti arvioitavaksi perustekomuodon mukaisena lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä. Jos

¹²³ HE 282/2010 vp, s. 60, Ojala 2012, s. 94–95, Hirvelä 2006, s. 465.

¹²⁴ HE 282/2010 vp, s. 60.

¹²⁵ Ojalan näkökulma selventää hänen tiukempaa kantaansa kasvotusten tapahtuvan tapaamisesta sopimisen tulkittamiseksi hyväksikäyttörikoksen yritykseksi. Ks. I jakso 3.1, Ojala 2012, s. 153.

¹²⁶ Matikkala 2013, s. 120, OM 34/2010, s. 13.

tekijä kuitenkin samalla ehdottaa tapaamista, ja tapaamisen toteuttamiseksi on ryhdytty käytännön järjestelyihin, jossakin vaiheessa kysymys on lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön yrityksestä, eikä enää ole arvioitavana vain vihjailevat ja seksuaalisävytteiset puheet. Kasvokkain tapahtuvaa ehdottamista pidetään lähtökohtaisesti törkeän tekemuodon yrityksenä, jos rikos olisi saman tien toteutettavissa. Jos keskustelun aikana tehdään konkreettisia toimia sukupuoliyhteyteen pääsemiseksi, keskeinen rajanveto on se, milloin teon voidaan katsoa edenneen lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön yrityksen asteelle ja milloin taas kaikki keskustelu sisältyy perustekemuotoon.¹²⁷

4.5 Seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta ja sen yritys

Rikoslain 20 luvun 8 a §:n mukaan:

*Joka lupaamalla tai antamalla korvauksen saa kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön ryhtymään sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon, on tuomittava seksuaalipalvelujen ostamisesta nuorelta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.*¹²⁸

Seksuaalipalvelujen ostamisesta nuorelta tuomitaan myös se, joka käyttää 1 momentissa tarkoitettuja seksuaalipalveluja, joista toinen on luvannut tai antanut korvauksen. Yritys on rangaistava.

Rikoksenteikijän itse ostaessa palveluita hänet on tuomittava seksuaalipalveluiden ostamisrikoksesta.¹²⁹ Jos kysymys on alle 16-vuotiaasta lapsesta, kyse on myös lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai lapsen törkeästä seksuaalisesta hyväksikäytöstä.¹³⁰ Seksuaalipalveluiden ostajan vastuuta on korostettu alaikäisten kohdalla, ja oleellista on, ettei säännökseen liity mitään painostuselementtiä, vaan alaikäinen voi myös itse olla aloitteentekijänä ja aktiivisena osapuolena seksipalveluiden tarjoamisessa.¹³¹

Täyden rikostunnusmerkistön toteutuminen edellyttää, että alle 18-vuotias saadaan ryhtymään sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon. Tämä merkitsee,

¹²⁷ Ojala 2012, s. 96.

¹²⁸ Vuoden 2011 lakimuutoksessa enimmäisrangaistus korotettiin yhdestä vuodesta kahteen vuoteen vankeutta, joten se on RL 20:8 b:ssä tarkoitettu ankarammin rangaistava rikos.

¹²⁹ HE 282/2010 vp, s. 70.

¹³⁰ Tolvanen & Forss 2013, s. 10.

¹³¹ Hirvelä 2006, s. 63.

ettei pelkkä korvauksen antaminen tai lupaaminen vielä toteuta tunnusmerkistöä, vaan näissä tilanteissa kyseessä on seksuaalipalveluiden ostamisen rangaistava yritys.¹³² Tilanteissa joissa rikoksenteijä haluaa hyötyä teosta itse seksuaalisesti kyseessä on seksuaalipalveluiden ostamisen yritys, eikä tekijää rangaista erikseen houkuttelurikoksesta. Korvauksen lupaaminen tai siitä sopiminen voi tapahtua myös etäyhteyden avulla, eikä rangaistavan yrityksen tunnusmerkistö edellytä, että alaikäinen ja ostaja kohtaavat.¹³³ Korvaus voi olla rahan lisäksi myös erilaisia hyödykkeitä tai palveluita. Jos taas tekijän tavoitteena on hyötyä teosta taloudellisesti, tulee houkuttelurikoksen sijaan kyseeseen paritus- tai ihmiskaupparikos.

Rikoslain 20 luvun 8 b §:n 2 momentin mukaan lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin tuomitaan se, joka houkuttelee kahdeksatoista vuotta nuoremman henkilön ryhtymään sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon 20 luvun 8 a §:ssä tarkoitetulla tavalla, ellei muualla laissa ole säädetty ankarampaa rangaistusta.

Houkuttelurikoksesta rikoksenteijä tuomitaan tapauksessa, jossa tekijän ei voida katsoa itse käyttävän teon kohteena olevaa alle 18-vuotiasta henkilöä seksuaalisesti hyväksi tai saavan taloudellista hyötyä hänen seksuaalipalveluistaan. Seksuaalipalveluiden ostamisrikokseen syyllistyneen rikoksenteijän houkutellessa nuorta myymään palveluita myös muille henkilöille, esimerkiksi kiinnittäen rahapulassa olevan nuoren huomiota mahdollisuuksiin saada tuloja seksuaalipalvelujen myymisellä, hän syyllistyy ostamisrikoksen lisäksi houkuttelurikokseen.¹³⁴ Houkuttelurikoksen tunnusmerkistön täyttymisessä olennaista on viettelijän vaikutus seksuaalipalveluja myyvän henkilön tahdonmuodostukseen, ja houkuttelurikoksen täytyminen edellyttää, että nuori ryhtyy myymään seksuaalipalveluja RL 20:8 a:ssä tarkoitetulla tavalla. Jos näin ei vielä ole ehtinyt tapahtua, rikoksenteijä voidaan tuomita houkuttelurikoksen 3 momentin mukaisesti yrityksestä, jos vaara houkuttelurikoksen täyttymisestä on jo olemassa.¹³⁵

¹³² Matikkala 2013, s. 122–123, Hirvelä 2006, s. 65.

¹³³ 17-vuotias asianomistaja oli saanut tekstiviestejä, joissa oli ehdotettu ”panemista” ja tarjottu rahaa luokse tulemisesta. Kyse voi olla seksipalveluiden ostamisen yrityksestä nuorelta. Ks. Tolvanen & Forss s. 17.

¹³⁴ OM 34/2010 vp, s. 16, HE 282/2010 vp, s. 70. Tosin tällöin voidaan joutua tekemään rajanvetoa myös seksuaalipalveluiden ostamisrikoksen avunantoon. Tolvanen & Forss 2013, s. 10.

¹³⁵ OM 34/2010, s. 164.

4.6 Sukupuolisiveellisyttä loukkaava järjestetty esitys

Rikoslain 20 luvun 8 b §:n 2 momentin mukaan lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin tuomitaan myös se, joka houkuttelee kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön esiintymään sukupuolisiveellisyttä loukkaavassa järjestetyssä esityksessä, ellei muualla laissa ole säädetty ankarampaa rangaistusta.

Sukupuolisiveellisyttä loukkaavia esityksiä ovat striptease-esitykset ja esitykset, joissa esiintyjät ovat seksuaalisessa kanssakäymisessä toistensa kanssa tai harjoittavat itsetydytystä. Kysymykseen voi tulla myös eroottisluonteinen tanssiminen, usein yhdistettynä esiintyjän vähäpukeisuuteen tai alastomuuteen. Pelkästään kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön sukupuolielinten esittelyä yleisölle voidaan myös pitää momentissa tarkoitettulla tavalla sukupuolisiveellisyttä loukkaavana esityksenä.¹³⁶

Säännös koskee järjestettyä esitystä. Järjestetyllä esityksellä tarkoitetaan esitystä, johon ulkopuolisilla on mahdollisuus osallistua. Esitys voidaan toteuttaa myös tieto- ja viestintäteknologiaa hyödyntäen siten, että esiintyjä ja katsojat ovat eri paikassa. Tällöin henkilö, joka katsoo esitystä, voi syyllistyä sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraamiseen (RL 20:8 c). Jos kysymys on tallennetusta esityksestä, tulevat sovellettavaksi lapsipornografiaa koskevat rangaistussäännökset.¹³⁷

Internetistä löytyy sivustoja, joihin käyttäjä voi rekisteröityä ja esiintyä reaaliaikaisesti web-kameran kautta seksuaalisävytteisissä esityksissä omassa kodissaan tai missä vain. Tällaisiin sivustoihin liittyvinä houkuttelurikoksina voitaisiin arvioida esimerkiksi tilannetta, jossa kyseisestä sivustosta tietävä suosittelee kyseistä sivustoa alle 18-vuotiaalle lapselle.¹³⁸ Tällöin houkuttelurikoksen tunnusmerkistön soveltamisen kannalta olennaista on viettelijän vaikutus esiintymistä harjoittavan henkilön tahdonmuodostukseen.¹³⁹ Houkuttelurikoksen täyttyminen siten edellyttää, että kahdeksaatoista vuotta nuorempi henkilö ryhtyy esiintymään sukupuolisiveellisyttä loukkaavassa järjestetyssä esityksessä. Jos näin ei vielä ole ehtinyt tapahtua, rikoksenteikijä voidaan

¹³⁶ OM 34/2010, s. 164, HE 282/2010 vp, s. 108.

¹³⁷ HE 282/2010 vp, s. 107–108.

¹³⁸ Tolvanen & Forss 2013, s. 13.

¹³⁹ HE 282/2010 vp, s. 108.

tuomita houkuttelurikoksen yrityksestä, jos vaara houkuttelurikoksen täyttymisestä on jo olemassa.¹⁴⁰

Rikoksenteelijän saadessa alle 16-vuotiaan houkuteltua esiintymään sukupuolisiveellisyttä loukkaavassa järjestetyssä esityksessä ja houkuttelijan itse seurattessa esitystä syyllistyy houkuttelija lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön eikä houkutteluun.¹⁴¹ Säännöksessä tarkoitetun esityksen voi järjestää nuori itse, tai järjestäjänä voi toimia muu henkilö. Jos esityksen järjestäjänä on muu henkilö, esitys yleensä tapahtuu tällaisen ulkopuolisen järjestäjän taloudellisesti hyötyessä esityksestä. Tällöin järjestäjä syyllistyy ihmiskauppa- tai paritusrikokseen, eikä häntä erikseen rangaista houkuttelurikoksesta.¹⁴²

5. Syyteoikeus ja sen vanhentuminen

Esitutkinta lopetetaan saattamatta asiaa syyttäjän harkittavaksi, jos tutkinnassa on käynyt selville, ettei rikosta ole tehty tai asiassa ei voida nostaa ketään vastaan syytettä. Tämä tarkoittaa ettei esitutkintaa toimiteta tapauksissa, joissa rikoksen syyteoikeus on selvästi vanhentunut.¹⁴³ Syyteoikeuden vanhentuminen merkitsee sitä, että ajan kulumisen vuoksi rikosoikeudellisesta vaatimuksesta ei voida enää määrätä seuraamusta, eikä pakkokeinojen käyttäminenkään luonnollisesti tule kysymykseen. Jos syyteoikeus on vanhentunut, syyte on hylättävä. Tämä johtuu siitä, että tietyt rikokset paljastuvat vasta niin myöhään, että syyteoikeus on jo ehtinyt vanhentua.¹⁴⁴

Seksuaalirikosten syyteoikeuden vanhentumisaika on rikoslain (297/2003) 8 luvun 1 §:ssä porrastettu sen mukaisesti, kuinka ankara rangaistusmaksimi rangaistussäännöksessä on. Tämän mukaisesti:

- RL 20:8 b:n *lapsen houkuttelemisen seksuaalisiin tarkoituksiin* vanhentuu kahdessa vuodessa (rangaistusmaksimi vuosi vankeutta tai sakkoa),

¹⁴⁰ OM 34/2010, s. 164, HE 282/2010 vp, s. 109.

¹⁴¹ HE 282/2010 vp, s. 108.

¹⁴² HE 282/2010 vp, s. 107–108.

¹⁴³ Hirvelä 2007, s. 57.

¹⁴⁴ Hirvelä 2007, s. 57, Frände 2012, s. 300–301.

- RL 20:8 a:n *seksipalveluiden ostaminen nuorelta* vanhentuu viidessä vuodessa (rangaistusmaksimi kaksi vuotta vankeutta),
- RL 20:6:n *lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö* vanhentuu kymmenessä vuodessa (rangaistusmaksimi kahdeksan vuotta vankeutta),
- RL 20:7:n *törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö* vanhentuu 20 vuodessa (rangaistusmaksimi yli kahdeksan vuotta vankeutta) teon tapahtumisesta.

Lapseen kohdistuvien seksuaalirikosten osalta rikoslain (540/2011) 8 luvun 1 §:n 4 momentissa on kuitenkin oma erityinen vanhentumista koskeva säännös. Syyteoikeus vanhentuu rikoksen kohteena olleen henkilön täyttäessä 23 vuotta, jos kyseessä on rikoslain 20 luvun 8 b §:n 2 momentin houkuttelurikos. Ylempänä kuvatuin tavoin, ilman tällaista säännöstä houkuttelurikoksen syyteoikeus vanhentuisi enimmäisrangaistuksen (vuosi vankeutta) perusteella kahdessa vuodessa teon tapahtumisesta. Tätä ei voida pitää riittävän pitkänä aikana rikosprosessin aloittamiseen, kun uhri on teon tapahtuessa 16–18-vuotias. Houkuttelurikosta ei myöskään voida sen rangaistusasteikko huomioon ottaen pitää yhtä vakavana kuin esimerkiksi lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä. Vuoden 2006 alussa voimaan tulleen säädöksen mukaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön syyteoikeus vanhentuu aikaisintaan, kun uhri täyttää 28 vuotta.

Huomioon on otettava, että säädöksen syyteoikeutta koskevat erityiset vanhentumissäännökset eivät koske rikoslain 20 luvun 8 b §:n 1 momentissa tarkoitettua lapsen houkuttelua seksuaalisiin tarkoituksiin, vaikka kyseisen teon rangaistusasteikko on sama kuin 2 momentissa tarkoitettujen tekojen. Erityisen vanhentumisajan ulottamista 1 momentissa tarkoitettuihin tekoihin ei voitu pitää perusteltuna ottaen huomioon kyseisten tekojen valmisteluluonteisuus.¹⁴⁵

Vanhentumisaika lasketaan rikoslain 8 luvun 2 §:n mukaan rikoksen tekopäivästä. Tällä tarkoitetaan sitä, milloin rikollinen toiminta toteutettiin. Jos useampia tekoja pidetään luonnollisen katsantotavan mukaan yhtenä rikoksena, rikos katsotaan tehdyksi silloin, kun viimeinen osateko tehtiin. Tällöin koko tekosarjaan sovelletaan sitä vanhentumisaikaa, joka saadaan lasketuksi tekosarjan päättymishetkestä. Jos taas osatekoja arvioidaan itsenäisesti, kukin niistä vanhenee itsenäisesti. Lisäksi osatekojen arviointi yhtenä rikoksena saattaa merkitä ankarampaan tunnusmerkistöön siirtymistä, kun

¹⁴⁵ LaVM 43/2010 vp, s. 5.

erillinen arviointi ehkä merkitsisi lievemmän tunnusmerkistön toteutumista useampaan kertaan.¹⁴⁶

Rikoslain 8 luvun 3 §:n mukaan vanhentuminen katkeaa, kun syytettävälle on henkilökohtaisesti annettu laillinen haaste tiedoksi. Se, että rikosasia tulee vireille haastehakemuksen saapuessa tuomioistuimen kansliaan, ei katkaise vanhentumista, vaan siihen vaaditaan, että vastaajalle on henkilökohtaisesti annettu haastehakemus tiedoksi. Tiedoksiantoon kuuluvia muotomääräyksiä on noudatettava, jotta vanhentuminen katkeaisi (ROL 5:8 ja OK 5:10).¹⁴⁷

Vuonna 1998 rikoslain uudistuksella (563/1998) säädettiin lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset virallisen syytteen alaisiksi.¹⁴⁸ Virallisen syytteen alaisissa rikoksissa syyttäjän on syytekynnyksen ylittyessä nostettava syyte, vaikka asianomistaja ei olisi-kaan ilmoittanut rikosta syytteeseen pantavaksi. Tämä oli huomattava muutos, sillä sitä aikaisemmassa rikoslaissa (16/1972) lapseen kohdistuva haureus ja rikoksen törkeä tekemuoto olivat asianomistajarikoksia. Näissä asianomistajan tuli tehdä syyttämispyyntö vuoden kuluessa rikoksesta tiedon saamisesta.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Matikkala 2013, s. 139. Ks. I luvun 2.3.2 jakso.

¹⁴⁷ Frände 2012, s. 305.

¹⁴⁸ HE 6/1997 vp, s. 170.

¹⁴⁹ Hirvelä 2007, s. 55, Jokela 2008, s. 213.

II Rikosten selvittäminen ja estäminen

1. Telepakkokeinot houkuttelurikoksen tutkinnassa

Salaisiin pakkokeinoihin kuuluvien telepakkokeinojen merkitys on viime aikoina korostunut lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten selvittämisessä ja estämisessä. Erityisesti tähän on vaikuttanut se, että lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten tekotavat ovat muuttuneet. Rikoksia tehdään enenevässä määrin informaatioteknologiaa hyödyntäen. Tämä tarkoittaa niin sanallista viestintää kuin myös suoran kuvayhteyden avulla tapahtuvia hyväksikäyttörikoksia. Myös rikoksesta epäillyn viestintä voi kohdistua muihin henkilöihin kuin lapseen, esimerkiksi lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia tekeviin muihin henkilöihin, ja tällä on merkitystä rikoksen selvittämisen kannalta.¹⁵⁰ Telepakkokeinoja ovat telekuuntelu, tietojen hankkiminen telekuuntelun sijasta, televalvonta, suostumusperusteinen televalvonta, sijaintitietojen hankkiminen epäillyn ja tuomitun tavoittamiseksi sekä tukiasematietojen hankkiminen.

Pakkokeinolain (806/2011), poliisilain (872/2011) ja esitutkintalain (805/2011) muodostama lakipaketti tuli voimaan 1.1.2014 ja korvasi näin aikaisemmat lait.¹⁵¹ Poliisilaki ja pakkokeinolaki valmisteltiin yhdessä, koska poliisilain salaiset tiedonhankintamenetelmät ja pakkokeinolain salaiset pakkokeinot liittyvät olennaisilta osilta toisiinsa. Lakien hyväksymisen jälkeen, jo ennen niiden voimaantuloa, niissä havaittiin muutostarpeita. Muutostarpeiden syynä ovat ensisijaisesti salaisia pakkokeinoja koskevan uuden pakkokeinolain 10 luvun ja salaista tiedonhankintaa koskevan uuden poliisilain 5 luvun säännökset, joissa samoja tiedonhankintakeinoja säänneltiin paikoitellen perusteettomasti eri tavalla. Lisäksi muutostarpeita aiheutti se, että uuteen esitutkintalakiin, uuteen pakkokeinolakiin ja uuteen poliisilakiin kytkeytyvässä lainsäädännössä tapahtui muutoksia. Tällaisista lakimuutoksista esimerkkinä on rikoslain (540/2011) 20 luvun 8 b §:n mukainen lapsen houkuttelemisen seksuaalisiin tarkoituksiin.¹⁵²

Houkuttelurikokselle on tyypillistä, että se tehdään informaatioteknologiaa käyttäen, on siis kysymys telesoitetta tai telepäätelaitetta käyttäen tehdystä rikoksesta. Lakien

¹⁵⁰ HE 14/2013 vp, s. 15–16.

¹⁵¹ PoL 493/1995, PKL 450/1987, ETL 449/1987.

¹⁵² HE 14/2013 vp, s. 5–6, 16, HE 16/2010 vp, s. 6–7.

hyväksymisen jälkeen erinäisissä yhteyksissä, muun ohessa koulutustilaisuuksissa, katsottiin, että tämän rikoksen pitäisi kuulua televalvontaan oikeuttavien rikosten piiriin. Valtioneuvosto hyväksyi kesäkuussa 2012 uuden sisäisen turvallisuuden ohjelman, jossa edellytettiin sen pohtimista, pitäisikö televalvonta mahdollistaa myös rikoslain 20 luvun 8 b §:n mukaisen rikoksen selvittämisessä.¹⁵³

Pakkokeinolain ja poliisilain mukaisen televalvonnan käyttöedellytyksiä muutettiin laeilla, jotka tulivat voimaan samaan aikaan kuin uudet lait eli vuoden 2014 alussa. Pakkokeinolain (1069/2014) ja poliisilain (1168/2013) muutoksen mukaan lupa televalvontaan voidaan antaa myös silloin, kun henkilöä on syytä epäillä tai hänen voidaan perustellusti olettaa syyllistyvän lapsen houkuttelemiseen seksuaalisiin tarkoituksiin. Näissä tapauksissa televalvonnan käyttö ei siten edellytä teleosoitteen tai telepäätelaitteen haltijan suostumusta.

Lakimuutoksia koskevissa hallituksen esityksissä¹⁵⁴ tuotiin esille, että televalvonta saattaa olla kyseisten rikosten selvittämisessä tärkeä ja tehokas keino, esimerkiksi sen vuoksi, että yhteydenpito ei useinkaan tapahdu rikosentekijän omalla nimellä. Lisäksi pakkokeinolain mukainen telekuuntelu mahdollistettiin lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä, kun aikaisemmin telekuuntelun käyttö oli rajattu törkeää lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeviin rikosepäilyihin.¹⁵⁵

Houkuttelurikosta on luonnehdittu valmisteluluonteiseksi rikokseksi. Näin ollen saattaa kysymys tosiasiallisesti olla tulevien ja vielä vakavampien rikosten estämisestä, kun telepakkokeinojen käyttö mahdollistetaan houkuttelurikoksen tutkinnassa. Tarkoitus onkin viimekädessä estää vakavimmat lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset eli sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan valmistamiset ja lapsiin kohdistuvat hyväksikäyttöririkokset. Koska houkuttelurikoksen suhde näihin muihin lapseen kohdistuviin hyväksikäyttörikoksiin on aikaisemmin kuvatuin tavoin liukuva, käsitellen myös telepakkokeinoja, jotka laki mahdollistaa näiden muiden lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tutkinnassa.

¹⁵³ HE 14/2013 vp, s. 5–6, 16, HE 16/2010 vp, s. 6–7.

¹⁵⁴ HE 14/2013 vp, 16/2013 vp.

¹⁵⁵ 14/2013 vp, s. 16, 16/2013 vp, s. 6–7, 20–21.

2. Salaiset pakkokeinot ja salaiset tiedonhankintakeinot

Pakkokeinolain mukaisten rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttämisen edellytyksenä on aina todettu tai epäilty rikos. Keinoja ei siten voida käyttää epämääräisen rikollisuuden tai rikollisen toiminnan selvittämiseksi, vaan kysymys on aina jonkin yksilöidyn rikoksen tai rikosten selvittämisestä. Rikosprosessuaalisilla pakkokeinoilla on näin ollen liittynyt rikosoikeudellisiin rikostunnusmerkistöihin. Pakkokeinojen käyttäminen tulee lapsiin kohdistuvien seksuaalirikostenkin osalta kyseeseen vasta siinä vaiheessa, kun epäillyn rikoksen esitutkinta on alkanut. Suoritettaessa alustavia tutkintatoimenpiteitä sen selvittämiseksi, onko esitutkinnan aloittamiskynnys ylittynyt, pakkokeinolain mukaiset tiedonhankintakeinot eivät vielä tule kysymykseen. Pakkokeinolain tarkoituksena on siten ensisijaisesti jo tapahtuneiden rikosten selvittäminen, eikä tarkoitus ole selvittää, onko joku mahdollisesti syyllistynyt johonkin lapseen kohdistuvaan seksuaalirikokseen, mitä ei vielä tiedetä.¹⁵⁶

Poliisilain 5 luvussa säännellään toimenpiteistä, joista käytetään nimitystä *salaiset tiedonhankintakeinot*. Pakkokeinolain 10 luku, jonka otsikkona on ”*Salaiset pakkokeinot*”, sisältää säännöksiä samalla tavoin määritellyistä ja saman nimisistäkin tiedonhankintatoimenpiteistä. Näistä esimerkkinä voidaan mainita televalvonta ja telekuuntelu, joita molempia hyödynnetään lapseen kohdistuvien seksuaalirikosten tutkinnassa. Uuden pakkokeinolain ja poliisilain yhteinen tavoite on salaisten pakkokeinojen mahdollisimman pitkälle menevä yhdenmukaistaminen ja johdonmukaistaminen. Toimivaltuussäännökset onkin poliisilaissa ja pakkokeinolaissa tarkoitettu samansisältöisiksi.¹⁵⁷ Poliisilain salaisten tiedonhankintakeinojen ja pakkokeinolain salaisten pakkokeinojen käyttötilanteissa on se olennainen ero, että poliisilain säännöksiä sovelletaan preventiivisesti eli lapseen kohdistuvien seksuaalirikosten estämiseksi, kun taas pakkokeinolain vastaavat säännökset tulevat sovellettaviksi repressiivisesti eli näitä rikoksia selvitetessä.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Ks. Helminen ym. 2012, s. 662, 1025, Helminen ym. 2014, s. 1113, Tolvanen & Kukkonen 2011, s. 185.

¹⁵⁷ HE 222/2010 vp, s. 145, HE 224/2010 vp, s. 62.

¹⁵⁸ Käytännössä pakkokeinolain mukaisten salaisten pakkokeinojen käyttäminen on paljon yleisempää kuin poliisilain perusteella käytettyjen salaisten tiedonhankintakeinojen. Ks. Hankilanoja 2014, s. 147.

Lakiin on otettu ensimmäistä kertaa rikoksen estämisen määritelmä. Vaikka kyse on poliisilain sääntelystä, rajanvedolla on merkitystä arvioitaessa, tuleeko käyttää pakkokeinolain vai poliisilain mukaista keinoa. PoL 5:1.2:n mukaan *rikoksen estämisellä* tarkoitetaan toimenpiteitä, joiden tavoitteena on estää rikos, sen yritys ja valmistelu. Valmistelun estäminen ulottuu myös vakavimpien lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten valmistelun estämiseen, vaikka niiden valmistelua ei ole erikseen kriminalisoitu.¹⁵⁹ Jotta poliisilain mukaisessa merkityksessä voitaisiin puhua rikoksen estämisestä, edellytetään, että henkilön toiminnasta tehtyjen havaintojen tai siitä muuten saatujen tietojen vuoksi voidaan perustellusti olettaa hänen syyllistyvän rikokseen.

Rikoksen estämisen käsitteeseen luetaan myös aloitetun ja jatkettun rikoksen keskeyttäminen.¹⁶⁰ Näin ollen rikoksen keskeyttämisen käsitteen alle kuuluvissa toimenpiteissä voi tosiasiallisesti olla kysymys teosta, jossa on jo syytä epäillä rikosta. Kysymys voi siten olla esimerkiksi jo yritysasteelle edenneestä RL 20:8.2 b:ssa kriminalisoidusta lapsen houkuttelemisesta prostituutioon tai jatkettun RL 20:6:n mukaisesta lapsen seksuaalisen hyväksikäyttörikoksen keskeyttämisestä.¹⁶¹ Onkin todettava, että rajankäynti poliisilain ja pakkokeinolain tiedonhankintaa koskevien säännösten soveltamistilanteiden välillä on liukuva, vaikka uusi lainsäädäntö perustuu sille ajatukselle, että pakkokeinolain mukaisten keinojen käyttö on erotettava tarkasti poliisilakiperusteisesta tiedonhankinnasta. Poliisilain salaisten tiedonhankintakeinojen käyttöön oikeuttavat erityissäännökset syrjäyttävät ja täydentävät pakkokeinolakia. Salaisilla pakkokeinoilla ja salaisella tiedonhankinnalla saatua tietoa voidaan kuitenkin käyttää ”puolin ja toisin” varsin vapaasti. Merkittävimmät rajoitukset koskevat ylimääräistä tietoa, jonka käyttämisestä säädetään PKL 10:56:ssä ja PoL 5:54:ssä. Ylimääräisen tiedon käyttöä tarkastellaan tarkemmin jäljempänä.

Käytännössä saattaa käydä niin, että lain edellyttämän päätöksen tai luvan nojalla on ryhdytty käyttämään poliisilain mukaisia tiedonhankintakeinoja, mutta tiedonhankinnan aikana ilmenee, että on syytä epäillä tiedonhankinnan edellytyksenä oleva seksuaalirikos tehdyksi. Tällöin tiedonhankinnan jatkaminen edellyttäisi pakkokeinolain 10

¹⁵⁹ Ks. HE 224/2010 vp, s. 89. Hallituksen esityksessä esimerkkinä mainitaan murhan ja törkeän ryöstön valmistelun estäminen. Lapsen kohdistuvien seksuaalirikosten kohdalla kyse on viimekädessä kokonaisharkinnasta ja tarpeesta suojella lasta.

¹⁶⁰ Ks. HE 224/2010 vp, s. 89.

¹⁶¹ Ks. luku I jakso 2.3.2.

luvun mukaista lupaa. Näiden tilanteiden varalta poliisilain 5 luvun 4 §:ssä säädetään, että tiedonhankintaa voidaan jatkaa rikoksen selvittämiseksi poliisilain 5 luvun päätöksen tai luvan nojalla kolme vuorokautta, enintään kuitenkin luvan voimassaoloajan. Tarvittaessa asia on tämän ajan kuluessa saatettava viranomaisen ratkaistavaksi, joka on toimivaltainen päättämään kyseisen pakkokeinon käyttämisestä. Tällöin toiminta siis siirtyy poliisilain piiristä pakkokeinolainsäädännön puolelle.

2.1 Salaisten pakkokeinojen käytön yleiset edellytykset

Kaikkia salaisia pakkokeinoja ja salaisia tiedonhankintakeinoja on tarkoitettu käytettävän vasta viimesijaisena keinona, ja niiden käytölle on pakkokeinolaissa ja poliisilaisissa asetettu joitakin yhteisiä edellytyksiä. PKL 10:2.1:n mukaan salaisten pakkokeinojen käytön yleisenä edellytyksenä on tuloksellisuusodotus, eli pakkokeinojen käytöllä on *voitava olettaa saatavan rikoksen selvittämiseksi tarvittavia tietoja*. On selvää, ettei minkään keinon käyttöön tule ryhtyä, jos ei ole edes oletusarvoa sen hyödyllisyydestä.¹⁶²

Toisesta pakkokeinojen käytön yleisestä edellytyksestä säädetään PKL 10:2.2:ssa, joka asettaa voimakkaimmin perusoikeuksiin puuttuville pakkokeinoille, kuten lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä mahdollistetulle telekuuntelulle ja tietojen hankkimiselle telekuuntelun sijasta edellytyksen, jonka mukaan pakkokeinojen käytöllä on *voitava olettaa olevan erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämiselle*. On huomattava, että tämä edellytys koskee vain osaa toimivaltuuksista, eikä tämä vaatimus koske esimerkiksi televalvontaa. Vaatimusta ei ole asetettu koskemaan kaikkia toimivaltuuksia, sillä kaikilla pakkokeinoilla ei voida katsoa puututtavan yhtä voimakkaasti perus- ja ihmisoikeuksiin.¹⁶³

Hallituksen esityksessä selvennetään, ettei *erittäin tärkeän merkityksen* vaatimus kuitenkaan tarkoita, että lupa voitaisiin myöntää vain, jos rikos jäisi muuten selvittämättä. Hallituksen esityksen mukaan lupa edellyttää, että ilman sitä rikoksen selvittäminen aiheuttaisi kohtuuttomia kustannuksia tai olisi hyvin työlästä.¹⁶⁴ Viimekädessä luvan

¹⁶² Tolvanen & Kukkonen 2011, s. 189–190, Helminen ym. 2012, s. 705.

¹⁶³ HE 222/2010 vp, s. 315.

¹⁶⁴ HE 22/1994 vp, s. 27, HE 222/2010 vp, s. 121–122.

myöntäminen on aina riippuvainen kokonaisharkinnasta, jossa merkitystä on annettava myös kohta käsiteltävälle suhteellisuusperiaatteelle. Perustuslakivaliokunta onkin lausunnossaan korostanut, että tuomioistuimen tulee aina huolellisesti harkita luvan myöntämisen tarve ja laajuus.¹⁶⁵

Vastaava sääntely on myös PolL 5:2:ssä. Käsitteitä tulkitaan pakkokeinolain ja poliisilain osalta yhtenevästi. Tuloksellisuusodotus on poliisilaisissa muodossa *voidaan olettaa saatavan rikoksen estämiseksi tai paljastamiseksi tarvittavia tietoja. Erittäin tärkeä merkitys rikoksen estämiselle ja paljastamiselle* vastaa puolestaan pakkokeinolaissa käytettyä ilmaisua toisesta yleisestä edellytyksestä.

Lisäksi kaikkia salaisia pakkokeinoja koskee pakkokeinolain 10:2.3:n säännös, jonka mukaan salaisen pakkokeinon käyttö on lopetettava ennen päätöksessä määrätyn määräajan päättymistä, jos käytön tarkoitus on saavutettu tai edellytyksiä ei enää ole. Salaisia tiedonhankintakeinoja koskeva samansisältöinen säännös on PolL 5:2.3:ssa. Näin tuomioistuimen asettama määräaika ei lopullisesti määrää kestoa, vaan korostetaan sitä, ettei pakkokeinoja voida missään tapauksessa käyttää kauempaa kuin on tarpeen, vaikka lupa olisikin vielä voimassa.

2.2 Pakkokeinojen käytön periaatteet

Salaisten pakkokeinojen ja salaisten tiedonhankintakeinojen käytön yleisten ja erityisten edellytysten lisäksi jokaista pakkokeinoa harkittaessa on otettava huomioon pakkokeinojen käyttöön liittyvien periaatteiden asettamat rajoitukset. Pakkokeinolaissa mainittujen periaatteiden lisäksi pakkokeinojen käyttöä ohjaavat esitutkinta- ja poliisilain yleiset esitutkintaperiaatteet, joiden sijoittamista pakkokeinolain yhteyteen ei valmistelutöiden mukaan pidetty tarpeellisena.¹⁶⁶ Esitutkintaviranomaisen tulee ottaa yleiset esitutkintaperiaatteet huomioon kaikessa toiminnassaan. Näitä periaatteita ovat esimerkiksi tasapuolisuusperiaate, syyttömyysolettama ja oikeus olla myötävaikuttamatta rikoksensa selvittämiseen.¹⁶⁷ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin

¹⁶⁵ PeVL 23/2013 vp, s. 4.

¹⁶⁶ HE 222/2010 vp, s. 72.

¹⁶⁷ Niemi 2012, s. 843–845.

linjannut, ettei pakkokeinoilla rikota itsekriminointisuoja, sillä epäiltyä ei pakoteta edistämään syyllisyytensä selvittämistä.¹⁶⁸

Telepakkokeinojen alaan kuuluvat lapseen kohdistuvat hyväksikäyttörikokset voivat tekotavoiltaan ja näin ollen vakavuudeltaan ja vahingollisuudeltaan vaihdella. Pakkokeinojen käyttöä ja pakkokeinojen käytöstä päättämistä ohjaavat säännökset saattavat johtaa siihen, ettei tuomioistuin myönnä lupaa pakkokeinon käyttöön, vaikka rikosnimike sellaisenaan käyttöön oikeuttaisikin.¹⁶⁹ Keskityn seuraavaksi periaatteisiin, joilla on merkitystä arvioitaessa sitä, voidaanko salaisia pakkokeinoja käyttää lapseen kohdistuvien seksuaalirikosten tutkinnassa.

2.2.1 Suhteellisuusperiaate

Pakkokeinolain 1 luvun 2 §:n mukaan pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinon käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä pakkokeinon käytöstä rikoksesta epäillylle tai muulle aiheutuva oikeuksien loukkaaminen, erityisesti yksityisyyden suojan loukkaaminen ja muut asiaan vaikuttavat seikat.

Esitutkintalain 4 luvun 4 §:n mukaan esitutkintatoimenpiteen ja siitä aiheutuvan henkilön oikeuksiin puuttumisen on oltava puolustettavia suhteessa selvittävään rikokseen, selvittävän asian selvittämistarpeeseen sekä toimenpiteen kohteena olevan henkilön ikään, terveyteen ja muihin vastaaviin häneen liittyviin seikkoihin ja muihin asiaan vaikuttaviin seikkoihin nähden.

Suhteellisuusperiaate edellyttää punnintaa rikoksen selvittämisintressin ja yksilön oikeuksien välillä. Mitä lievempi rikos, sitä enemmän saattavat harkinnassa painaa pakkokeinon sallimista vastaan puhuvat seikat.¹⁷⁰ Suhteellisuusperiaatteella tarkoitetaan, että pakkokeinoa saa käyttää vain, jos sen käytöllä saavutettava etu tai tavoiteltava päämäärä on järkevässä suhteessa pakkokeinon aiheuttamiin haittoihin tai vastakkaisiin etuihin tai arvoihin. Intressien vertailu saattaa johtaa siihen, että sinänsä tavoitteen

¹⁶⁸ Bykov v. Venäjä 10.3.2009.

¹⁶⁹ Tolvanen & Kukkonen 2011, s. 194–195.

¹⁷⁰ HE 22/1994 vp, s. 35.

saavuttamiselle tarpeellisen tai välttämättömän keinon käytöstä on luovuttava tai että pakkokeinon käyttöä on rajoitettava jollakin tavalla.¹⁷¹

Poliisilain 1 luvun 3 §:n mukaan poliisin toimenpiteiden on oltava puolustettavia suhteessa tehtävän tärkeyteen, vaarallisuuteen ja kiireellisyyteen, tavoiteltavaan päämäärään, toimenpiteen kohteena olevan henkilön käyttäytymiseen, ikään, terveyteen ja muihin vastaaviin häneen liittyviin seikkoihin sekä muihin tilanteen kokonaisarviointiin vaikuttaviin seikkoihin. Suhteellisuusperiaate edellyttää punnintaa poliisin toiminnalla tavoiteltavan päämäärän sekä poliisin toiminnasta aiheutuvien oikeuksien loukkauksien ja muiden haittojen välillä, eli tavoitteen ja siihen käytettävien keinojen tulee olla tasapainossa keskenään.¹⁷² Suhteellisuusperiaatteen soveltaminen voi johtaa myös toimenpiteistä luopumiseen (PoL 1:9).

Houkuttelurikoksen osalta erityisesti pakkokeinolain 1 luvun 2 §:n mukaisella suhteellisuusperiaatteella on merkitystä harkittaessa luvan myöntämistä telepakkokeinojen käyttöön. Lapsen suojaaminen seksuaalisissa suhteissa kuitenkin yleensä puoltaa luvan myöntämistä näissä tapauksissa.¹⁷³ Suhteellisuusperiaatteen mukaisesti tuomioistuimen tulee harkinnassaan ottaa huomioon erityisesti rikoksen törkeys ja rikoksen selvittämisen tärkeys. Selvittämisen tärkeys korostuu houkuttelurikoksen mukaisissa tilanteissa, joissa teleosoitetta tai telepäätelaitetta käyttäen tehty rikos on tehty osana rikoskokonaisuutta niin, että kysymyksessä olevan rikoksen tekeminen on edellytys jonkin toisen rikoksen tekemiselle. Näissä tilanteissa televalvonnan käyttämisellä rikoksen selvittämiseksi saatetaan pystyä estämään toisten rikosten tekeminen, esimerkiksi lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö.

Suhteellisuusperiaatteen merkitystä korostaa se, että siihen kiinnitettiin erityistä huomiota jo valmisteltaessa vuoden 2014 alussa voimaan tullutta pakkokeinolakia ja poliisilakia. Hallituksen esityksissä ehdotettiin mahdollisuutta käyttää televalvontaa kaikkien teleosoitetta tai telepäätelaitetta käyttäen tehtyjen rikosten estämisessä ja selvittämisessä, siis ilman mitään enimmäisrangaistusvaatimusta. Katsottiin, että erityisesti suhteellisuusperiaate ohjaa jo valmiiksi pakkokeinojen käyttämistä niin, ettei niitä

¹⁷¹ HE 22/1994 vp, s. 5.

¹⁷² Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola 2012, s. 205.

¹⁷³ Ks. HE 14/2013 vp, s. 42–43.

käytetä vähäisimmissä tapauksissa. Perustuslakivaliokunta ei kuitenkaan katsonut tällaisen sääntelyn täyttävän perusoikeuksien rajoittamisen edellytyksiä.¹⁷⁴

2.2.2 Vähimmän haitan periaate

Pakkokeinolain 1 luvun 3 §:ssä säädetään vähimmän haitan periaatteesta. Pykälän mukaan paikkokeinon käytöllä ei saa puuttua kenenkään oikeuksiin enempää kuin on välttämätöntä tutkinnan tarkoituksen saavuttamiseksi. Pakkokeinon käytöllä ei saa myöskään aiheuttaa kenellekkään tarpeettomasti vahinkoa tai haittaa. Esitutkintalain 4 luvun 5 §:ssä on asiasisällöltään vastaava säännös vähimmän haitan periaatteesta esitutkinnassa. Vähimmän haitan periaate tuo esiin sen tärkeän näkökohdan, että toimivaltuuden käyttö ei saa milloinkaan muodostua rangaistukseksi, vaan sitä tulee käyttää ainoastaan prosessuaalisessa tarkoituksessa.¹⁷⁵

Poliisilain 1 luvun 4 §:n mukaan poliisin toimenpiteillä ei kenenkään oikeuksiin saa puuttua enempää eikä kenellekkään saa aiheuttaa suurempaa vahinkoa tai haittaa kuin on välttämätöntä tehtävän suorittamiseksi. Poliisi saa arvioida toimenpiteen tarpeellisuutta lähtökohtaisesti vain poliisille kuuluvien päämäärien saavuttamiseen nähden. Vain sellaisen vallan käyttäminen on oikeutettua, joka on omiaan johtamaan poliisin tavoittelemaan tulokseen.¹⁷⁶ Tässä kohdin korostuu salaisten tiedonhankintakeinojen käytölle asetettu aikaisemmin mainittu tuloksellisuusodotus. Tiedonhankintakeinoja ei ole oikeutta käyttää, vaikka edellytykset niiden käytölle olisivatkin, mikäli tilanteen osalta tiedetään, ettei tiedonhankintakeinojen käytöllä todellista tavoitetta tulla kuitenkaan saavuttamaan. Tällöin tarpeellisuuden periaatteen unohtaminen merkitsisi poliisi-toimenpiteen muuttumista kansalaisen rankaisemiseksi.

Vähimmän haitan periaate ja suhteellisuusperiaate vaikuttavat siten samansuuntaisesti edellyttäen sitä, että yksilön oikeuksiin puututaan mahdollisimman vähän. Periaatteiden osavaatimuksena on välttämättömyysvaatimus, jonka mukaan perusoikeuden ra-

¹⁷⁴LaVM 44/2010 vp, s. 23, PeVL 66/2010 vp, s. 7.

¹⁷⁵Ks. HE 222/2010 vp, s. 72, Helminen ym. 2012, s. 99.

¹⁷⁶Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola 2012, s. 207.

joitus on sallittu vain, jos tavoite ei ole saavutettavissa perusoikeuteen vähemmän puuttuvin keinoin.¹⁷⁷

2.2.3 Tarkoitussidonnaisuuden periaate

Poliisilain 1 luvun 5 §:ssä on säädetty tarkoitussidonnaisuuden periaatteesta. Lainkohdan mukaan poliisin toimivallan tulee aina perustua nimenomaiseen säännökseen, ja puututtaessa yksilön oikeuksiin tai velvollisuuksiin tämän säännöksen tulee olla laissa.¹⁷⁸ Viranomaisen toimivaltuuksia voidaan käyttää vain niihin tarkoituksiin, joiden vuoksi ne on annettu. Siten esimerkiksi pakkokeinolaissa säädettyjä salaisia pakkokeinoja voidaan käyttää ainoastaan rikoksen selvittämiseksi. Toisin sanoen toimivaltuuksien käytöllä ei saa kiertää lakia ja käyttää toimivaltuutta eri tarkoituksessa kuin mihin se on säädetty.¹⁷⁹

3. Telepakkokeinot lapseen kohdistuvien seksuaalirikosten tutkinnassa

3.1 Televalvonta

Televalvonta on käytännössä eniten käytetty pakkokeinolain 10 luvun ja poliisilain 5 luvun tiedonhankintakeino lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten selvittämisessä ja estämisessä. Televalvonnalla tarkoitetaan PKL 10:6:n ja PolL 5:8:n mukaan tunnistamistietojen hankkimista viestistä, joka on lähetetty viestintäverkkoon kytketystä teleosoitteesta tai telepäätelaitteesta taikka vastaanotettu tällaiseen osoitteeseen tai laitteeseen sekä teleosoitteen tai telepäätelaitteen sijaintitiedon hankkimista tai laitteen käytön tilapäistä estämistä. Televalvonta on tehokas, useissa tapauksissa jopa ratkaiseva tutkintakeino estettäessä ja selvitettäessä teleosoitteita ja telepäätelaitetta käyttäen tehtyjä lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia.¹⁸⁰

¹⁷⁷ HE 224/2010 vp, s. 193, Metsäranta 2015, s. 195, Helminen ym. 2012, s. 208.

¹⁷⁸ HE 224/2010 vp, s. 73.

¹⁷⁹ Metsäranta 2015, s. 200–201.

¹⁸⁰ HE 14/2010 vp, s. 16–21.

Tunnistamistiedon määritelmä oli sähköisen viestinnän tietosuojalain 2 luvun 8 §:ssä. Tietoyhteiskuntakaaren (917/2014) tultua voimaan vuonna 2015 tunnistamistietojen käsite korvattiin välitystiedon käsitteellä.¹⁸¹ Välitystiedolla tarkoitetaan tietoyhteiskuntakaaren 1 luvun 3 §:n 40 kohdan mukaan oikeus- tai luonnolliseen henkilöön yhdistettävissä olevaa tietoa, jota käsitellään viestin välittämiseksi, sekä tietoa radioaseman tunnisteesta, radiolähettimen lajista tai käyttäjästä ja tietoa radiolähettyksen alkamisajankohdasta, kestosta tai lähetyspaikasta. Ratkaisevaa määritelmässä on kuitenkin se, että näiden tietojen tulee olla yhdistettävissä käyttäjään.

Televalvonta sisältää myös teleosoitteen ja telepäätelaitteen sijaintitiedon hankkimisen. Kyse on tekniikkaneutraalista sääntelystä, ja määritelmä kattaa kaikkien siirrettävissä olevien teleosoitteiden ja telepäätelaitteiden sijainnin selvittämisen.¹⁸² Lapseen kohdistuvien seksuaalirikosten kohdalla kysymys on kuitenkin yleensä viestinnän osapuolten selvittämisestä. Televalvontaan kuuluu myös teleosoitteen ja telepäätelaitteen käytön tilapäinen estäminen. Toisin kuin muussa televalvonnassa, tämä toimivaltuus kohdistuu viestin sisältöön, koska siinä estetään viestinnän tapahtuminen ylipäätään. Voidaan esimerkiksi ajatella, että esitutkintaviranomainen estää telepäätelaitteen käytön haittaohjelmalla.¹⁸³

3.1.1 Televalvonta rikoksen selvittämiseksi ja estämiseksi

Tuomioistuimien voi antaa luvan seksuaalirikoksesta epäillyn hallussa olevan tai oletettavasti muuten käyttämän teleosoitteen tai telepäätelaitteen televalvontaan. Televalvontaa ei siis saa kohdistaa kenenkään muun viestintään. Epäilty on voitava yksilöidä esimerkiksi hänen hallussaan olevan teleosoitteen ja rikokseen osallistumisensa avulla, mutta henkilöllisyyden ei tarvitse olla vielä tiedossa.¹⁸⁴ Teleosoitteen tai telepäätelaitteen ei kuitenkaan tarvitse olla epäillyn omistama tai hallitsema, vaan riittävää on, että voidaan olettaa epäillyn käyttävän tiettyä teleosoitetta tai telepäätelaitetta.

¹⁸¹ HE 221/2013 vp, s. 95, 152.

¹⁸² Helminen ym. 2014, s. 1141.

¹⁸³ HE 222/2010 vp, s. 321, Helminen ym. 2012, s. 1050.

¹⁸⁴ Tolvanen & Kukkonen 2011, s. 336.

Televalvonnan edellytyksistä on säädetty siten, että vaaditaan tietyn vähimmäisrangaistuksen täyttyvän tai sitten kysymys täytyy olla jostakin pykälässä nimenomaisesti mainitusta rikoksesta. Pakkokeinolain 10 luvun 6 §:n 2 momentin 1 kohdan mukaan televalvontaa voidaan käyttää, kun henkilöä on syytä epäillä rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta. Lisäksi televalvontaa voidaan 2 kohdan mukaan käyttää, kun kyse on telesoitetta tai telepäätelaitetta käyttäen tehdystä rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta.¹⁸⁵

Soveltamisala kattaa näin ollen muun muassa:

- RL 20:6:n mukaisen *lapsen seksuaalisen hyväksikäytön*, jonka enimmäisrangaistus on neljä vuotta vankeutta.
- RL 20:7:n *törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön*, jonka enimmäisrangaistus on 10 vuotta vankeutta.
- RL 20:8 a:n *seksuaalipalveluiden ostamisen nuorelta*, kun kyse on telesoitetta tai telepäätelaitetta käyttäen tehdystä rikoksesta. Rikoksen enimmäisrangaistus on kaksi vuotta vankeutta.
- RL 20:8 c:n *sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraamisen*, kun kyse on telesoitetta tai telepäätelaitetta käyttäen tehdystä rikoksesta. Rikoksen enimmäisrangaistus on kaksi vuotta vankeutta.
- RL 17:18:n *sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittämisen*, kun kyse on telesoitetta tai telepäätelaitetta käyttäen tehdystä rikoksesta. Rikoksen enimmäisrangaistus on kaksi vuotta vankeutta.

Poliisilain 5 luvun 8 §:ssä oleva rikosluettelo vastaa lapsen seksuaalisten hyväksikäytörikkosten osalta pakkokeinolakia. Pykälän mukaan tuomioistuimelle mahdollistetaan televalvontaluvan myöntäminen rikoksen estämiseksi, jos henkilön lausumien, uhkausten tai käyttäytymisten perusteella voidaan perustellusti olettaa hänen syyllistyvän laissa määriteltyyn rikokseen.

3.1.2 Houkuttelurikos

Pakkokeino- ja poliisilain uudistamisen yhteydessä mahdollistettiin televalvonnan käyttö myös matalamman enimmäisrangaistuksen omaavan rikoksen tutkinnassa. Täl-

¹⁸⁵ Ks. LaVM 44/2010 vp, s. 23, PeVL 66/2010 vp, s. 7.

löin rikosluetteloihin lisättiin rikoslain 20 luvun 8 §:ssä rangaistavaksi säädetty rikos eli seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö, josta enimmäisrangaistukseksi on säädetty kuusi kuukautta vankeutta. Perustuslakivaliokunnan kannanoton mukaan lupa televalvontaan voidaan antaa myös sellaisten rikosten tutkintaan, jotka eivät törkeydeltään ole verrattavissa muihin televalvonnan perusterikoksiin. Perustuslakivaliokunnan käytännön mukaan viestin tunnistamistiedot jäävät luottamuksellisen viestin salaisuutta koskevan ydinalueen ulkopuolelle, eikä televalvonnalla siten puututa perusoikeuden ydinalueeseen.¹⁸⁶

Pakkokeinolain ja poliisilain hyväksymisen jälkeen lakeja muutettiin jo ennen niiden voimaantuloa. Molempien lakien televalvontaa koskevan pykälän 4 kohtaan lisättiin RL 20:8 b:ssä mainittu lapsen houkuttelemisen seksuaalisiin tarkoituksiin eli niin sanottu houkuttelurikos, jota ei uutta lakia valmisteltaessa ollut vielä otettu huomioon.

- PKL (1069/2014) 10:6:n 4 kohdan mukaan esitutkintaviranomaiselle voidaan rikoksen *selvittämiseksi* antaa lupa kohdistaa televalvontaa rikoksesta epäillyn hallussa olevaan tai hänen oletettavasti muuten käyttämäänsä teleosoitteeseen tai telepäätelaitteeseen, jos henkilöä on *syytä epäillä* lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin.
- PoL (1168/2013) 5:8:n 4 kohdan mukaan poliisille voidaan rikoksen *estämiseksi* antaa lupa kohdistaa televalvontaa henkilön hallussa olevaan tai hänen oletettavasti muuten käyttämäänsä teleosoitteeseen tai telepäätelaitteeseen, jos henkilön lausumien, uhkausten tai käyttäytymisen perusteella taikka muutoin voidaan *perustellusti olettaa* hänen *syyllistyvän* lapsen houkuttelemiseen seksuaalisiin tarkoituksiin.

Houkuttelurikoksessa on aikaisemmin mainituin tavoin kyse neljänlaisista erityyppisistä rikoksista: 1) lapsipornografian kuvauskohteeksi houkuttelu, 2) hyväksikäyttörikkoksen kohteeksi houkuttelu, 3) prostituution harjoittamiseen houkuttelu ja 4) järjestetyssä sukupuolisiveellisyyttä loukkaavassa esityksessä esiintymään houkuttelu.¹⁸⁷ Vaikka kaksi jälkimmäistä rikosta, eli lapsen houkuttelemisen seksuaalipalvelujen maksulliseen tarjoamiseen tai esiintymiseen sukupuolisiveellisyyttä loukkaavassa järjestetyssä esityksessä, ovat erittäin harvinaisia, on nekin katsottu televalvonnan oikeutaviksi rikoksiksi. Näiden osalta houkuttelurikosten soveltamisala on jäänyt kapeaksi ja tulee kyseeseen vain tilanteissa, joissa parituksen tai ihmiskaupan tunnusmerkistö ei

¹⁸⁶ PeVL 37/2002 vp, s. 3, PeVL 26/2001 vp, s. 3 PeVL 67/2010 vp, s. 4, PeVL 66/2010 vp, s. 6.

¹⁸⁷ Tolvanen & Forss 2013, s. 3

täyty. Lisäksi näitä rikoksia on katsottu tapahtuvan suhteellisen harvoin informaatio- ja viestintäteknologiaa hyödyntäen.¹⁸⁸

3.2 Televalvonta telepäätelaitteen haltijan suostumuksella

Suostumusperusteisessa televalvonnassa mahdollistetaan luottamuksellisen viestin salaisuuteen puuttuminen lievemmin edellytyksin kuin televalvonnassa muutoin. Säännökset laajentavat jonkin verran televalvonnan soveltamisalaa. Se, mitä televalvonnasta on esitetty, koskee soveltuvien osin myös tätä toimivaltaa. Lapsen tai hänen huoltajansa suostumuksella lapsen numeroon kohdistetulla televalvonnalla voidaan esimerkiksi selvittää, mistä numerosta puhelimeen on soitettu.

Oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 12 luvun 1 §:n 1 momentin nojalla alaikäistä henkilöä koskevassa asiassa puhevalta on huoltajalla tai muulla laillisella edustajalla. Pykälän 2 momentin mukaan 15–17-vuotiaalla alaikäisellä on itsenäinen rinnakkainen puhevalta huoltajansa tai muun laillisen edustajan kanssa. Perusteltua on lähteä siitä, että lapsen oikeus osallistua oman asiansa selvittämiseen edellyttää, että 15 vuotta täyttäneellä lapsella on huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella oikeus itsenäisesti antaa suostumus televalvontaan. Kuitenkin jos lapsi ei tietämättömyyttään tai ymmärtämättömyyttään pysty antamaan pätevää suostumusta henkilöään koskevassa asiassa, sen voi tehdä myös lapsen huoltaja tai muu laillinen edustaja.

Vaikka suostumuksen antaa lähtökohtaisesti 15 vuotta täyttänyt lapsi tai hänen huoltajansa, voi suostumuksen televalvontaan antaa myös kuka tahansa teleosoitteen tai telepäätelaitteen haltija, eikä kyse siten aina ole ainoastaan asianomistajan suostumuksesta. Esimerkiksi epäilyllä suostumuksella, hänen numeroonsa kohdistetulla televalvonnalla voidaan saada myös syyttömyyttä tukevaa näyttöä.¹⁸⁹ Säännöksessä kuitenkin nimenomaan edellytetään teleosoitteen tai telepäätelaitteen tosiasiallista hallintaa, niinpä toisen henkilön puhelimen satunnainen käyttäminen ei voi oikeuttaa suostumuksen antamiseen matkapuhelimen omistajan viestinnän osalta. Suostumus on annet-

¹⁸⁸ HE 14/2013 vp, s. 16–21.

¹⁸⁹ Ks. Hankilanoja 2014, s. 95.

tava kirjallisesti, ja kiireellisissä tapauksissa suullinenkin suostumus kelpaa, mutta se on viipymättä vahvistettava kirjallisesti.¹⁹⁰

Nuorten kohdalla korostuu valmisteluasiakirjoissa esille tuotu vaatimus suostumuksen aidosta vapaaehtoisuudesta. Suostumuksen saamiseksi ei saa käyttää taivuttelua tai muuta johdattelua. Poliisi voi tuoda esiin mahdollisuuden käyttää suostumusperusteista televalvontaa, mutta varsinainen suostumuksen antaminen on jätettävä haltijan päätettäväksi. Lisäksi suostumus on annettava ennen toimenpiteisiin ryhtymistä, ja antajan tulee ymmärtää sen merkitys.¹⁹¹ Perustuslakivaliokunta on lausunnossaan korostanut myös sitä, ettei viranomaisen toimivalta voi milloinkaan perustua yksin suostumukseen. Viranomaisen toimivallan perusteena on aina oltava nimenomainen lain säännös.¹⁹²

3.2.1 Rikoksen selvittäminen ja estäminen

PKL 10:7.1:n 1 kohdan mukaan esitutkintaviranomainen saa kohdistaa televalvontaa rikoksesta epäillyn, asianomistajan, todistajan tai muun henkilön suostumuksella tämän hallinnassa olevaan telesoitteeseen tai telepäätelaitteeseen, kun on syytä epäillä rikosta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta. Tämän kohdan soveltamisala käsittää näin televalvonnan yhteydessä mainittujen lapsen kohdistuvien hyväksikäyttörikosten selvittämisen, lukuun ottamatta houkuttelurikosta, riippumatta siitä, tehdäänkö seksuaalirikos telesoitetta tai telepäätelaitetta käyttäen.

PKL 10:7.1:n 4 kohdan mukaan, kun kysymys on telesoitetta tai telepäätelaitetta käyttäen tehdystä rikoksesta ja televalvontaa kohdistetaan henkilön suostumuksella hänen hallinnassaan olevaan telesoitteeseen tai telepäätelaitteeseen, ei rikokselle aseteta enimmäisrangaistusvaatimusta. Siten selvää on, että tämä 4 kohdan mukainen toimivalta käsittää myös houkuttelurikoksen selvittämisen, kun kysymys on telesoitetta tai telepäätelaitetta käyttäen tehdyistä rikoksista.

¹⁹⁰ HE 222/2010 vp, s. 322, KM 2009:2, s. 457–458.

¹⁹¹ HE 222/2010 vp, s. 322, HE 224/2010 vp, s. 99, PeVL 27/1998 vp, s. 2.

¹⁹² PeVL 19/2000 vp, s. 3.

PolL 5:9.1:n 1 kohdan mukaan poliisi saa kohdistaa rikoksen estämiseksi televalvontaa henkilön suostumuksella tämän hallinnassa olevaan telesoitteeseen tai telepääte-laitteeseen, kun henkilön voidaan lausumiensa tai muun käyttäytymisensä perusteella perustellusti olettaa syyllistyvän rikokseen, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta. Toimivaltuus kattaa siten televalvonnan yhteydessä mainittujen lapseen kohdistuvien hyväksikäyttörikosten estämisen, lukuun ottamatta houkuttelurikosta.

PolL 5:9.1:n 4 kohdan mukaan suostumukseen perustuva televalvonta on mahdollinen säädetystä enimmäisrangaistuksesta riippumatta, kun kysymys on telesoitetta tai telepäätelaitetta käyttäen tehdystä rikoksesta. Selvää on, että toimivalta kattaa myös houkuttelurikoksen estämisen, kun kysymys on telesoitetta tai telepäätelaitetta käyttäen tehdyistä rikoksista.¹⁹³

3.2.2 Televalvonta vai suostumusperusteinen televalvonta

Suostumuksella on katsottu olevan merkitystä arvioitaessa perusoikeusrajoitusten sallittavuutta. Toimenpiteen kohteen suostumus näyttää mahdollistavan sen, että tällöin perusoikeuteen voidaan puuttua hieman lievemmin edellytyksin kuin ilman suostumusta.¹⁹⁴ Suhteellisuusperiaatteen mukaisesti tuomioistuimen tuleekin harkitessaan luvan myöntämistä televalvontaan ottaa ensin huomioon se, mitä mahdollisuuksia rikoksen tutkimiseksi tarjoaa suostumusperusteinen televalvonta, eli onko asia selvitettävissä suuremmitta vaikeuksista asianomistajan tai usean asianomistajan antamalla suostumuksella. Tarve selvittää seksuaalirikos kiireellisesti tai estää kiireellisesti uusi-en ehkä vakavampienkin seksuaalirikosten tekeminen saattaa kuitenkin johtaa siihen, että suostumusperusteinen televalvonta tai kaikkien mahdollisten suostumuksenantajien suostumuksen saamisen selvittäminen ei ole perusteltavissa oleva vaihtoehto.

Tietoverkossa asianomistajan laitteeseen hänen suostumuksellaan kohdistettu tunnistamistietojen hankkiminen ei usein riitä epäillyn jäljittämiseen. Tämä johtuu avoimen

¹⁹³ Suostumusperusteisen televalvonnan soveltamisala kattaa niin rikoksen estämiseksi kuin selvittämiseksi myös RL 17:19:ssä rangaistavaksi säädetyn sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapidon, kun kyse on telesoitetta tai telepäätelaitetta käyttäen tehdystä rikoksesta.

¹⁹⁴ Ks. PeVL 30/2010 vp, s. 6–7.

tietoverkon toimintamallista. Tietoverkossa suostumusperusteinen televalvonta mahdollistaa vain yhden askeleen selvittämisen taaksepäin. Rikoksentekijä ei aina ole yhteydessä lapseen suoraan omasta liittymästä tai osoitteesta, vaan peittää jäljet käyttämällä useita eri laitteita, joiden välityksellä otetaan yhteys kohteeseen. Kysymys ei ole yhden ja saman viestin kuljettamisesta, vaan jokainen yhteyksistä on erillinen. Ketjun selvittämiseksi on jokaiselta ketjuun osallistuvan laitteen haltijalta saatava suostumus televalvontaan. Sikäli kuin mahdollinen suostumuksen antaja tavoitetaan, hänellä ei ole välttämättä intressiä tai halua suostumuksen antamiseen, mikä voi puolestaan estää varsinaiseen asianomistajaan kohdistuneen rikoksen tutkimisen.¹⁹⁵

3.3 Sijaintitietojen hankkiminen epäillyn tavoittamiseksi

Pakkokeinolain 10 luvun 8 §:n mukaan esitutkintaviranomaiselle voidaan antaa lupa rikoksesta epäillyn tavoittamiseksi hankkia tämän halussa olevan tai oletettavasti muuten käyttämän teleosoitteen tai telepäätelaitteen sijaintitieto, kun häntä on syytä epäillä PKL 10:6.2:ssa tarkoitettusta televalvontaan oikeuttavasta rikoksesta. Lisäedellytyksenä on, että hän pakoilee tai muuten karttaa esitutkintaa tai oikeudenkäyntiä. Sijaintitiedon saamisella poliisi saa tietoonsa teleosoitteen tai telepäätelaitteen sijainnin tietyllä hetkellä.¹⁹⁶

Viittaus PKL 10:6.2:ssa tarkoitettuihin televalvonnan perusterikoksiin mahdollistaa toimivaltuuden käyttämisen kaikkien televalvonnan yhteydessä mainittujen lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttör rikosten osalta. Pakkokeinolain toimivaltuus koskee kuitenkin sanamuodon mukaisesti ainoastaan seksuaalirikoksesta epäillyn asemassa olevia henkilöitä eli käytännössä toimivaltuus tulee sovellettavaksi esitutkinnan tai oikeudenkäynnin aikana. Mikäli sijaintitieto on tarpeen seksuaalirikoksen selvittämiseksi, tulee käyttää PKL 10:6:n mukaista toimivaltuutta televalvontaan.¹⁹⁷ Vaikka toimenpiteen perustana ei ole lapseen kohdistuvan seksuaalirikoksen selvittäminen, on kuitenkin ainakin teoriassa mahdollista, että sen yhteydessä kertyy kyseisen rikoksen

¹⁹⁵ HE 14/2013 vp, s. 42–43.

¹⁹⁶ Helminen ym. 2012, s. 1053–1054.

¹⁹⁷ Ks. HE 222/2010 vp, s. 323.

selvittämisessä tarvittavaa tietoa. Ylimääräisen tiedon käsittelystä säädetään PKL 10:55–57:ssä, johon palaan jäljempänä.

3.4 Televalvonnasta päättäminen

Pakkokeinolain 10 luvun 9 §:n mukaan lähtökohtana on, että tuomioistuin päättää PKL 10:6:ssä tarkoitetusta televalvonnasta, PKL 10:7.1:n suostumusperusteisesta televalvonnasta ja PKL 10:8:n sijaintitietojen hankkimisesta päätöksentekoon oikeutetun virkamiehen vaatimuksesta, kun kysymys on televalvontaan oikeuttavasta lapseen kohdistuvasta hyväksikäyttörikoksesta. Tuomioistuimen päätöksen perusteella virkamies toteuttaa myönnetyn toimenpiteen.¹⁹⁸

Pakkokeinolain 10 luvun 6 §:n 2 momentin mukaan tuomioistuin voi antaa luvan televalvontaan. Asia on aina siis tuomioistuimen harkinnassa, jolloin huomioon tulee erityisesti otettavaksi pakkokeinolain 1 luvun 2 §:n mukainen suhteellisuusperiaate. Pakkokeinojen käyttöä ja pakkokeinon käytöstä päättämistä ohjaavat säännökset saattavat siis johtaa siihen, että tuomioistuin ei myönnä lupaa pakkokeinon käyttöön, vaikka rikosnimike sellaisenaan käyttöön oikeuttaisikin. Käytännössä lapsen suojeleminen kuitenkin aina edellyttää luvan myöntämistä, kun kyse on lapseen kohdistuvasta seksuaalirikoksesta.

Korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä on tuotu esille tuomioistuimen velvollisuus huolehtia myös epäillyn oikeusturvasta. Tuomioistuimen tulee selvittää ne tosiasiatiedot, joihin rikosepäilyn väitetään perustuvan. Pelkkää vaatimuksen esittävän virkamiehen viittausta taustatutkinnassa saatuihin tietoihin tai hänen niiden perusteella tekemäänsä johtopäätöstä ei voida pitää riittävänä selvityksenä telepakkokeinon käyttöedellytysten täyttymisestä. Vaatimuksen tueksi tulee esittää konkreettisia seikkoja, joiden perusteella tuomioistuimen on mahdollista tehdä yksittäistapauksessa arvio siitä, ylittyykö "syytä epäillä" -kynnys.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Helminen ym. 2012, s. 1055.

¹⁹⁹ AOA Haapamäki 2010, s.196, ks. KKO 2007:7, KKO 2009:54.

Poliisilain sääntely vastaa pienin eroavaisuuksin pakkokeinolakia. PoL 5:10:n mukaan tuomioistuin päättää lähtökohtaisesti televalvonnan ja suostumusperusteisen televalvonnan käytöstä pidättämiseen oikeutetun poliisimiehen vaatimuksesta, kun kyseessä on lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin tai muu lapseen kohdistuva hyväksikäyttörikos.

Kuitenkin niin uudessa pakkokeinolaissa kuin poliisilaissa on säännöksiä myös toisesta päätöksentekijästä, pidättämiseen oikeutetusta virkamiehestä. PKL 10:9:n ja PoL 5:10:n mukaan pidättämiseen oikeutettu virkamies/poliisimies voi kiireellisissä tapauksissa päättää televalvonnasta, suostumusperusteisesta televalvonnasta tai sijaintitietojen hankkimisesta siihen asti, kunnes tuomioistuin on ratkaissut asian.²⁰⁰ Asia on saatettava tuomioistuimen ratkaistavaksi heti kun se on mahdollista, kuitenkin viimeistään 24 tunnin kuluttua pakkokeinon käytön aloittamisesta. Vaikka televalvonnan käyttäminen lopetetaan 24 tunnin kuluessa, on asia silti saatettava tuomioistuimen käsiteltäväksi. Tämä ylläpitää pakkokeinojen käytön lainmukaisuutta.

Jos pidättämiseen oikeutettu virkamies on kiireellisessä tilanteessa päättänyt toimenpiteen aloittamisesta, mutta tuomioistuin katsoo, ettei edellytyksiä toimenpiteelle ole ollut, pakkokeinon käyttö on lopetettava ja sillä saatu aineisto ja sillä saatuja tietoja koskevat muistiinpanot on heti hävitettävä. Näin saatuja tietoja saadaan kuitenkin PKL 10:59:n ja PoL 5:57:n mukaan hyödyntää samoin edellytyksin kuin ylimääräistä tietoa saadaan käyttää.²⁰¹

Tuomioistuin voi myöntää luvan enintään kuukaudeksi kerrallaan. Tällainen lupa voidaan määrätä koskemaan myös päätöstä edeltänyttä määrättyä aikaa, joka voi olla kuukautta pidempi. Takautuvaa televalvontaa ei kuitenkaan voida käyttää tiedustelutyyppisesti epäillyn muiden mahdollisten rikosten tai muiden henkilöiden rikosten selvittämiseen.²⁰²

²⁰⁰ Lainsäätäjä on rajannut virkamiehen kiiretilanteissa omatoimisesti suorittaman televalvonnan alan suppeaksi, ja pääsääntö on, että televalvonnasta päättää tuomioistuin. Ks. Hankilanoja 2014, s. 160.

²⁰¹ Vähäiset virheet eivät merkitse sellaista lainvastaisuutta joka estäisi ylimääräisen tiedon hyödyntämisen. Ks. KKO 2007:58, jossa ylempi tuomioistuin totesi, ettei edellytyksiä keinon käyttämiselle ollut.

²⁰² Helminen ym. 2014, s. 1149

3.5 Tukiasematietojen hankkiminen

Pakkokeinolain 10 luvun 10 §:n ja poliisilain 5 luvun 11 §:n mukaan tukiasematietojen hankkimisella tarkoitetaan tiedon hankkimista tietyn tukiaseman kautta telejärjestelmään kirjautuneista tai kirjautuvista teleosoitteista ja telepäätelaitteista. Keinolla hankitaan tietoa siitä, mitkä teleosoitteet tai telepäätelaitteet ovat sijainneet, sijaitsevat tai tulevat sijaitsemaan tietyn tukiaseman alueella. Lupa tietojen hankkimiseen voi siten kohdistua luvan myöntämistä edeltäneeseen aikaan, tai kyse voi olla tiedon hankkimisesta tietyn tukiaseman kautta myöhemmin kirjautuvista teleosoitteista ja telepäätelaitteista.²⁰³

Pakkokeinolain 10 luvun 10 §:n mukaan esitutkintaviranomaiselle voidaan antaa lupa rikoksen oletettuna tapahtuma-aikana oletetun tekopaikan läheisyydessä sijaitsevan tukiaseman tietojen hankkimiseen, kun on syytä epäillä PKL 10:6.2:ssa tarkoitettua televalvontaan oikeuttavaa rikosta.²⁰⁴ Näin selvää on, että toimivaltuutta voidaan käyttää myös houkuttelurikoksen kohdalla, kuten myös muiden aikaisemmin esille tulleiden televalvonnan mahdollistavien lapseen kohdistuvien hyväksikäyttörikosten selvittämisessä.

Toimivaltuus vastaa lähtökohtaisesti vanhan pakkokeinolain 5 a luvun 3 a §:ssä säädettyä matkaviestimen sijaintitiedon hankkimista. Toimivaltuus on nimetty uudelleen, koska uusi nimi vastaa paremmin toimenpiteen luonnetta ja sitä voidaan pitää teknisen kehityksen vuoksi tarkoituksenmukaisena ja perusteltuna. Lisäksi nykyään tukiasematietojen hankkiminen voi koskea myös tulevaisuudessa kirjautuvia teleosoitteita ja telepäätelaitteita.

Vaikka tukiasematietojen hankkiminen pääsääntöisesti koskee seksuaalirikoksen oletettua tapahtuma-aikaa ja paikkaa, voidaan erityisestä syystä lupa myöntää koskemaan muutakin rikoksen selvittämisen kannalta merkityksellistä aikaa tai paikkaa. Keskeistä on, että muu merkityksellinen aika tai paikka kyetään asianmukaisesti perustelemaan. Tästä päättäessään tuomioistuimen tulee perustella erityisen syyn olemassaolo. Halli-

²⁰³ Hankilanoja 2014, s. 95

²⁰⁴ Helminen ym. 2012, s. 1058.

tuksen esityksessä todetaan, että tukiasematietojen hankkimisella puututaan televalvontaa vähemmän luottamuksellisen viestinnän suojaan.²⁰⁵

Poliisilain 5 luvun 11 §:n mukainen tukiasematietojen hankkiminen ei edellytä, että tiettyä henkilöä voitaisiin epäillä lapsen kohdistuvasta seksuaalirikoksesta, vaan kysymyksessä on tällaisen rikoksen estämisen kannalta merkityksellinen aika tai paikka. Tukiasematietojen tulee olla merkityksellisiä PolL 8.2:ssä mainittujen televalvontaan oikeuttavien rikosten estämiseksi. Toimivaltaa voidaan siten käyttää niin houkuttelurikoksen kuin myös muiden televalvontaan oikeuttavien lasten hyväksikäyttörikosten estämiseksi.

PKL 10:11:n mukaan tuomioistuin päättää tukiasematietojen hankkimisesta pidättämiseen oikeutetun virkamiehen vaatimuksesta. Kiireellisissä tilanteissa pidättämiseen oikeutetulla virkamiehellä on edellä kuvatuin tavoin kiiretoimivalta, ja sääntely vastaa tältä osin edellä televalvonnan yhteydessä esitettyä. Poliisilaissa vastaava sääntely on 5 luvun 12 §:ssä. Sääntely onkin varsin pitkälle yhdenmukainen pakkokeinolain kanssa. Tuomioistuimen harkintaan viime kädessä jää se, kuinka laajasti tietoja on oikeus saada.²⁰⁶

3.6 Telekuuntelu

Pakkokeinolain 10 luvun 3 §:n mukaan telekuuntelulla tarkoitetaan yleisen viestintäverkon kautta teleosoitteeseen tai telepäätelaitteeseen vastaanotettavan taikka siitä lähetetyn viestin kuuntelua, tallentamista ja muuta käsittelyä viestin sisällön ja siihen liittyvien 10 luvun 6 §:ssä tarkoitettujen tunnistamistietojen selvittämiseksi. Telekuuntelua voidaan kohdistaa vain yleiseen viestintäverkkoon.²⁰⁷ Määritelmän mukaan erillisverkkoihin tai omaverkkoihin telekuuntelua ei voida kohdistaa.

Viestin käsite on määritelty tietoyhteiskuntakaaren (917/2014) 3 §:n 2 kohdassa. Viestillä tarkoitetaan viestintäverkossa osapuolten välillä tai vapaasti valikoituville vas-

²⁰⁵ HE 222/2010 vp, s. 125, 324, Helminen ym. 2014, s. 1151, Tolvanen & Kukkonen 2011, s. 334.

²⁰⁶ HE 222/2010 vp, s. 324, Helminen ym. 2012, s. 1058.

²⁰⁷ Tietoyhteiskuntakaaren 3 §:n 43 kohdan mukaan yleisellä viestintäverkolla tarkoitetaan viestintäverkkoa, jota käytetään viestintäpalvelujen tarjontaan ennalta rajaamattomalle käyttäjäpiirille.

taanottajille välitettävää puhelua, sähköpostiviestiä, tekstiviestiä, puheviestiä ja muuta vastaavaa sanomaa. Käsite kattaa siten lähes kaikenlaiset informaatiomuodot, muttei kuitenkaan sisällä puhtaasti viestiin liittymätöntä tietokoneiden ohjaus- ja signalointiliikennettä.²⁰⁸

Telekuuntelu kohdistuu rajatulle joukolle tarkoitettuun viestiin, sillä telekuuntelusta ei ole kysymys silloin, kun selvitetään kaikkien saataville toimitetun viestin sisältö. Esimerkiksi keskustelupalstoille toimitetut viestit, jotka voidaan yleisesti nähdä, eivät kuulu telekuuntelun piiriin. Jos tällaisen viestin tunnistamistiedot ovat tarpeen lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämiseksi, tarvitaan viestin tunnistamistietojen hankintaan televalvontalupa. Esimerkiksi rikosentekijän Facebookissa lapselle lähettämät seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön täyttämät yksityisviestit kuuluvat kuitenkin selkeästi telekuuntelun alaan.²⁰⁹ Telekuuntelu koskee viestejä, jotka ovat viestintäverkossa välitettävänä siten, että viesti on ylittänyt esimerkiksi lähettäjän teleosoitteen rajapinnan, eikä se ole vielä ylittänyt vastaanottavan teleosoitteen rajapintaa, eli viesti on toisin sanoen ”matkalla”.²¹⁰ Siten esimerkiksi lapsen matkapuhelimeen saapunut tekstiviesti ei ole enää välitettävänä, ja selvittämisessä tulee käyttää muita pakkokeinoja, kuten takavarikkoa.

Telekuuntelu kattaa viestin kuuntelun ja tallentamisen lisäksi myös muunlaisen käsittelyn viestin sisällön selvittämiseksi. Säännöksen tarvetta perustelee esimerkiksi se, että sähköpostin sisältöä voidaan selvittää myös katselemalla ja lukemalla.²¹¹ Huomioitava on myös se, ettei telekuuntelusta ole kyse silloin, kun viestin ja siihen liittyvien tunnistamistietojen käsittely tapahtuu muussa kuin viestin sisällön tai siihen liittyvien tunnistamistietojen selvittämistarkoituksessa.²¹²

Telekuuntelutoimivaltuus kattaa osittain myös televalvonnan, ja telekuuntelun määritelmässä viitataan nimenomaisesti PKL 10:6:ssä mainittuihin tunnistamistietoihin. Käytännössähän viesti ilman siihen liittyviä tunnistamistietoja olisi merkityksetön. Se,

²⁰⁸ HE 221/2013 vp, s. 88.

²⁰⁹ Ks. I luku 4.3 jakso. Lapsen kanssa tieto- ja viestintäteknologian välityksellä käydyt seksuaalisävytteiset keskustelut voivat joutua arvioitavaksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön kannalta.

²¹⁰ HE 222/2010 vp, s. 317, Helminen ym. 2014, s. 1124.

²¹¹ Tolvanen & Kukkonen 2011, s. 335–336.

²¹² Helminen ym. 2014, s. 1125.

mitä televalvonnan yhteydessä on todettu epäillyn hallussa olevasta tai oletettavasti muuten käyttämästä teleosoitteesta tai telepäätelaitteesta, koskee myös telekuuntelua. Telekuunteluun ei kuitenkaan kuulu viestin perille menon estäminen eikä teleosoitteen tai telepäätelaitteen sijaintitietojen hankkiminen.²¹³ Mikäli seksuaalirikoksen tutkimuksessa nämä tiedot ovat tarpeen, on tuomioistuimelta haettava lupaa myös televalvontaan.

Uuden lain sanamuoto mahdollistaa rajallisesti myös tiedonvälittäjäpuhelukauden kuuntelun viestiä lähetettäessä sekä vastaanotettaessa. Viestin ei siten tarvitse olla hyväksikäyttörikoksesta epäillyn lähettämä, vaan määritelmässä edellytetään vain, että viesti on epäillyltä lähtöisin. Edellytetään kuitenkin konkreettisia tosiseikkoja, jotta epäillyn puolesta toimiminen voidaan riittävän varmasti todeta.²¹⁴ Hallituksen esityksessä lähtökohtana on, että jos havaitaan, ettei kuuntelun kohteena oleva henkilö ole puhelun osapuolena ja ettei kysymys ole välittäjäpuhelusta, kuuntelu on lähtökohtaisesti keskeytettävä ja mahdolliset tallenteet tai muistiinpanot heti hävitettävä. Poikkeuksen tästä kuitenkin muodostaa PKL 58, sillä tämänlaista tietoa saadaan hyödyntää kuten ylimääräistä tietoa. Tilannetta ei kuitenkaan voida rinnastaa suoraan ylimääräisen tiedon hyödyntämistilanteisiin, sillä nyt kysymys on pakkokeinolla saadun tiedon käytöstä tilanteessa, johon pakkokeinon käyttöä ei ole hyväksytty käytettävän.²¹⁵

3.6.1 Rikoksen selvittäminen

Pakkokeinolain (1069/2014) 10 luvun 3 §:n mukaan esitutkintaviranomaiselle voidaan antaa lupa rikoksesta epäillyn hallussa olevan tai hänen oletettavasti muuten käyttämän teleosoitteen tai telepäätelaitteen telekuunteluun, kun häntä on syytä epäillä jostakin pykälässä luetellusta rikoksesta. Pykälän 5 kohdassa mainitaan lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Houkuttelurikoksen selvittämisessä ei ole sallittua käyttää telekuuntelua, kuten ei myöskään aikaisemmin televalvonnan yhteydessä mainittujen lapsen kohdistuvien lievemmin rangaistavien hyväksikäyttörikosten selvittämisessä.

²¹³ HE 222/2010 vp, s. 317–318.

²¹⁴ Helminen ym. 2014, s. 1126, Metsäranta 2015, s. 165.

²¹⁵ PeVL 32/2013 vp, s. 7–8, HE 222/2010 vp, s. 318.

Lapsen törkeä seksuaalinen hyväksikäyttö lisättiin telekuuntelusäännökseen vuoden 2004 alussa (649/2003). Lapsen törkeänä seksuaalisena hyväksikäyttönä tulevat arvioitavaksi lähtökohtaisesti sukupuoliyhteyden käsittävät teot alle 16-vuotiaan lapsen kanssa, lisäksi joissain tilanteissa myös 16- tai 17-vuotiaan lapsen kanssa. Perustekomuodon mukaisena lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä sukupuoliyhteyden käsittävät teot tulevat arvioitavaksi vain silloin, kun tekoa ei ole pidettävä törkeän tekomuodon edellyttämällä tavalla kokonaisuutena arvostellen törkeänä.²¹⁶

Kun otetaan huomioon se, että lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten tekotavat ovat muuttuneet, ja tällaisia rikoksia tehdään aikaisemmin kuvatuin tavoin enenevässä määrin informaatioteknologiaa hyödyntäen, on perusteita löydetty telekuuntelun mahdollistamiselle myös lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä. Lisäksi on syytä mainita, että lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö vastaa vakavuustasoltaan lukuisia rikoksia, joiden tutkinnassa telekuuntelua voidaan nykyään käyttää. Tätä kuvastaa myös se, että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vakavuutta on painotettu korottamalla vuoden 2011 lakiuudistuksessa (540/2011) rikoksen vähimmäisrangaistus 14 vuorokaudesta neljään kuukauteen vankeutta.²¹⁷

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja sen törkeä tekomuoto ovat vakavia perustuslaisissa suojattuja lapsen oikeuksia loukkaavia ja yksilön sekä yhteiskunnan turvallisuutta vaarantavia rikoksia, joiden kohdalla on voitava säätää luottamuksellisen viestin suoja koskevia rajoituksia. Lisäksi telekuuntelua on pidettävä rikostutkinnallisesti tärkeänä keinona, jolla voidaan saada esimerkiksi viestien kuvamateriaalia sisältävien liitetiedostojen kautta todistusaineistoa jo tapahtuneesta hyväksikäyttörikoksesta. Huomionarvoista on myös, että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön välistä rajaa on pidetty häilyvänä erityisesti tutkinnan alkuvaiheessa, jolloin salaisia pakkokeinoja on tarkoitus käyttää.²¹⁸

²¹⁶ Ojala 2012, s. 17.

²¹⁷ Ks. HE 52/2002 vp, s. 24, PeVL 36/2002 vp, HE 14/2013 vp, s. 15–16, HE 282/2010 vp, s. 9–15, 104.

²¹⁸ HE 14/2013 vp, s. 15–16.

3.6.2 Telekuuntelun suhde muihin pakkokeinoihin

Telekuuntelun soveltamisalan määrittelyssä tulkintaongelmia on esiintynyt matkapuhelimiin tallennettujen vastaajaviestien kohdalla. On herännyt kysymys, kuuluvatko tällaiset viestit yleiseen viestintäverkkoon ja onko telekuuntelun edellytysten täytyttävä myös näitä viestejä kuunneltaessa. Tällaisten viestien on eräiden kannanottojen mukaan katsottu olevan sellaisen asiakirjan asemassa, joka voidaan kuunnella matkapuhelimen takavarikon yhteydessä. Tällöin vaadittaisiin siis vain pakkokeinolain 7 luvun mukaisen asiakirjan takavarikon edellytysten täyttymistä, jotka ovat lievemmiä kuin telekuuntelun edellytykset.²¹⁹ Selvää on, että houkuttelurikoksen kuten muidenkin lapseen kohdistuvien hyväksikäyttörikosten tutkinnassa esimerkiksi epäillyn matkapuhelin tai tietokone voidaan takavarikoida, jos on syytä olettaa, että sitä voidaan käyttää todisteena rikosasiassa (PKL 7:1).

Jonkin verran kysymyksiä on herättänyt myös telekuuntelun suhde pakkokeinolain 8 luvun 20 §:n mukaiseen laite-etsintään, joka voidaan tehdä telekuuntelua lievemmin edellytyksin. Laite-etsintä on siten mahdollinen houkuttelurikoksen, kuten myös muiden televalvonnan yhteydessä mainittujen lapseen kohdistuvien hyväksikäyttörikosten selvittämisessä.²²⁰ Laite-etsinnässä etsitään tietoja, jotka ovat tietokoneessa, telepääte-laitteessa tai muussa teknisessä laitteessa tai tietojärjestelmässä etsinnän toimittamishetkellä. Laite-etsinnässä kuitenkin kielletään sen kohdistaminen luottamukselliseen viestiin, jota koskevasta telekuuntelusta, televalvonnasta ja teknisestä tarkkailusta säädetään pakkokeinolain 10 luvussa. Laite-etsinnällä saattaa silti joissain tilanteissa olla mahdollisuus kiertää telekuuntelun edellytykset.²²¹ Laite-etsintä voi kuitenkin telekuuntelusta poiketen kohdistua vain toimittamishetkellä saatavilla oleviin tietoihin, ja kohde on tietoinen sen käytöstä.²²²

²¹⁹ Esimerkiksi Klaus Helminen, Kari Lehtola ja Pertti Virolainen ovat esittäneet, että vastaus riippuu siitä, onko viesti noudettava telekuuntelutoimivaltuudella teleoperaattorin palvelimelta vai onko viesti tallennettu matkapuhelimen tai muun telepäätelaitteen muistiin, jolloin kysymyksessä olisi asiakirjan takavarikko. Metsäranta 2015, s. 166.

²²⁰ Esimerkiksi PKL 10:21:n mukaan laite-etsintä voidaan toimittaa, jos on syytä epäillä, että on tehty rikos, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi kuukautta vankeutta.

²²¹ Jos esimerkiksi poliisi ottaa haltuunsa henkilön tietokoneen, tietokoneessa olevat ja siihen toimittamishetkellä tulevat sähköpostit voidaan lukea. Pidemmän aikaa jatkuessaan tällainen etsintä voi kuitenkin alkaa muistuttaa telekuuntelua. Juha Haapamäen lausunto eduskunnan lakivaliokunnalle esitutkinta-, pakkokeino- ja poliisilaista 9.12.2010 (dnro 4095/5/10).

²²² Metsäranta 2015, s. 168.

3.7 Tietojen hankkiminen telekuuntelun sijasta

Pakkokeinolain 10 luvun 4 §:ssä säädetään tietojen hankkimisesta telekuuntelun sijasta. Kyse on salaisesta pakkokeinosta, jonka mukaan tuomioistuin voi myöntää luvan takavarikoida tai jäljentää tiedot teleyrityksen tai yhteisötilaajan²²³ hallusta telekuuntelun edellytyksillä. Säännös on niitä tilanteita varten, jolloin on todennäköistä, ettei viestiä ja siihen liittyviä tunnistamistietoja ole enää saatavissa telekuuntelulla, mutta ne ovat vielä teknisesti saatavissa teleyritykseltä tai yhteisötilaajalta toimittamalla datan takavarikointi tai jäljentäminen.

Lain esitöissä ei ole selvennetty, mitä tarkoitetaan todennäköisyysedellytyksellä siitä, ettei viestiä ja siihen liittyviä tunnistamistietoja ole enää saatavissa telekuuntelulla. Kun viesti on vastaanotettu, on käytännössä telekuuntelun määrittelystä johtuen varmaa, ettei telekuuntelutoimivaltuus ole enää käytettävissä. Viesti ei ole enää välitettävänä.²²⁴ Sääntelyn tarkoituksena on myös estää telekuuntelun käyttöedellytysten kiertäminen. Toimivaltuus on konkreettisenä toimenpiteenä takavarikon kaltainen, mutta samalla keino on telekuuntelun ”korvike”, ja sovellettavaksi tulee koko joukko pakkokeinolain 10 luvun sääntelyä. Kysymys on salaisesta pakkokeinosta, jolle on annettava arvioinnissa painoa.²²⁵ Säännöksen mukainen tietojen hankinta tulee kysymykseen myös esimerkiksi tilanteissa, joissa lapselle lähetetty viesti on jo poistettu tietokoneelta tai puhelimesta, mutta se voidaan vielä saada teleyritykseltä tai yhteisötilaajalta.

Pykälän 2 momentissa on säädetty lisäksi, että jos tietojen hankkiminen kohdistetaan viestin sisällön selvittämiseksi telepäätelaitteeseen välittömästi yhteydessä olevaan viestin lähettämiseen ja vastaanottamiseen soveltuvaan henkilökohtaiseen tekniseen laitteeseen (esimerkiksi Bluetooth-kuuloke) tai tällaisen laitteen ja telepäätelaitteen väliseen yhteyteen,²²⁶ esitutkintaviranomaiselle voidaan antaa lupa tietojen hankkimiseen telekuuntelun sijasta, jos telekuuntelulle säädetyt edellytykset täyttyvät. Sanamuodon mukaisesti toimivaltuus soveltuu ainoastaan tilanteisiin, joissa kysymys on

²²³ Teleyrityksen käsite määritellään tietoyhteiskuntakaaren 3 §:n 27 kohdassa ja yhteisötilaaja puolestaan 3 §:n 41 kohdassa.

²²⁴ HE 222/2010, s. 319, KM 2009:2, s. 453.

²²⁵ Helminen 2014, s. 1130.

²²⁶ Telepäätelaitteen tulee olla välittömässä yhteydessä tekniseen laitteeseen, mikä sulkee pois erilaiset siirrettävät tallennusvälineet (esimerkiksi muistitikut).

lapselle lähetetyn viestin sisällön selvittämisestä. Pakkokeinon kohteena oleva henkilö voi perustellusti olettaa, että viestintä on tämänlaisissa tilanteissa yhtä luottamuksellista kuin puhuttaessa suoraan matkapuhelimeen, eikä telekuuntelun soveltaminen muodostu tavanomaista alemmaksi.²²⁷ Toimivaltuus tulee siten kyseeseen telekuuntelun tavoin vain törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä.

Poliisilain 5 luvun 5 § sisältää telekuuntelua koskevan säännöksen, jonka mukaan telekuuntelua voidaan käyttää, jos henkilön voidaan perustellusti olettaa syyllistyvän laissa mainittuun rikokseen tai se on välttämätöntä henkeä tai terveyttä uhkaavan vakavan vaaran torjumiseksi. Lisäksi poliisilain 5 luvun 6 §:ssä on pakkokeinolakia vastaava sääntely tietojen hankkimisesta telekuuntelun sijasta. Poliisilakiperusteista telekuuntelua ei kuitenkaan ole sallittu lapsen kohdistuvien hyväksikäyttörikosten tutkimisessa. Tätä on perusteltu sillä, että yksityiselämään puuttumista voidaan pitää rikosten estämisessä suurempana kuin rikosten selvittämisessä. Lainsäädännössä on siten tehty perusteltu ratkaisu siitä, että edellytykset rikoksen estämisen osalta ovat tiukemmat kuin selvittämisen.²²⁸

3.8 Telekuuntelusta päättäminen

Pakkokeinolain 10 luvun 5 §:n mukaan tuomioistuin päättää aina telekuuntelusta ja tietojen hankkimisesta telekuuntelun sijasta, pidättämiseen oikeutetun virkamiehen vaatimuksesta. Televalvonnasta poiketen pidättämiseen oikeutetun virkamiehen kiireelliset päätökset eivät siten ole lainkaan sallittuja.²²⁹

Tuomioistuin arvioi päättäessään telekuuntelusta tai tietojen hankkimisesta telekuuntelun sijasta sitä, onko lupa myönnettävissä. Aikaisemmin kuvatuin tavoin lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja lapsen törkeä seksuaalinen hyväksikäyttö voivat ilmetä monin tavoin, ja niiden voidaan katsoa eroavan vakavuudeltaan toisistaan.²³⁰ Suhteellisuusperiaatteen kannalta keskeisessä asemassa on tutkittavana olevan rikoksen törkeys eli se,

²²⁷ HE 222/2010 vp, s. 319, Helminen ym. 2014, s. 1128.

²²⁸ Metsäranta 2015, s. 232.

²²⁹ PeVL 66/2010 vp, s. 10–11, LaVM 44/2010 vp, s. 31–32, Helminen ym. 2014, s. 1134.

²³⁰ Ks. I luku 4.3.4.4 jakso.

kuinka vakavasta kyseisen rikoksen ilmenemismuodosta on kysymys. Rikoksen teko-tavasta ja teko-olosuhteista riippuu, milloin lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä on rikoksen vakavuuden perusteella perusteltua käyttää telekuuntelua. Lähtökohtaisesti sanallisella tasolla tapahtuvia tekoja, esimerkiksi tapahtumien kertominen tai viestin lähettäminen, voidaan kuitenkin pitää lievempinä kuin tekoja, joissa ollaan fyysisessä kontaktissa, jopa sukupuoliyhteydessä lapsen kanssa.

Tuomioistuin voi antaa luvan telekuunteluun ja tietojen hankkimiseen telekuuntelun sijasta enintään kuukaudeksi kerrallaan, jolloin keinot suuntautuvat päätöksentekohetkestä tulevaisuuteen. Kuukauden määräaika ei koske takautuvaa telekuuntelua, joka voidaan myöntää kuukautta pidemmäksi. PKL 10:5.2:n sanamuodossa ei nimenomaisesti tätä mainita, toisin kuin PKL 10:9:ssä, joten perusteltua on, että tuomioistuin määrittää puheena olevan ajanjakson. Tuomioistuimen on varmistuttava päätöksen tekohetkellä, että luvan myöntämisen edellytykset ovat olemassa. Näin ollen luvan voimassaoloaika ei voitane määrittää alkamaan tulevaisuudesta, sillä tuomioistuimella ei ole mahdollisuutta selvittää, ovatko luvan myöntämisen edellytykset olemassa vielä kuukaudenkin päästä.²³¹

3.9 Kuuntelu- ja katselukiellot

Pakkokeinolain 10 luvun 52 §:ssä säädetään kuuntelu- ja katselukielloista. Tarkoituksena on estää se, etteivät oikeudenkäynnissä voimassa olevat todistamiskiellot menetä merkitystään.²³² Aikaisemmin käsiteltyjä telepakkokeinoja silmällä pitäen merkitystä on sillä, että kuuntelu- ja katselukiellon soveltamisala on laajentunut käsittämään telekuuntelun lisäksi tietojen hankkimisen telekuuntelun sijaan.²³³ Kiellot on jaettu ehdottomiin eli absoluuttisiin sekä rajoitettuihin eli relatiivisiin. Lisäksi tuomioistuimella on itselläänkin mahdollisuus rajata pakkokeinojen käyttöä koskevia toimivaltuuksia.

PKL 10:52.1:n mukainen absoluuttinen kuuntelu- ja katselukielto kohdistuu epäillyn ja häntä tässä rikosasiassa avustavan oikeudenkäyntiavustajan tai -asiamiehen välisiin

²³¹ HE 14/2013 vp, s. 42, Helminen ym. 2014, s. 1134–1137.

²³² HE 22/1994 vp, s. 16–18.

²³³ HE 222/2010 vp, s. 140.

viesteihin.²³⁴ Uudessa laissa (732/2015) selvennettiin oikeustilaa. Kiellon täsmennettiin koskevan asianajajaa, lupalakimiestä ja julkista oikeusavustajaa myös silloin, kun nämä hoitavat muuta kuin oikeudenkäyntiin liittyvää tehtävää. Lisäksi kuuntelu- ja katselukiellon selvennettiin koskevan epäillyn ja oikeudellisten avustajien palveluksessa tai apuna olevien henkilöiden välisiä viestejä sekä epäillyn ja hänen oikeudenkäyntiavustajansa välisiä keskusteluja, jotka kolmas henkilö tulkkaa.²³⁵ Absoluuttinen kuuntelu- ja katselukiello koskee myös rikoksesta epäillyn ja papin²³⁶ välisiä keskusteluja, sekä vapautensa menettäneen epäillyn ja lääkärin, sairaanhoitajan, psykologin tai sosiaalityöntekijän välisiä viestejä.

PKL 10:52.2:n relatiiviset kuuntelu- ja katselukiellot eivät ole ehdottomia, vaan kiello väistyy niin sanotuissa ylitörkeissä rikoksissa, joissa tutkittavana olevasta rikoksesta säädetyn ankarimman rangaistuksen tulee olla vähintään kuusi vuotta vankeutta. Tällainen ankaran rangaistusasteikon mukainen lapsen kohdistuva hyväksikäyttörikos on lapsen törkeä seksuaalinen hyväksikäyttö. Jos tutkittavana on rikos, josta säädetty ankarin rangaistus ei ole vähintään kuusi vuotta vankeutta, kuten lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, koskee kuuntelu- ja katselukiello myös epäillyn ja hänen OK 17:20:ssä tarkoitettujen lähiomaistensa välistä viestiä, epäillyn ja lääkärin, apteekkarin, kättilön tai heidän apulaisensa välistä viestiä sekä rikoksesta epäillyn ja yleisön saataville toimitetun viestin laatijan, julkaisijan tai ohjelmatoimittajan välistä viestiä.²³⁷

Jos kuuntelu- tai katselukiellojen alaisten keinojen käytön aikana tai muutoin ilmenee, että kyseessä on viesti, jonka kuuntelu tai katselu on kielletty, toimenpide tulee PKL 10:53.3:n mukaan keskeyttää ja sillä saadut tallenteet tai sillä saatuja tietoja koskevat muistiinpanot heti hävittää. PKL 10:52.4:n mukaan kiellot eivät kuitenkaan koske tapauksia, joissa 1 tai 2 momentissa tarkoitettua henkilöä epäillään samasta tai siihen välittömästi liittyvästä rikoksesta kuin rikoksesta epäiltyä ja myös tällaisen henkilön osalta on tehty päätös kyseisten pakkokeinojen käytöstä.

²³⁴ Aikaisemmin kuuntelu- ja katselukiello ei koskenut muita oikeudenkäyntiasiamiehiä tai -avustajia, joiden kanssa epäilty saattoi olla yhteydessä. Sääntelytavasta seurasi tulkintaongelmia, sillä aina ei pystytty määrittämään, ketä oli pidettävä epäillyn avustajana ja missä vaiheessa tämä avustajasuhde oli syntynyt. Ks. Metsäranta 2014, s. 239.

²³⁵ HE 46/2014, s. 150. Uusia todistelusäännöksiä ryhdyttiin soveltamaan 1.1.2016.

²³⁶ Koskee vain suomen valtiokirkon pappeja (OK 17:23.2).

²³⁷ Helminen ym. 2012, s. 1129.

4. Ylimääräinen tieto

Ylimääräisellä tiedolla tarkoitetaan tietoa, joka on saatu lainmukaisen pakkokeinon tai tiedonhankinnan sivutuotteena siten, että tällaisen tiedon saaminen ei ole ollut toimenpiteiden varsinaisena tai suunniteltuna tarkoituksena. On siten syytä erottaa lainmukaisen toimenpiteen yhteydessä saatu tieto lainvastaisesti saadusta tiedosta, josta esimerkiksi voidaan mainita kuuntelukieltoa rikkomalla saatu tieto, jota ei siten määritellä ylimääräiseksi tiedoksi. Lainvastaisuus voi johtua kuuntelukiellon rikkomisen lisäksi esimerkiksi siitä, ettei pakkokeinon käytöstä ole tehty asiamukaista päätöstä eli tuomioistuimen lupaa tai päätöksen ehtoja ja rajoituksia on rikottu.²³⁸ Ylimääräisestä tiedosta on säännöksiä pakkokeinolain 10:55–58:ssä ja poliisilain 5:53–57:ssä. Tällaisella ylimääräisellä tiedolla voi olla merkitystä jonkin toisen rikoksen selvittämisessä tai estämisessä.

Pakkokeinolaissa ylimääräisen tiedon käyttöä säännellään vain salaisten pakkokeinojen osalta, ja tällöinkin sääntely koskee vain osaa keinoista. Pakkokeinolain 10 luvun 55 §:n mukaan ylimääräisellä tiedolla tarkoitetaan telekuuntelulla, televalvonnalla, tukiasematietojen hankkimisella ja teknisellä tarkkailulla saatua tietoa, joka ei liity rikokseen tai joka koskee muuta rikosta kuin sitä, jonka tutkintaa varten lupa tai päätös on annettu. Poliisilaissa ylimääräisen tiedon käsite määritellään 5 luvun 53 §:ssä. Kyse on samoilla salaisilla tiedonhankintakeinoilla saadusta tiedosta, joka ei liity tutkittavaan rikokseen tai vaaran torjumiseen taikka joka koskee muuta rikosta kuin sitä, jonka estämistä tai paljastamista varten lupa on annettu.

4.1 Ylimääräisen tiedon käyttäminen rikosten selvittämiseksi

Pakkokeinolain 10 luvun 56 §:n 1 momentin mukaan ylimääräistä tietoa saa käyttää rikoksen selvittämisessä, kun tieto koskee sellaista rikosta, jonka tutkinnassa olisi saatua käyttää sitä pakkokeinoja, jolla tieto on saatu. Ylimääräisen tiedon käyttäminen arvioidaan tiukan pakkokeinokohtaisesti. Sääntely tarkoittaa sitä, että jos esimerkiksi lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevassa telekuuntelussa ilmenee, että epäiltyä

²³⁸ KM 2009:2, s. 228.

on syytä epäillä myös houkuttelurikoksesta, ylimääräistä tietoa ei saa käyttää näyttönä rikoksen selvittämisessä.

Poliisilain 5 luvun 54 §:n 1 momentin mukaan ylimääräistä tietoa saadaan käyttää rikoksen selvittämisessä, kun tieto koskee sellaista rikosta, jonka estämiseksi olisi saatu käyttää sitä tiedonhankintakeinoja, jolla tieto on saatu. Poliisilain mukaisilla keinoilla rikoksen selvittäminen on pakkokeinolakia rajoitetumpaa. Tämä koskee erityisesti poliisilakiperusteista telekuuntelua, koska siinä perusterikosluettelo on pakkokeinolain telekuuntelusäännöstä suppeampi. Tämän perusteella poliisilain mukaisella telekuuntelulla saatua lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämistä tukevaa tietoa ei voitaisi käyttää, koska poliisilain mukaan telekuuntelua ei voida käyttää lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tai edes törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä. Tähän epäkohtaan puututtiinkin seuraavalla lakimuutoksella.

Pakkokeinolain (1146/2013) ja poliisilain (1168/2013) muutoksella ylimääräisen tiedon käyttämistä koskevaan pykälään tuli merkittäviä muutoksia. Ylimääräistä tietoa saadaankin pakkokeinolain ja poliisilain mukaan käyttää myös, jos ylimääräisen tiedon käyttämisellä voidaan olettaa olevan erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämiseksi ja rikoksesta säädetty ankaran rangaistus on vähintään kolme vuotta vankeutta tai kyse on pykälässä nimenomaisesti mainitusta rikoksesta.

Tällä lisäyksellä ei ole merkitystä houkuttelurikoksen tutkinnassa, sillä pykälässä ei nimenomaisesti sitä mainita, eikä muitakaan lievemmin rangaistavia lapsen kohdistuvia seksuaalirikoksia. Kuitenkin lisäyksellä on merkitystä ankarammin rangaistavien lapsen kohdistuvien hyväksikäyttörikosten kohdalla, joista säädetty ankaran rangaistus on vähintään kolme vuotta vankeutta. Näin ollen esimerkiksi poliisilakiperusteisella telekuuntelulla saatua ylimääräistä tietoa voidaan käyttää lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä, sillä rikoksesta säädetty ankaran rangaistus on neljä vuotta vankeutta. Muutenhan, aikaisemmin kuvatuin tavoin, poliisilain mukaista telekuuntelua ei voida käyttää lapsen seksuaalisen hyväksikäyttörikoksen estämiseen.

4.2 Ylimääräisen tiedon käyttäminen rikoksen estämiseksi, toimintaa suuntaavassa tarkoituksessa ja syyttömyyden tukena

Pakkokeinolain 10 luvun 56 §:n 4 momentti ja poliisilain 5 luvun 54 §:n 4 momentti merkitsevät lievennystä edellä esitettyihin tiukkoihin ylimääräisen tiedon käyttöä koskeviin edellytyksiin. PKL 10:56.1:ssa ja PolL 5:54.1:ssa kysymys on ylimääräisen tiedon käytöstä syyllisyyttä tukevana näyttönä (todisteena), kun taas pykälien neljännessä momentissa kysymys on tämän tiedon käytöstä rikoksen estämiseksi, poliisitoiminnan suuntaamiseksi ja syyttömyyttä tukevana selvityksenä. Ylimääräistä tietoa voidaan aina käyttää näihin tarkoituksiin. Näin ollen esimerkiksi lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan telekuuntelun yhteydessä saatua houkuttelurikosta koskeva tieto voidaan hyödyntää suuntaamalla tutkintatoimenpiteitä, ja tarvittava näyttö voi olla saatavissa jollakin muulla keinolla kuten televalvonnalla.

Ylimääräisen tiedon käyttö rikoksen estämiseksi on sallittu huomattavasti laajemmin kuin sen käyttö rikosten selvittämiseen. Perusteluna ylimääräisen tiedon käytön laajemmalle sallimiselle rikoksen estämiseksi voidaan esittää se, että ylimääräisen tiedon käyttö rikosten estämisessä ei ole yhtä ongelmallista kuin rikosten selvittämisessä, kun tietoa ei käytetä näyttönä oikeudenkäynnissä.²³⁹ Kuitenkin ylimääräisen tiedon käyttöön rikoksen estämiseksi vaaditaan konkreettisia perusteita sille, että rikos saattaa tapahtua, sillä rikoksen estämisellä tässä säännöksessä tarkoitetaan samaa kuin PolL 5:1.2:ssa. Tiedon käyttöä ei siten sallita yleisesti rikosten ennaltaehkäisyyn, vaan aina edellytetään konkreettista rikosta.²⁴⁰

Rikoksen estämisen osalta on muistettava, että se sisältää myös jo aloitetun ja jatkuvan rikoksen keskeyttämisen. Tietoa voidaan käyttää näyttönä aina syyttömyyden tueksi, vaikka tiedon käyttäminen voi tosiasiallisesti vahvistaa jonkun toisen syyllisyyttä. Hallituksen esityksessä todetaan kuitenkin, että tuomioistuimella olisi valta yksittäistapauksessa asettaa todisteen käyttökielto.²⁴¹ Tuomioistuin päättää PKL 10:56:n ja PolL 5:54:n mukaan ylimääräisen tiedon hyödyntämisestä, kun tällainen tieto on saatu käyttäen pakkokeinoa, josta tuomioistuin on päättänyt. Tuomioistuimen toimivaltaan kuu-

²³⁹ HE 222/2010 vp, s. 358, KM 2009:2, s. 515.

²⁴⁰ HE 222/2010 vp, s. 357, Metsäranta 2015, s. 259.

²⁴¹ HE 222/2010 vp, s. 357.

luu siten päättää kaikkien aikaisemmin käsiteltyjen telepakkokeinojen yhteydessä saatujen ylimääräisten tietojen hyödyntämisestä.

5. Lopuksi

Tieto- ja viestintäteknologian kehitys on mahdollistanut uudenlaisia tekotapoja lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Hyväksikäyttöä, erilaista ehdottelua ja kontaktien tavoittelua tapahtuu verkossa yhä useammin. Lainsäätäjän antamat uudet lainsäädännön instrumentit ovat pyrkineet vastaamaan tähän kehitykseen mahdollistaen tehokkaamman puuttumisen lapsiin kohdistuviin rikoksiin. Rikoslain muutokset osoittavat lainsäätäjän tahtona olevan, ettei lapsen perusoikeuksien rikosoikeudelliseen suojaamiseen saa jäädä katvealueita.

Uusi houkuttelurikosta koskeva lainsäädäntö on kuitenkin tulkinnanvarainen, ja rajanveto muihin hyväksikäyttörikoksiin liukuva. Houkuttelupykälän soveltamiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota, jotta ankarammin rangaistavia hyväksikäyttörikkoksia ja niiden yrityksiä ei arvioitaisi houkuttelupykälän mukaisina rikoksina. Rajanvedolla on merkitystä esimerkiksi syyteoikeuden vanhentumisajan, rangaistuksen mittaamisen ja pakkokeinojen käytön kannalta. Viimekädessä houkuttelupykälän soveltamisen tarkempi määrittely jää oikeuskäytännön muovattavaksi.

Tavoitteena uudessa pakkokeino- ja poliisilaissa on pyrkiä mahdollisimman tekniikkaneutraaliin sääntelyyn ja varmistaa lainsäädännön mahdollisimman laaja soveltaminen. Selvää kuitenkin on, että tekniikan kehittyminen tuottaa uudenlaisia haasteita jatkuvasti. Vaikka kaikesta tietoverkoissa tapahtuvasta toiminnasta jää periaatteessa jälkiä johonkin, on kiinnijäämisen riski verraten pieni. Helsingin Sanomien Kuukausiliitteessä oli 7.11.2015 artikkeli, joka käsitteli internetin pimeää puolta, salaista Tor-verkkoa. Verkkoa voidaan käyttää pimeän netin lisäksi tavallisen netin anonyymiin selailuun. Enää kyse ei ole vain lapsipornografiasta, jossa kuvataan lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä. Uuden tekniikan ja älypuhelinien aikakaudella yhä useammin alaikäisiltä pyydetään alastonkuvia ja yhteystietoja netissä. Samalla tällaisten anonyymien verkkojen käyttö rikollisiin tarkoituksiin asettaa poliisille uudenlaisia haasteita epäiltyjen jäljittämässä, ja usein tapaukset jäävät selvittämättä.